

Faculty of Theology
University of Helsinki

UUDEN SUKUPOLVEN YHTEISÖT
EVANKELIS-LUTERILAISEN
JUMALANPALVELUSYHTEISÖLIIKKEEN OSALLISTUJIEN
YHTEISÖLLISYYS, ARVOT JA HENGELLISYYS

Pietari Hannikainen

DOCTORAL DISSERTATION

To be presented for public discussion with the permission of the Faculty of Theology of the University of Helsinki, in Language Centre Festive Hall, on the 20th of August, 2021 at 13 o'clock.

Helsinki 2021

ISBN 978-951-51-7274-7 (nid.)
ISBN 978-951-51-7275-4 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2021

TIIVISTELMÄ

Uuden sukupolven yhteisöt -tutkimus tarkastelee Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vuosituhannen vaihteesta lähtien virinnyttä uuden tyyppisten jumalanpalvelusyhteisöjen liikehdintää kvantitatiivisen osallistujatutkimuksen menetelmin. Perusjoukko koostuu noin 40 jumalanpalvelusyhteisöstä, jotka eivät edusta (eksplisiittisesti) kirkollisten herätysliikkeiden tai kieliryhmien yhteisöjä, vaan rakentavat paikallisseurakunnan jumalanpalveluselämälle vaihtoehtoja, yhteisöllistä seurakunta- ja jumalanpalveluselämää. Jumalanpalvelusyhteisöliikettä tarkastellaan lähtökohtaisesti kirkollisena uudistusliikkeenä, joka nousee osin ”alhaaltapäin” ja toisaalta linkittyy laajempaan paradigmanmuutokseen protestanttisissa kirkoissa, jotka ovat kohdanneet moniarvoistuvien ja sekularisoituvien yhteiskuntien haasteet.

Koska liike on kasvava ja kokoaa eri-ikäisiä osallistujia, tutkimuksen kiinnostus kohdistui siihen, mitkä tekijät liikehdinnässä tekevät siitä kiinnostavan ajassa, jossa kirkon kulttuurinen asema Suomessa on murroksessa ja jäsenmäärä vähenee voimakkaasti. Tämän selvittämiseksi pyrittiin selvittämään ensinnäkin, *millaista jumalanpalvelusyhteisön osallistujien uskonnollisuus on*. Sen lisäksi pyrittiin selvittämään, *miten modernisoitumiseen liittyvät kulttuuriset muutokset heijastuvat yhteisöjen osallistujien arvoissa, yhteisöllisyydessä ja uskonnollisuudessa*. Tutkimuslomakkeeseen valittiin ja operationalisoitiin mittareita, jotka mittasivat uskonnollisuuden eri ulottuvuuksia, kuten uskomuksia, uskonnonharjoitusta, jäsenidentiteettiä, uskonnon seurauksia ja oppimista. Asemoitumista kulttuurinmuutoksiin selvitettiin arvoja, yhteisöön osallistumisen tapoja ja uskonnollisuutta koskevien analyysien kautta.

Aineisto kerättiin kaksitasoisella ryväsotannalla valitsemalla ensin kymmenen yhteisöliikettä edustavaa yhteisöä, joista pyrittiin keräämään kokonaisotos. Tuloksena saatiin 529 hyväksyttävästi täytettyä lomaketta. Arvioitu vastausprosentti oli 37,5.

Aineiston analyysin tulokset julkaistiin kolmessa tieteellisessä artikkelissa, jotka muodostavat tämän artikkeliväitöskirjan yhteenvedoartikkelin aineiston. Ne käsittelivät 1. osallistumistyyliä ja jäsenidentiteetin muodostumista, 2. arvoja, uskonnollisuutta ja teologiaa, sekä 3. uskonnollisuutta ja sen mahdollisia seurauksia, kuten merkitystä ja koettua hyvinvointia. Artikkelien tulosten erittelyn ja analyysin tuloksena yhteenvedoartikkelissa vastattiin tutkimuskysymyksiin ja esitettiin johtopäätöksiä.

Keskeiset tulokset kertovat, että jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistajat näyttäytyivät voimakkaasti kristilliseen spiritualiteettiin eli hengellisyys-teen suuntautuneina yksilöinä, joille yhdistävä tekijä oli jumalanpalvelusyhteisöjen innovatiivisena ja hengellisesti antoisana koettu jumalanpalveluselämä. Osallistajat jakautuivat osallistumistyyleiltään, arvoiltaan ja uskonnollisuudeltaan kolmeen eri

tyyppiin, jotka nimettiin termeillä *perinteinen*, *yhteisöorientoitunut* ja *kokemuksellinen*. Perinteiset edustivat kulttuurisesti väistyviä yhtenäiskulttuurin malleja, kun taas muut tyypit näyttäytyivät kulttuurisesti modernimpina. Yhteisöorientoituneiden arvoja ja osallistumista leimasivat uudistusmielisyys, halu oppia uutta sekä sitoutuminen yhteisöjen tarjoamiin toimijuuden mahdollisuuksiin. He kokivat voimakkainta kuulumista yhteisöön. Kokemuksellinen osallistujatyyppejä oli vähiten sitoutunut ja näyttäytyi arvoiltaan itsekeskeisimpänä, mitä selittivät jossain määrin ongelmat heidän henkilökohtaisessa ja sosiaalisessa elämässään.

Tutkimuksen mukaan uudet jumalanpalvelusyhteisöt näyttäytyivät kulttuurisesti innovatiivisena liikehdintänä, jonka uskonnollisuudessa korostuu kristinuskon transsendenttinen ydin. Vaikka uudet jumalanpalvelusyhteisöt kiinnostivat enimmäkseen konservatiivisesti orientoituneista osallistujia, ne osoittautuivat olevan teologisesti inklusiivisia, ilman voimakasta opillisten tai normatiivisten aspektien korostusta. Niinpä niiden nähtiin edustavan laajempaa uskonnollisuuden muutosta, jonka nähtiin vastaavan länsimaissa tapahtuneeseen laajaan arvojen subjektiivisen käänteeseen. Toisaalta liike voidaan nähdä myös vastareaktionä kirkon ja yhteiskunnan sekularisoitumiselle sekä yksilökeskeisyydelle, joka jättää yksilöt helpommin sosiaalisten turvaverkkojen ulkopuolelle.

Aineistoon liittyi tiettyjä vinoutumiseen ja edustavuuteen liittyviä ongelmia, jotka huomioitiin aineiston analyysissä. Niinpä tutkimuksen tuloksia voidaan pitää yleistettävänä evankelis-luterilaisen jumalanpalvelusyhteisöliikkeen perusjoukkoon. *Uuden sukupolven yhteisöt* -tutkimus tarjoaa vertailukelpoista ja yleistettävissä olevaa tutkimustietoa vähän tutkitusta, uudehkosta ilmiöstä, joka heijastelee protestanttisen kristinuskon piirissä meneillään olevia muutoksia, jolla ne pyrkivät vastaamaan ihmisten muuttuneisiin odotuksiin seurakuntaa, kirkkoa ja hengellistä elämää kohtaan.

ABSTRACT

This study, titled *Communities for the new generation. The Community, values and spirituality of the participants of the Evangelical Lutheran worship-community movement*, examines the worship community movement in the Evangelical Lutheran Church of Finland, which has emerged after the turn of the millennium, by using the methods of quantitative participant research. The population consists of about 40 worship communities that do not (explicitly) represent traditional revival movements or language groups but that build alternative, communal congregational life and worship in and around local parishes. The worship community movement is viewed primarily as an ecclesiastical reform movement that rises, in part, from "the grass roots" and, on the other hand, connects to a broader paradigm shift in Protestant churches that have faced the challenges of pluralistic and secularized societies.

As the movement is growing and attracts participants of all ages, the research focused on determining what factors of the movement explain its expansion at a time when the cultural position of the Evangelical Lutheran Church in Finland is breaking down and its membership is sharply declining. This question was addressed, first, by determining *what the religiosity of the worship community participants is like*. In addition, efforts were made to find out *how the cultural changes associated with modernization are reflected in the values, communality and religiosity of community participants*. Indicators that measured different dimensions of religiosity, such as beliefs, religious practice, membership identity, religious consequences and learning, were selected and operationalized for the research questionnaire. Positioning toward cultural changes was explored through the measurement of values, community participation and religiosity.

The data was collected by two-level cluster sampling. Ten communities representing the community movement were first selected, and an overall sample was sought from these. The result was 529 acceptably completed forms. The estimated response rate was 37.5.

The results of the data analysis were published in three scientific articles that make up the material of the summary article of this dissertation. They addressed: 1. participatory styles and the formation of member identities; 2. values, religiosity and theology; and 3. Christian spirituality and its (possible) consequences, such as meaning and perceived well-being. By analyzing the results of the articles, the summary article answers the research questions and presents the conclusions.

The key findings suggest that participants in the worship community movement were spirituality-oriented Christian individuals for whom the importance of worship life was a shared value. The participants considered the worship life of the communities to be innovative and spiritually rewarding. Three types of participants

were discovered with regard to patterns of participation, which were termed as traditional, community-oriented, and experiential. The *traditional type* represented culturally declining models of collective cultural forms, while other types appeared more culturally modern. The values and participation of the *community-oriented* type were characterized by openness to change, a desire to learn new things and a commitment to the opportunities of active participation offered by the communities. Consequently, they experienced the strongest sense of belonging to the community. The *experiential type* of participation was the least committed and appeared to be the most self-centered in terms of values. These traits were explained in some measure by difficulties in their personal and social lives.

According to the study, the new communities of worship have emerged as a culturally innovative movement whose religiosity emphasizes the transcendent core of Christianity. Even though the new worship communities tend to appeal to theologically conservative participants, the study indicates that they are theologically inclusive and do not place particular emphasis on the doctrinal and normative aspects of Christianity. Thus, they can be seen to represent a broader shift in religiosity that reflects a response to the broad “subjective turn” in values that is taking place in the postindustrial West. On the other hand, the movement can also be seen as a reaction to the secularization of the church and of society as well as to individualism, which tends to exclude individuals from social safety nets.

There were certain problems of bias and representativeness associated with the data, which were taken into account in the analyses. Thus, the results of the study can be considered to be applicable to the general population of the Evangelical Lutheran worship community movement. *Communities for the New Generation* provides comparable and generalizable empirical information on a little-studied, emerging phenomenon that reflects wider developments within protestant churches as well as people’s changing expectations of parish-life, church, and spiritual life in our time.

ESIPUHE

Tutkijan suhde tutkittavaan aiheeseen on usein monitahoinen. Tutkijan positio, ennakkotiedot ja -käsitykset vaikuttavat tutkimusaiheen valintaan ja valittuihin näkökulmiin tiedostetuilla ja tiedostamattomillakin tavoilla. Tieteen tekemisen ihanteiden, kuten avoimuuden, rehellisyyden ja kriittisyyden toteutumisen kannalta on tärkeää, että tutkijan suhdetta tutkimuskohteeseen ja sen vaikutusta tutkimukseen arvioidaan. Ihanteena ei ole objektiivinen ja neutraali tutkija, vaan kyky reflektoida avoimesti oman positionsa vaikutusta tutkimukseen ja sen tuloksiin. Koska en käsittele tätä näkökulmaa varsinaisessa tutkimustekstissä, luotakoon aiheeseen katsaus tässä.

Kuulun siihen ”millenniaalien” sukupolven urbaaniin joukkoon, joka on varttunut voimakkaiden teknologisten ja kulttuuristen muutosten keskellä. Vanhempani olivat osana sodan jälkeistä sukupolvea mukana murtamassa perinteisiä kulttuurisia arvoja ja rakentamassa modernia arvomaailmaa. Lapsuuden kodissani ei puhuttu kristinuskosta ja osallistuin ensimmäisten joukossa koulussa elämäkatsomustiedon opetukseen. Tietoni uskonnoista ja elämän hengellisestä ulottuvuudesta jäivät lapsuudessa vähäisiksi. Seurakuntatalolla käytiin kerhoissa ja muutamilla seurakunnan leireilläkin, mutta silti kirkko ja varsinkin sen jumalanpalveluselämä näyttyäytyi useimmille ikäluokkani edustajille muodollisena ja etäisenä asiana. Koulun historiankirjat vahvistivat kuvaa kristinuskosta ja kirkosta takapajuisena toimijana ja kehityksen jarruna.

Nuorena aikuisena jouduin kuitenkin eksistentiaaliseen kriisiin. Lukion jälkeen en tiennyt mitä tekisin elämälläni, joten lähdin reppureissuille ensin Eurooppaan ja sitten Aasiaan. Matkoillani maailmankuvani laajeni monin tavoin ja aloin kokemaan, että elämässä täytyy olla jokin näkymätön ulottuvuus. Kävin läpi intensiivisen hengellisen etsintävaiheen, jossa ilman katsomuksellista yleissivistystä kahlasin läpi uushenkisyyden sudenkuopat ja idän uskontojen sekamelskan, kunnes omaksi yllätyksekseni löysin hengellisen kotini kristinuskosta erään kristityksi kääntyneen buddhalaisen opettajan opastuksella.

Nuorelle uskoon tulleelle aikuiselle kristillinen kentän moninaisuus näyttäytyy ihmeellisenä. Kävimme ystäväni kanssa pääkaupunkiseudulla eri kirkkokuntien tilaisuuksissa, kuten tuomameassussa, Taizé -messuissa, pienen kotikirkon tilaisuuksissa ja karismaattisissa tapahtumissa. Näissä piireissä tapasin myös tulevan vaimoni Merin, joka opiskeli kirkon nuorisotyötä ja työskenteli pyhäkoulun ohjaajana luterilaisessa jumalanpalvelusyhteisössä. Päädyin ohjaajaksi rippileireille ja vähitellen tieni ohjautui opiskelemaan teologiaa. Perustimme perheen ja saimme kaksi suloista poikaa.

Teologian opintojen myötä tutustuin kristillisten kirkokuntien historiaan ja kehitykseen ja aloin ymmärtämään, mistä kristillisen kentän moninaisuus johtui. Uskontososiologian avaama ymmärrys kulttuurin ja arvojen muutoksista auttoivat ymmärtämään, miksi evankelis-luterilaisen kirkon muodollinen ja älykeskeinen tapa ilmaista kristinuskoa ei useinkaan puhuttele autenttisuuden arvomaailmaan sosiaalistuneita yksilöitä. Rippikoulutyössä nämä kysymykset tulivat käytännön tasolla esille. Kun puhuin omakohtaisista kokemuksista ja sisäisestä hengellisyydestä, huomasin että nuorilla on usein kiinnostusta hengellisiin asioihin. Teologina minua askarrutti miksi kirkko ei kuitenkaan löydä kosketuspintaa useimpiin jäseniinsä.

Näiden kysymysten motivoimana käynnistin väitöskirjaprojektin, jossa halusin selvittää, miksi kirkon uudet jumalanpalvelusyhteisöt näyttäisivät onnistuneen puhuttelevan sukupolveni edustajia, monessa tapauksessa paremmin kuin kirkon perinteinen jumalanpalveluselämä. Kysymys motivoi minua ammatillisesti, mutta myös jossain määrin henkilökohtaisella tasolla. Minulle oli kuitenkin alusta asti selvää, että tutkijana lähestyn aihetta tieteellisen metodin kautta, tarkoituksena tutkia aihetta mahdollisimman objektiivisesti. Olisi kiinnostavaa selvittää, mitä kvantitatiivinen tutkimus toisi esille tästä ilmiöstä. Tieteellisen keskustelun lisäksi uskoin, että tutkimukseni voisi hyödyttää myös jäsenmäärän ja kulttuurisen relevanssin kanssa painiskelevaa kirkkoa. Oma osittain ”sisäpuolinen” positioni ja siitä juontuva hiljainen tieto on ollut monella tapaa hyödyksi tutkittavan ilmiön ymmärtämisessä. Toisaalta se on myös ohjannut tutkimukseni aiheen valintaa ja kysymyksenasettelua. Tätä olen pyrkinyt sanottamaan auki tutkimusraporteissa läpinäkyvyyden varmistamiseksi.

Vaikka tutkimusmetodista tuntui alkuun olevan hankala saada otetta, tutkimuksen edetessä aloin kokea suuria oivalluksen hetkiä, kun tulokset alkoivat avautumaan, ja toivat itsellekin odottamattomia näkökulmia osallistujien motiiveihin, arvoihin ja kokemuksiin. Tutkimusprosessi on ollut todella mielekäs ja mukaansatempaava, ja se on ylittänyt odotukseni monin tavoin. Aineisto osoittautui erityisen rikkaaksi sisältäessään osallistujia hyvin erilaisista taustoista. Kvantitatiivisen menetelmän kautta tutkimuksessa päästiin pureutumaan yllättävänkin syvällisiin kysymyksiin.

Tämä artikkeliväitöskirja on kyseisen tutkimuksen hedelmää. Olen onnekas ja kiitollinen, että olen saanut viiden vuoden ajan tehdä tutkimusta Helsingin yliopiston tutkijatiloissa erinäsitien apurahojen turvin. Tutkimus pääsi hyvin alkuun Suomen kulttuurirahastolta saamani 12 kuukauden apurahan turvin ja sen jälkeen hankettani on tukenut erityisesti Kirkon tutkimuskeskus neljän eri apurahan myötä, yhteensä 33 kuukauden ajan. Lisäksi sain viimeisten joukossa Helsingin yliopistolta 2 kuukauden loppuunsaattamisapurahan. Lisäksi olen saanut Helsingin yliopiston Teologian ja uskonnon tutkimuksen tohtoriohjelman matka-apurahoja konferenssimatkoihin Suomessa ja ulkomailla, joista viimeisin muutettiin koronapanemian vuoksi avustukseksi työskentelyyn yliopiston tutkimusasemalla Lammilla, jossa sain saattaa valmiiksi väitöskirjani käsikirjoituksen. Näistä kaikista ilmaisen suuren kiitokseni.

Tärkeimpänä tukena matkalla on ollut ohjaajani prof. Antti Räsänen, joka dekaanintehtävästä huolimatta on aina järjestänyt aikaa vastata kysymyksiini. Myös toisen ohjaajani prof. Kati Niemelän napakat palauttaneet ovat täydentäneet saamaani ohjausta. Vertaistukea olen saanut myös uskonnonpedagogiikan tutkimusseminaarin

kolleegoilta, tutkijajen kolleegoilta ja Kirkon tutkimuskeskuksen Suomalainen spiritualiteetti -verkoston kokoontumisista. Myös tutkija Kimmo Ketolan tutkimukset ja henkilökohtaiset neuvot ovat olleet korvaamaton apu tutkimusprosessissani.

Työn loppuvaiheessa pitkät illat kirjoitustyön parissa ovat välillä koetelleet läheisiäni. Pojaltani Terholta syntymäpäiväksi saamani Meidän isi -räpin alkusanat: ”Meidän isi tykkää tehdä töitä, se on välillä yliopistolla ööitä...” kuvaavat hänen tuntojaan tuolta jaksolta, vaikka en sentään ihan öitä yliopistolla ollutkaan. Vaimoni Merin suomenkielen osaaminen on ollut suureksi avuksi, kun hän on toiminut tekstieni oikolukijana.

Kiitän kaikkia tällä matkalla ja elämässäni mukana olleita. Omistan väitöskirjan isälleni Lauri Hannikaiselle, jonka oma oikeustieteen väitöskirjaprosessi oli osa lapsuuttani ensimmäisten kymmenen vuoden ajan.

SOLI DEO GLORIA.

Espoossa 21.5.2021

Pietari Hannikainen

SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmä	i
Abstract.....	iii
Esipuhe	v
Sisällysluettelo	viii
Alkuperäiset julkaisut.....	xi
1 Johdanto	1
2 Tutkimuksen viitekehys	4
2.1 Tutkimuksen aihe ja konteksti.....	4
2.1.1 Luterilainen jumalanpalvelusyhteisöliike	4
2.1.2 Jumalanpalvelusyhteisöliikkeen konteksti	7
2.1.3 Jumalanpalvelusyhteisöliikkeen synty ja kehitys	10
2.1.4 Protestanttisen kristinuskon uusi paradigma.....	13
2.2 Kulttuurinmuutokset teollistuneissa maissa	15
2.2.1 Modernisaatio	15
2.2.2 Arvomuuotos.....	16
2.2.3 Yhteisöllisyyden muutokset	17
2.2.4 Uskonnollisuuden muutokset	19
2.3 Kristilliset liikkeet ja muutos	21
2.3.1 Kristillisten liikkeiden dynamiikka.....	21
2.3.2 Kristilliset liikkeet ja kulttuurinmuutos	21
2.4 Uskonnollisuus ja sen mittaaminen	24
2.4.1 Uskonnon määritelmä	24

2.4.2 Uskonnollisuuden mittaaminen.....	26
2.4.3 Uskonnon ulottuvuudet	26
2.4.4 Uskonnon oppiminen	30
2.5 Aikaisempi tutkimus.....	32
3 Metodit.....	34
3.1 Tutkimusasetelma.....	34
3.2 Tutkimustehtävä	34
3.3 Mittarit.....	34
3.3.1 Uskonnollisuuden mittaaminen	34
3.3.2 Modernisuuden mittaaminen	39
3.3.3 Taustamuuttujat.....	41
3.4 Lomakkeen testaaminen	41
3.5 Otanta ja aineistonkeruu.....	41
3.6 Aineiston kuvaus.....	43
3.7 Analyysimenetelmät.....	44
4 Tulokset	45
4.1 Tutkimuksen osa-artikkelit	45
4.1.1 Artikkelien näkökulmat.....	45
4.1.2 Kolme erilaista osallistujatyyppeä	46
4.1.3 Arvot, uskonnollisuus ja modernisuus.....	47
4.1.4 Hengellisyys ja hyvinvointi.....	48
4.1.5 Yhteenvedo tutkimusartikkelien tuloksista	49
4.2 Uskonnollisuus	51
4.3 Modernisuus.....	52
4.3.1 Arvojen muutos.....	52
4.3.2 Yhteisöllisyyden muutos	54
4.4 Uskonnollisuuden muutos	56

5 Johtopäätökset	59
5.1 Yksilöiden taso	59
5.2 Yhteisöjen ja organisaatioiden taso	60
5.2.1 Osa laajempaa muutosta	61
5.2.2 Jumalanpalvelusyhteisöjen merkitys evankelis-luterilaiselle kirkolle	63
5.3 Yhteiskunnan taso	65
6 Tutkimuksen arviointia	67
6.1 Tutkimuksen luotettavuus	67
6.1.1 Validiteetti ja reliabiliteetti	67
6.2 Tutkimuksen merkitys	69
6.3 Jatkotutkimusaiheet	69
Kirjallisuus	70
Internet -lähteet	87
Tiedonannot	88
Liitteet	90
Liite 1: Taustatietoja tutkimukseen osallistuneista jumalanpalvelusyhteisöistä	90
Liite 2: Tutkimuksen mittarit	96
Liite 3: Tutkittavien yhteisöjen välisten erojen tarkastelu	105
Tutkimuksen osa-artikkelit	106

ALKUPERÄISET JULKAISUT

Tämä väitöskirja perustuu seuraaviin julkaisuihin:

I Emerging Patterns of Church Participation. The Community Movement in the Evangelical-Lutheran Church of Finland

II Changing values and religiosity: the case of the emerging Community movement in the Evangelical-Lutheran Church of Finland

III Religion, Spirituality, Well-being and Ill-Being in a Church-Renewal Movement: The Case of Finland

1 JOHDANTO

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vuosituhaten vaihteesta lähtien syntyneen uuden tyyppisten jumalanpalvelusyhteisöjen ilmiötä, jota piispainkokouksen työryhmä päätyi selvityksessään nimeämään *yhteisöliikkeeksi*.¹ Nimitys kuvaa tämän löyhiin verkostoihin perustuvan ja osin paikalliselta ruohonjuuritasolta nousevan liikehdinnän pyrkimykseen rakentaa yhteisöllisyyttä ja yhteisöllisesti toteutettua jumalanpalveluselämää paikallisseurakunnissa tai niiden liepeillä. Sen myötä kirkossa on syntynyt useita kymmeniä innovatiivisia yhteisökokeiluja perinteisen jumalanpalveluselämän rinnalle, joista osa on laajentunut voimakkaasti ja kokoaa mukaansa kaiken ikäisiä osallistujia.² Toistaiseksi pieni, mutta nopeasti laajentunut liike edustaa poikkeuksellista, kasvavaa työmuotoa evankelis-luterilaisessa kirkossa, joka kamppailee pienevän jäsenkunnan ja maallistuvan toimintaympäristön tuomien haasteiden keskellä.

Uusia yhteisöjä on nimitetty yhteisöliikkeen piirissä toisinaan ”uuden sukupolven yhteisöiksi”. Nimitys kertoo liikkeen tietoisesta pyrkimyksestä puhua uudempien, kirkosta vieraantuneiden sukupolvien kulttuurista kieltä ja vastata heidän hengellisyyden ja yhteisöllisyyden tarpeisiinsa. Nämä pyrkimykset eivät ole aiheettomia, sillä yhteisöliike on syntynyt aikana, jolloin kirkon asema suomalaisessa yhteiskunnassa käy läpi poikkeuksellisen voimakkaita muutoksia. Kirkon nelivuotiskertomuksen 2016–2019 mukaan kiinnostus kirkon kulttuuriseen jäsenyyteen on voimakkaasti romahtanut, erityisesti niin sanottujen milleniaalien sukupolven keskuudessa, joiden joukossa yhä useampi ilmaisee, etteivät he koe kirkkoa ja sen edustamia asioita itselleen tärkeinä.³ Nämä muutokset eivät koske vain Suomea, vaan samanlaisia muutoksia on alkanut jo paria vuosikymmentä aikaisemmin useissa Länsi- ja Pohjois-Euroopan maissa, joissa tapahtuneet laajat arvojen ja elämäntapojen muutokset voidaan liittää modernisoitumisen prosesseihin.⁴ Suomessa vallitsi pitkään kulttuurinen yhtenäisyys ja yhteisöllisyys, jossa luterilaisuudella oli tärkeä rooli, mutta joka on nopeassa tahdissa alkanut murtua.⁵

Vaikka monet teollistuneiden maiden yhteiskunnat ovat sekularisoituneet voimakkaasti ja uskonnon kulttuurinen merkitys on vähentynyt, tämä ei tarkoita, että

---

¹ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 7.

² Mts. 7; Salomäki et al. 2020, 257–258.

³ Salomäki et al. 2020, 251.

⁴ Pollack & Rosta 2018, 435.

⁵ Häkkinen 2010, 214; Komulainen & Vähäkangas 2009, 15.

kaikki uskonnollisuus olisi katoamassa.⁶ Samaan aikaan, kun perinteiset kirkot menettävät jäseniään, jotkin uskonnolliset liikkeet ovat kyenneet jopa kasvamaan.⁷ Myös perinteiset kirkot käyvät läpi sisäisiä muutoksia, joiden kautta ne etsivät uusia tapoja asemoitua muuttuvaan toimintaympäristöön.⁸

Uudet jumalanpalvelusyhteisöt voidaan nähdä osana protestanttisten kirkkojen laajempaa liikehdintää, joka on syntynyt vastauksena sekularisoituvan ja moniarvoistuvan ympäristön haasteisiin. Kyse ei ole yhtenäisestä liikkeestä, vaan enemmänkin uudesta paradigmasta koskien sitä, miten kristinuskoa ilmaistaan ja eletään modernissa kontekstissa.⁹ Uusi paradigma on kehittynyt sellaisissa kirkoissa, joissa arvojen ja kulttuurin muutos kohti pluralismia ja sekulaaria yhteiskuntaa on alkanut Suomea aikaisemmin. Yhdysvalloissa tämä on merkinnyt Millerin mukaan ”uutta reformaatiota”, joka ei tapahdu opin alueella, vaan siinä, miten kristinuskoa eletään ja ilmaistaan.¹⁰ Euroopassa tällaista kirkollista vaihtoehtoliikehdintää on muodostunut muun muassa Englannin anglikaanikirkon piirissä, jossa sadat *Fresh Expressions of Church* -yhteisöt ovat kyenneet luomaan vaihtoehtoja sekulaareille elämäntavoille.¹¹

Uuden paradigman omaksuneet liikkeet ovat uudistaneet toimintaansa voimakkaasti karsien pois sellaisia piirteitä, jotka viestittävät institutionaalista auktoriteettia ja sosiaalista valtaa. Sen sijaan ne keskittyvät rennompaan ja vapaamuotoisempaan ilmeeseen, joka Heelasin ja Woodheadin mukaan viestii, että muodollisen ja hierarkkisen suhteen sijaan Jumalan voi kokea henkilökohtaisessa kohtaamisessa ja suhteessa, joka kykenee täyttämään yksilön syviä sisäisiä tarpeita.¹² Millerin mukaan uudessa paradigmassa osallistujia kutsutaan vertauskuvallisesti mukaan ”hengelliseen juhlapöytään, jossa kukaan ei ole toisen yläpuolella, vaan eroja ihmisten välillä vaikuttaa ainoastaan erilaiset palvelemisen roolit”.¹³ Näin ne korostavat demokraattista pääsyä pyhän äärelle, tarjoten osallistujilleen transsendenttiin ankkuroituvaa toivoa ja merkitystä. Millerin mukaan tällaiset kirkot ovat menestyneet Yhdysvalloissa, kun taas perinteiseen liturgiseen jumalanpalveluselämään pitäytyneet kirkot ovat menettäneet jäseniään.¹⁴ Schwartzin mukaan uusi paradigma nousee orgaanisesti seurakuntalaisten tarpeista vastauksena kulttuurin muutoksiin.¹⁵

Tämä tutkimus tarkastelee luterilaista jumalanpalvelusyhteisöliikettä kymmenen uuden tyyppisen yhteisön osallistujilta kerätyn lomakeaineiston (n=529) kvantitatiivisen analyysin kautta. Jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujien arvojen,

---

⁶ Pollack & Rosta 2018, 429; Inglehart 2018, 75-76.

⁷ Ketola 2008, 351.

⁸ Ketola 2007; Davie 2005; Bainbridge 1997, 149; Berger 2014, 78.

⁹ Miller 1997; Gibbs & Bolger 2005; Schwartz 1999.

¹⁰ Miller 1997, 10.

¹¹ Lings 2014, Voas & Watt 2014a.

¹² Heelas & Woodhead 1999, 63.

¹³ Miller 1997, 80.

¹⁴ Miller 1997, 3-5.

¹⁵ Schwartz 1999.

yhteisöllisyyden ja uskonnollisuuden analyysien kautta tutkimus luo läpileikkauksen siihen, millainen on voimakkaiden muutosten keskellä kampailevan kirkon sisältä nousseen uudistusliikkeen profiili, ja miten se suhteutuu kulttuurisiin muutoksiin suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimus avaa tapausesimerkin kautta näkymän siihen, miten perinteisten kirkkojen sisällä tapahtuu uudistumista ja syntyy innovaatioita, jotka kykenevät vastaamaan kulttuurisiin muutoksiin ja niiden synnyttämiin uudenlaisiin tarpeisiin, vastapainona sekularisoitumiselle, pluralisoitumiselle ja privatisoitumiselle.¹⁶

Tämä tutkimuksen yhteenvetoartikkeli kuvailee tutkimuksen keskeiset vaiheet, teorialat, menetelmät, analyysit ja tulokset, vetäen yhteen tutkimuksen osa-artikkelien tulokset sekä arvioiden niiden merkitystä.

---

¹⁶ Woodhead 2016, 197-198; Davie 2005; Bainbridge 1997, 149.

2 TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS

2.1 Tutkimuksen aihe ja konteksti

2.1.1 Luterilainen jumalanpalvelusyhteisöliike

Jumalanpalvelusyhteisö on lähtökohtaisesti mikä tahansa yhteisö, joka kokoontuu yhteen palvomaan Jumalaa. Teologisesti kyse on kristillisen seurakunnan perusyksiköstä, joka ilmentää sen keskeistä olemusta ja on näin lähellä seurakunnan määritelmää. Teologisesti seurakunta (kreik. ekkleesia) on määritelty luterilaisessa perinteessä *pyhien yhteytenä/yhteisönä, jossa Jumalan sanaa julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan*¹⁷. Pyhien yhteys tai yhteisö tulee apostolisen uskontunnustuksen kreikankielisistä sanoista *hagion koinoonian*, joilla on kolme merkitystä: 1) yhteys pyhään, eli Jumalaan; 2) siitä kumpuava uskovien eli pyhien keskinäinen yhteys, sekä 3) yhteys pyhiin asioihin, joiden kautta Jumalan nähdään toimivan ihmisten elämässä, kuten Raamattu ja sakramentit, mutta myös vaikkapa Pyhän hengen armolahjat.¹⁸ Lisäksi seurakuntaa määrittää sille annettu tehtävä, eli missio¹⁹.

Sosiologisesti *yhteisö* määritellään ryhmänä, jonka jäseniä yhdistää jokin jaettu päämäärä tai tarkoitus, ja johon identifioituvilla on (tämän vuoksi) jossain määrin keskinäistä yhteenkuuluvuutta ja solidaarisuutta – eli yhteisöllisyyttä. Yhteisöjä voidaan tyypitellä osallistujia yhdistävien tekijöiden ja toisaalta järjestäytymisen ja vuorovaikutuksen muotojen mukaan.²⁰ Jumalanpalvelusyhteisöjen keskiössä on jumalanpalvelus, mutta sen ympärille kokoontuvien ihmisten muodostamassa yhteisössä voi muodostua enemmän tai vähemmän jatkuvaa keskinäistä vuorovaikutusta ja yhteisöllisyyttä. Frederik Modéus onkin jaotellut jumalanpalveluksen ympärille kokoontuvat yhteisöt niiden jatkuvuuden ja tiiviyyden mukaan *kertaluontoisiin* (esimerkiksi kastetilaisuudessa kokoontuva jumalanpalvelusyhteisö), *satunnaisiin* (osallistuminen paikallisseurakunnan jumalanpalvelukseen ilman suhdetta muihin osallistujiin), *pysyviin* (jossa kultivoidaan sosiaalista identiteettiä, yhteenkuuluvuuden tunnetta ja suojellaan yhteisiä arvoja) ja *suljettuihin* (niin tiivis että se sulkeutuu ulkopuolisilta) yhteisöihin.²¹ Uskonnollisissa

---

¹⁷ Augsburgin tunnustuksen artikla VII, Tunnustuskirjat 2007.

¹⁸ Junttila 1989.

¹⁹ Kaira 2019, 61.

²⁰ Crow 2007, 617–20; Anderson 1983; Kalliokoski 2020.

²¹ Modéus 2015, 488–489.

yhteisöissä jaetut arvot ja normit toimivat sosiaalisen ja hengellisen pääoman lähteinä, mutta joissain tapauksissa ne voivat myös tukahduttaa jäsenten elämää.²²

Roger Haightin mukaan tasapainon hakeminen *yhteisön* ja *institutionaalisten rakenteiden* välillä edustaa keskeistä piirrettä kirkollisten liikkeiden historiassa. Hän määrittelee yhteisön ihmisten vuorovaikutuksessa syntyvänä luovana energiana ja *institution* objektiivisena rakenteena, joka kontrolloi ja ohjaa tätä energiaa.²³ Jouko Porkka on nähnyt yhteisöllisyyden kirkossa jäsentyvän vertikaaliseen ja horisontaaliseen ulottuvuuteen. *Vertikaalisella* yhteisöllä hän tarkoittaa kirkkoinstituutiota, jossa viestintä kulkee ylhäältä alaspäin viranhaltijoilta erilaisten linjausten, teologisten oppien ja liturgisten käytänteiden kautta. *Horisontaalisella* yhteisöllä hän puolestaan viittaa sellaiseen paikallistason yhteisöllisyyteen, joka muodostuu ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja yhteistoiminnassa, jolloin voidaan puhua Wengeriin viitaten *käytäntöyhteisöistä*.²⁴ Laajemmin horisontaalinen yhteisöllisyys voidaan kytkeä keskusteluihin *arjen uskonnollisuudesta* (lived religion), sekä antropologiseen *vernakulaarin uskonnollisuuden* käsitteeseen.²⁵ Wengerin mukaan käytäntöyhteisöön liittyy neljä määrittelevää piirrettä, joita ovat jaettu intressi, sosiaalinen yhteisö, käytännön toiminta ja oppiminen.²⁶ *Jumalanpalvelusyhteisöllä* tarkoitetaan tässä tutkimuksessa jumalanpalveluksen ympärille kokoontuvaa käytäntöyhteisöä, johon kuuluu pyhään suuntautuvan rituaalisen ulottuvuuden lisäksi sosiaalinen yhteisö, käytännöllinen toiminta, sekä oppimisen ulottuvuus.

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa termi jumalanpalvelusyhteisö (tai messuyhteisö) on saanut spesifimmän erityismerkityksen, jolloin sillä tarkoitetaan muuta kuin paikallisseurakunnan päiväjumalanpalveluksen ympärillä tapahtuvaa toimintaa. Tällaisia jumalanpalvelusyhteisöjä on muodostunut erityisesti eri kieliryhmille suunnatussa toiminnassa sekä herätysliikkeiden ja järjestöjen yhteisöissä, mutta niihin lukeutuu myös yhteisöjä, jotka eivät kuulu eksplisiittisesti kumpaankaan näistä kategorioista²⁷. Vuosituhannen vaihteesta lähtien Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on syntynyt joukko yhteisöjä, joista käytetään tässä tutkimuksessa nimitystä *uudet jumalanpalvelusyhteisöt* tai piispainkokouksen työryhmän selvitystä mukaillen *yhteisöliike* tai *jumalanpalvelusyhteisöliike*. Ne ovat joukko erilaisia yhteisöjä, jotka ovat enemmän tai vähemmän kiinnittyneitä paikallisseurakuntaan, jakavat keskenään tiettyjä yhtenäisiä piirteitä ja jotka ovat keskenään löyhästi verkostoituneita.²⁸ Ne eivät profiloidu erityisesti jonkin opillisen kiistakysymyksen ympärille, mistä kertoo esimerkiksi se, että monissa yhteisöissä toimii naisia pappeina. Liikehdintään voidaan lukea 30–40 eri kokoista ja ikäistä yhteisöä, joskin määrä on kasvussa.

---

²² Hytönen 2016.

²³ Haight 2008, 47; Ks. myös Schwartz 1999 ja Fukuyama 2010, 212–230.

²⁴ Porkka 2006; Porkka 2021.

²⁵ McGuire 2008, 43; Primiano 1995, 41–46.

²⁶ Lave & Wenger 1991.

²⁷ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 7–8.

²⁸ Mts., 7.

Tässä tutkimuksessa lähdetään siitä oletuksesta, että Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vaikuttaa uuden tyyppisten jumalanpalvelusyhteisöjen ilmiö, jota voidaan nimittää piispainkokouksen työryhmän ehdotuksen mukaisesti *yhteisöliikkeeksi*. Liike ei muodosta perinteisten herätysliikkeiden kaltaista yhtenäistä organisaatiota, vaan rakentuu löyhien yhteistyöverkostojen varaan.²⁹ Tässä tutkimuksessa yksittäisistä jumalanpalvelusyhteisöistä puhutaan *yhteisöinä* ja niiden muodostamasta kokonaisuudesta *liikehdintänä* tai *liikkeenä*. Lisäksi yhteisöliike voidaan liittää laajempiin protestanttisten kirkkojen piirissä vaikuttaviin uudistusliikkeisiin (luku 2.1.4).

Sosiologiassa *liike* (movement) määritellään yleensä kollektiivisena toimijana, joka tavoittelee yhteiskunnallista muutosta ilmentäen alisteisen ryhmän tyytymättömyyttä vallitseviin asiutiloihin sekä niitä ylläpitäviin hierarkioihin ja eliitteihin. Liikkeet muodostuvat yleensä jonkin aatteen ympärille muodostaen verkostoja ja alueellisia yhdistyksiä.³⁰ Surowieckin mukaan liikkeitä ei tule tarkastella vain vallitsevien kulttuuristen mallien vastustamisen kautta, vaan ne tulee nähdä myös uutta luovina joukkoälyn (wisdom of crowds) muotoina ja vaihtoehtoisten elämäntapojen innovaatiolaboratorioina.³¹ Myös uskonnollisia herätysliikkeitä koskevassa tutkimuksessa on siirrytty niiden näkemisestä *protestiliikkeinä* kohti monipuolisempaa kuvaa, jossa ne nähdään esimerkiksi *maallikkoliikkeinä* ja *perinneliikkeinä*.³² Uskonnollisia liikkeitä on tarkasteltu aiemmin erillään muista sosiaalisista liikkeistä, mutta uudempi tutkimus on löytänyt niistä monia yhdistäviä piirteitä.³³ Tutkimuksissa on havaittu muun muassa, että uudet liikkeet eroavat vakiintuneemmista liikkeistä esimerkiksi siinä, että ne usein vetoavat nuoriin kannattajiin.³⁴

Yhteisöliikkeen yhteisöjä yhdistäviä piirteitä ovat yhteisöllinen ja ajanmukaiseen kulttuuriseen kieleen pyrkivä jumalanpalveluselämä ja sen ympärille rakentuvan yhteisöllisyyden tukeminen. Yhteisöllisyyttä pyritään edistämään monenlaisilla toimintamuodoilla, joita ovat esimerkiksi kodeissa kokoontuvat pienryhmät, jonkin teeman tai harrastuksen ympärille rakentuvat pienyhteisöt, erilaiset teemapäivät, tapahtumat, leirit, kurssit ja käytännöllisiä teemoja käsittelevät kurssit.³⁵ Vapaaehtoisten kanssa ideoiduissa toimintamuodoissa kokeillaan uudenlaisia ideoita, kuten vaikkapa brunssikirkot, nuorten aikuisten tallit, tarinakahvilat ja drive-in elokuvaillat.³⁶ Yhteisöllä on niiden identiteettiä kuvastavia nimiä, kuten *Verkosto*, *Kohtaamispaikka* ja *Pyhäparkki*, ja usein ne ovat kehittäneet tunnistettavan visuaalisen ilmeen verkossa. Jumalanpalveluselämän toteutuksessa seurakuntalaisilla on vahva rooli, joka yleensä kanavoituu eri osa-alueista vastaavien tiimien kautta.

---

²⁹ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 7.

³⁰ Touraine 1981; Lazzarto 2006.

³¹ Surowiecki 2005.

³² Haavio 1965; Huotari 1981.

³³ Salomäki 2004, 43-45, 47-49.

³⁴ Wilson 1982, 20-25; Ilmonen & Siisiäinen 1998, 34-35.

³⁵ Liite 1.3

³⁶ Liite 1.3.; Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016 11-12, 13-14; Vaittinen 2012; Pöyhönen 2019.

Tiimejä johtavat tiiminvetäjät ovat usein mukana yhteisön toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa.³⁷ Jumalanpalveluselämän kulttuurista ajanmukaisuutta on haettu karsimalla jumalanpalveluksesta muodollisuutta ja liturgisia symboleja ja korvaamalla ne rennommalla ja vapaamuotoisemmalla ilmeellä sekä ajanmukaisilla musiikillisilla ja visuaalisilla elementeillä, jotka hyödyntävät modernia teknologiaa.³⁸ Karismaattisen liikkeen ylistyslaulujen kautta joissain yhteisöissä korostuu intiimi ja kokemuksellinen hengellisyys.³⁹

Yhteisöliikkeen yhteisöt edustavat vaihtoehtoista jumalanpalveluselämän toteuttamisen tapaa, joka ei lähtökohtaisesti pyri kilpailemaan seurakunnan perinteisemmän jumalanpalveluselämän kanssa, vaan tarjoaa sen rinnalle vaihtoehdon, jonka on havaittu kiinnostavan jossain määrin eri osallistujakuntaa kuin perinteiset jumalanpalvelukset.⁴⁰ Jotkin niistä toimivat itsenäisinä yhdistyksinä, toiset ovat seurakuntayhtymän toimintaa ja useimmat toimivat osana paikallisseurakunnan työaloja.⁴¹ Uudet jumalanpalvelusyhteisöt ovat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaa. Ne toimivat piispakunnan ja yleensä myös kirkkoherran kaitsennassa ja ankkuroidut luterilaiseen tunnustukseen, eroten näin kirkon ulkopuolella toimivista yhteisöistä ja liikkeistä. Luterilainen tunnustus antaa lähtökohtaisesti liikkumavaraa erilaisille jumalanpalveluksen toteuttamistavoille.⁴²

2.1.2 Jumalanpalvelusyhteisöliikkeen konteksti

Kirkko voi merkitä kirkkorakennuksen lisäksi maailmanlaajuisista kristittyjen yhteisöä, jonka juuret ovat Jeesus Nasaretilaisen toiminnassa.⁴³ Suomen evankelis-luterilainen kirkko on protestanttinen *enemmistö*kirkko, joka on historiallisista ja kulttuurillisista syistä ollut erityisasemassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Vaikka se ei ole ollut vuodesta 1919 lähtien varsinainen valtionkirkko, sillä on ollut vahva rooli omana instituutionaan suomalaisessa sosiaalidemokraattisen hyvinvointiyhteiskunnan projektissa, mihin liittyen siitä on käytetty nimitystä *kansankirkko*, joskin viime aikoina tämän nimityksen mielekkyys on alkanut tulla kyseenalaiseksi.⁴⁴ Tässä tutkimuksessa evankelis-luterilaiseen kirkkoon viitataan toisinaan sanalla ”kirkko”. Se koostuu paikallisseurakunnista, joiden jäsenyys määräytyy asuinpaikan perusteella niin sanotun parokiaalisuusperiaatteen mukaan. Niiden lisäksi kirkossa toimii erilaisia

---

³⁷ Liite 1.2 ja 1.4

³⁸ Liite 1.2

³⁹ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 15.

⁴⁰ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 15.

⁴¹ Liite 1.1.

⁴² Repo 1991, 26-31; Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 20-23.

⁴³ Haight 2004, 69-70.

⁴⁴ Kielikello.fi 1995; Sorsa 2015; Heininen & Heikkilä 1995, 224-228; Komulainen & Vähäkangas 2009, 15.

herätysliikkeitä ja järjestöjä, sekä niihin liittyviä pienyhteisöjä, joiden jäsenet jakavat yhteiset arvot ja normit.⁴⁵

Jumalanpalvelusyhteisöjen syntykonteksti paikallistuu tilanteeseen, jossa Suomen evankelis-luterilainen kirkko on kohdannut voimakkaasti ja nopeasti moniarvoistuvan ja sekularisoituvan yhteiskunnan haasteet. Suomessa vallitsi melko pitkään suhteellisen voimakas yhteisöllisyys, joka tuki myös kirkon jäsenyyttä.⁴⁶ Viime vuosikymmeninä kirkon erityisasema suomalaisessa yhteiskunnassa on ollut heikentymään päin ja kirkosta eroamisen aaltojen myötä kirkko on joutunut hakemaan paikkaansa yhtenä kansalaisyhteiskunnan toimijana muiden joukossa⁴⁷. Kirkon uusimmat tilastot kertovat kulttuurisen jäsenyyden murtumisesta, jossa nuoremmat sukupolvet eivät koe kirkon jäsenyyttä itselleen edellisten sukupolvien tapaan tärkeänä.⁴⁸ Säännöllinen osallistuminen kirkon jumalanpalveluselämään ei ole ollut aiemminkaan kovinkaan suosittu uskonnonharjoituksen muoto Suomessa, mutta viime vuosina myös jumalanpalveluksiin osallistumien on vähentynyt entisestään.⁴⁹ Nämä muutokset eivät koske vain Suomea, vaan samanlaisia muutoksia on tapahtunut erityisesti Länsi- ja Pohjois-Euroopan maissa, joissa protestanttiset kansankirkot ovat menettäneet roolinsa osana kansallista identiteettiä. Tässä yhteydessä Euroopasta puhutaan usein jälkikristillisenä maanosana viitaten siihen, että vaikka kristinusko on heikentynyt, sillä on silti erityinen kulttuurinen asema, johon ihmiset pelaavat arvojaan ja uskonnollisuuttaan.⁵⁰

Samalla evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärän pienentyessä Suomen uskonnollinen kenttä on moninaistunut. *Uskonnot Suomessa* -tietokannan mukaan Suomessa toimi vuonna 2020 noin tuhat erilaista uskonnollista ryhmää⁵¹. Ennen ja jälkeen vuosituhaten vaihteen uskonnollisen kentän muutosta on luonnehtinut evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärän pienentymisen lisäksi itsenäisten, tiiviiden uskonnollisten yhteisöjen muodostuminen. Tähän joukkoon kuuluu sekä kristillisiä kirkkoja, että uususkonnollisuuteen, maailmanuskontoihin ja luonnonuskontoihin linkittyviä liikkeitä.⁵²

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on pyrkinyt vastaamaan monin tavoin muuttuvan kulttuurin asettamiin haasteisiin. Kirkossa on toteutettu laajoja uudistushankkeita, joissa jumalanpalveluselämää, kieltä, sävelistöä ja työkulttuuria on pyritty uudistamaan.⁵³ On kuitenkin selvää, että neljän miljoonan jäsenen organisaatio, jolla on pitkää ollut uskonnollinen ”monopoliasema”, jähmeä päätöksentekojärjestelmä ja jota vaivaavat voimakkaat sisäiset erimielisyydet, ei

---

⁴⁵ Hytönen 2016.

⁴⁶ Pessi 2010, 78, 81-82; Häkkinen 2010, 214; Heininen & Heikkilä 1995, 235-252; Seppo 1999, 10-18.

⁴⁷ Komulainen & Vähäkangas 2009, 15-20.

⁴⁸ Salomäki et al. 2020, 251; Niemelä 2015.

⁴⁹ Räsänen 2012.

⁵⁰ Davie 2005.

⁵¹ Uskonnot Suomessa 2020, 144-147.

⁵² Salomäki et al. 2020, 48; Illman, Ketola, Latvio & Sohlberg 2017; Ketola 2008.

⁵³ Salomäki et al. 2020.

muutu aivan helposti.⁵⁴ Kirkon tulevaisuutta pohtineen Kirkon tulevaisuuskomitea päätyi mietinnössään suosittamaan painopisteen siirtämiseen työntekijäkeskeisyydestä kohti seurakuntalaisten roolin vahvistamista toiminnassa. Perusteluna ei ollut ainoastaan verotulojen vähentymisestä seuraava pakollinen muutos, vaan se nähtiin myös teologisesti tärkeänä suunnan valintana.⁵⁵ Tämä ei ole aivan helppo tehtävä kirkossa, joka on vuosikymmenten ajan rakentanut koulutettujen työntekijöiden panoksella toimivaa järjestelmää⁵⁶. Ylhäältäpäin johdetut muutoshankkeet eivät myöskään ole yleensä kovin tehokkaita, koska olemassa olevat valtarakenteet ovat juurtuneet syvälle työkuultuuriin ja sitä ylläpitäviin puhetapoihin.⁵⁷ Myös kirkon vapaaehtoistoiminnan kehittämistyöryhmä päätyi toteamaan loppuraportissaan, että vapaaehtoisten toimintaa kirkossa rajoittavat lähinnä työntekijöiden asenteet.⁵⁸ Toisaalta Mikko Malkavaaran ja Minna Valtosen tuore tutkimus toimintakulttuurin muutoksesta Tampereen seurakunnissa kertoo onnistuneemmista tuloksista hiippakunnassa, jossa uudenlaisia toimintatapoja on kehitetty määrätietoisesti.⁵⁹

Voimakkaimmin kirkkoon ovat ottaneet pesäeroa nuorten aikuisten sukupolvet, joiden keskuudessa kirkko on koettu kyvyttömänä tarjoamaan heille henkilökohtaisesti merkityksellisiä aineksia heidän maailmankuvansa ja vakaumuksensa rakentamiseen.⁶⁰ Nuorten keskuudessa rippikoulu on säilyttänyt suosionsa aikuistumisriittinä, jonka kautta merkittävä osa ikäluokasta liittyy kirkon nuorisotoimintaan ja moni myös toimii siinä vapaaehtoisina ja kokee myös sekä hengellisen että yhteisöllisen ulottuvuuden tärkeinä.⁶¹ Porkan tutkimuksen mukaan jopa kaksi kolmesta isostoimintaan osallistuneista halusi olla nuorisovaiheen jälkeenkin mukana kirkon toiminnassa, mikäli mielekästä toimintaa olisi tarjolla.⁶² Voimakas käänne sitoutumisessa kirkkoon näyttäisi tapahtuvan siirryttäessä nuoreen aikuisuuteen. Muutosta selittänevät elämänvaiheen muutokseen liittyvät erilaiset tekijät,⁶³ mutta myöskään kirkko ei ole ollut erityisen aktiivinen nuorille aikuisille mielekkään toiminnan tarjoamisessa, joka rakentaisi siltaa nuorisovaiheesta eteenpäin relevantilla tavalla.⁶⁴ Niemelän tutkimuksen nuoret aikuiset vieraantuivat kirkosta nuorisovaiheen jälkeen, koska kokivat heille tarjolla olevat aikuisten toimintamuodot usein etäisinä ja vieraina.⁶⁵ Niinpä kirkon merkityksen vähenemisestä ei voida syyttää vain yhteiskunnan sekularisoitumista, vaan osaltaan kirkko on myös ollut kyvytön

---

⁵⁴ Thitz 2013, 16-17; Stark & Finke 2000.

⁵⁵ Tulevaisuuskomitean mietintö 2016, 41, 52.

⁵⁶ Tasavertaisina ja osallisina 2018, 4-5; Thitz 2013, 16-17.

⁵⁷ Thitz 2013, 89, 98.

⁵⁸ Tasavertaisina ja osallisina 2018, 8.

⁵⁹ Malkavaara & Valtonen 2019; Ks. myös Aarikka & Naatus 2019.

⁶⁰ Niemelä 2015; Salomäki et al. 2020, 251.

⁶¹ Porkka 2019; Sorenson 2015, 186.

⁶² Porkka 2019, 54-55.

⁶³ Nelson 2009, 271.

⁶⁴ Salomäki et al. 2020, 216; Petterson 2006, 80; Porkka 2021; Sorenson 2015.

⁶⁵ Niemelä 2017; Leinonen & Niemelä 2012; Mikkola, Niemelä & Petterson 2007, 134-138.

seuraamaan ajan muutoksia ja pitämään huolta jäsenistönsä tarpeista heidän tärkeissä elämänvaiheissaan.

2.1.3 Jumalanpalvelusyhteisöliikkeen synty ja kehitys

Yhteisöllisen jumalanpalveluselämän painotus kirkossa ei ole syntynyt tyhjästä. Sitä ei myöskään voida liittää ainoastaan uusiin jumalanpalvelusyhteisöihin, vaan se edustaa laajempaa muutossuuntaa kirkossa. Käytännössä yhteisöliikehännälle ovat tehneet tilaa sellaiset kirkossa alhaaltapäin nousevat ilmiöt, kuten 1990-luvulla suosiota saaneet erityisjumalanpalvelukset ja Tuomasmessut, joiden ympärillä kehkeytyi uudenlaista yhteisöllisyyttä kirkossa 1980- ja 1990-luvuilta lähtien.⁶⁶ Myös kirkossa toteutetut jumalanpalveluselämän uudistushankkeet, kuten kirkko 2000 - prosessi ja Tiellä-hanke (2011–2013), ovat pyrkineet kehittämään jumalanpalveluselämää yhteisölliseen suuntaan.⁶⁷ Sekä Kairan että Häkkisen mukaan kirkossa ja sen strategisissa linjauksissa on noussut 2000-luvulla esiin uudenlainen ajattelu, joka korostaa kirkkoa *yhteisönä* instituution sijaan tavalla, joka heijastelee ekumeenisen liikkeen piirissä käytyä *koinonia*-keskustelua 1900-luvun lopulla.⁶⁸

Jumalanpalvelusyhteisöliike ei syntynyt kuitenkaan suoraan kirkon ”ylätason” strategioiden ja hankkeiden seurauksena, vaan yksittäisten toimijoiden työn tuloksena, jotka etsivät uusia työmuotoja nuorten sukupolvien edustajien tavoittamiseksi.⁶⁹ 1990-luvun lopulla uusia yhteisöjä alkoi syntyä eri puolilla maata. Helsinkiläinen *Kotiryhmäverkosto*, Jyväskylässä toimiva *KohtaamisPaikka* ja Tamperealainen *Palatsi* muodostivat paikallisseurakunnista erilliset yhdistykset, jotta niiden yhteisökokeiluille saatiin suurempi vapaus ja riippumattomuus kokeilla ja kehittää toimintaansa⁷⁰. Yhteisöt saivat piispaikunnan hyväksynnän ja niihin vihittiin uusia pappeja. Kun ensimmäisistä yhteisökokeiluista saatiin myönteisiä kokemuksia, useissa paikallisseurakunnissa käynnistettiin yhteisökokeiluja ja niin yhteisöjen ”toinen sukupolvi” muodostui 2000-luvulla jo vahvemmin osana paikallisseurakuntien toimintaa.⁷¹ 2000-luvulla syntyi 5–10 uutta jumalanpalvelusyhteisöä ja 2010-luvulla niitä syntyi jo parikymmentä. Myös joissain perinteisissä herätysliikkeissä, kuten Kansan Raamattuseurassa, perustettiin tämän tyyppisiä yhteisöjä, mutta useimmat uudet yhteisöt eivät kytkeydy voimakkaasti

---

⁶⁶ Toivio 2005, 314–317; Kauppinen 1992.

⁶⁷ Kirkon suunta 2000; Tiellä –pääväg –hankkeen loppuraportti 2016; Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 10–11; Ahtiainen et al. 2016.

⁶⁸ Kaira 2019, 67–72; Häkkinen 2010, 63.

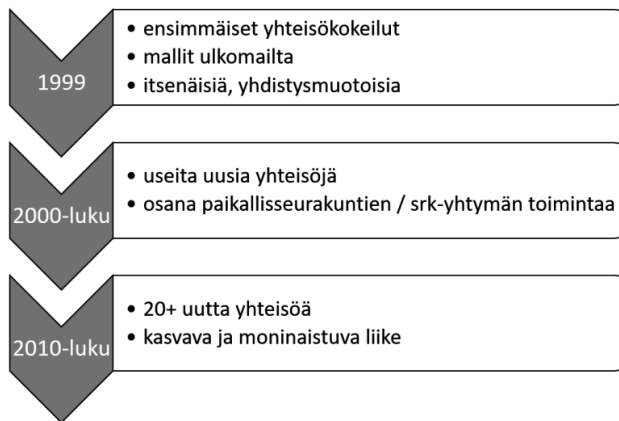
⁶⁹ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 11; Pöyhönen 2019, 16; Henkilökohtainen tiedonanto 1 & 2.

⁷⁰ Vaittinen 2012, 21; Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 14.

⁷¹ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016; 11–12, 14–16; Malkavaara & Valttonen 2019, 122; Kontiainen 2016.

mihinkään perinteisistä herätysliikkeistä. Myös ruotsinkielisessä työssä kehitettiin tämänkaltaisia työmuotoja.⁷²

Kuvio 2.1.3 Yhteisöliikkeen kehitys vuosikymmenittäin.

Yhteisöjen perustajien kertomuksissa toistuva motiivi uusien yhteisökokeilujen perustamiselle oli kokemus siitä, etteivät olemassa olevat työmuodot kyenneet tavoittamaan aikamme ihmisiä, erityisesti nuoria aikuisia. Kirkon työntekijöinä he kokivat, että kirkosta puuttui työmuoto, joka kykenisi tarjoamaan nuorisotyövaiheen jälkeen nuorille aikuisille samaistumispintaa⁷³. Koska malleja yhteisölliselle aikuisten seurakuntatyölle ei koettu löytyvän kotimaasta, katse kohdistui ulkomaille sellaisiin kirkkoihin ja liikkeisiin, joissa oli kehitetty ratkaisuja tällaisiin tarpeisiin. Esikuvia löytyi erityisesti Englannin anglikaanikirkosta, josta tuli Suomen evankelis-luterilaisen kirkon yhteistyökirkko Porvoon sopimuksen myötä vuonna 1992.⁷⁴ Sellaiset seurakunnat kuin Sheffieldissä toimiva *St. Thomas' Crookes*⁷⁵ ja lontoolainen *Holy Trinity Brompton*⁷⁶ ovat kehittäneet toimintaansa ja kyenneet laajentumaan urbaanissa, sekulaarissa kontekstissa. Vierailut näissä seurakunnissa ovat innoittaneet yhteisöliikkeen edustajia.⁷⁷ *Fresh Expressions of Church* -yhteisöliike, joka omaksuttiin 1990-luvulla osaksi anglikaanikirkon virallista missionaarista agenda, painottuu kontekstuaalisten, ei-traditionaalisten seurakuntayhteisöjen ”istuttamiseen” erilaisiin alakulttuurikonteksteihin.⁷⁸ *Fresh Expressions* -yhteisöjä on syntynyt yli kaksituhatta ja niiden merkityksestä kertoo, että taannoin vihityn piispan työtehtäviin kuuluu sadan uuden yhteisön ”istuttaminen”

⁷² Petrusförsamling.net 2020.

⁷³ Pöyhönen 2019, 16. Henkilökohtainen tiedonanto 1.

⁷⁴ Porvoo Communion 1992.

⁷⁵ Stthomascrookes.org 2020.

⁷⁶ Htb.org 2020.

⁷⁷ Vaittinen 2012; Henkilökohtainen tiedonanto 1 & 3.

⁷⁸ Cray et al. 2004.

hiippakuntansa alueella.⁷⁹ Myös anglikaanikirkossa syntynyt, kirkollista karismaattista liikettä edustava *New Wine* -verkosto on saanut vastakaikua joissain jumalanpalvelusyhteisöissä. *New Wine* on järjestänyt yhteiskristillisiä kesätapahtumia Suomessa 1990-luvulta lähtien⁸⁰. Monissa jumalanpalvelusyhteisöissä on käytössä anglikaanikirkossa kehitetty, kristinuskon perusteita käsittelevä *Alfa*-työmuoto, johon sisältyy karismaattinen painotus.⁸¹ Joissakin uusissa jumalanpalvelusyhteisöissä on kokeiltu myös anglikaanikirkossa kehitettyä perheille suunnattua *Messy Church* -konseptia.⁸²

Suomalaisia yhteistyöverkostoja yhteisöliikkeelle ovat olleet muun muassa *Hengen uudistus kirkossamme ry:n* lanseeraama *Spirit*-verkosto, joka on tarjonnut tukea ja koulutusta yhteisöllisestä toiminnasta kiinnostuneille seurakunnan työntekijöille.⁸³ Yhteisöliikkeen työntekijät ovat hakeneet oppeja tiimijohtamista ja yhteisöllistä oppimista korostavista koulutuksista, erityisesti Jyväskylän yliopistoon kytkeytyvän *Tiimiakatemian* koulutuksista.⁸⁴ Kirkossa toteutettujen jumalanpalveluselämän uudistushankkeiden tavoitteita tukemaan perustettu *Jaetut eväät* -verkosto järjestää myös vuosittaisia jumalanpalveluksen kehittämistapahtumia.⁸⁵ Vuoden 2019 *Jaetut eväät* -jumalanpalveluselämän kehittämissäpäivillä yhteisöliikkeen edustajat olivat näkyvästi mukana tapahtuman toteuttajina ja puhujina.

Vuonna 2015 piispainkokous perusti työryhmän tekemään selvityksen kirkossa toimivista jumalanpalvelusyhteisöistä, minkä seurauksena tuotettiin *Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä* (2016) ja *Suositus jumalanpalvelusyhteisöistä* (2017). Näissä asiakirjoissa otettiin lähtökohtaisesti myönteinen kanta kirkossa toimiviin jumalanpalvelusyhteisöihin ja esitettiin suosituksia edistämään paikallisseurakuntien ja jumalanpalvelusyhteisöjen yhteistyötä.⁸⁶ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä päätyi toteamaan, että ”uusien yhteisöjen syntyminen on merkki siitä, että jumalanpalvelusuudistus on kesken”.⁸⁷ Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö (2016) ja kirkon nelivuotiskertomus vuosilta 2016–2019 huomioivat myös jumalanpalvelusyhteisöt osana kirkon sisäistä uudistumista.⁸⁸ 2010-luvun kuluessa yhteisöliike näyttää vakiinnuttaneen asemansa osana kirkkoa ja sen toimintaa.

Kirkossa on tunnistettu ajassamme nousevia tarpeita tiiviimmälle seurakuntalaisuudelle, uudenlaiselle toimintakulttuurille ja kokemukselliselle hengellisyydelle. Uudet jumalanpalvelusyhteisöt voidaan nähdä yhtenä, osittain

---

⁷⁹ Müller 2019; Lings 2017; Anglican.org 2015.

⁸⁰ Newwine.fi 2020.

⁸¹ Ks. luku 2.5; Kokeilealfaa.fi 2020.

⁸² Messychurch.uk.org.

⁸³ Spirit.fi 2020.

⁸⁴ Henkilökohtainen tiedonanto 4.

⁸⁵ Jaetutevaat.fi 2020.

⁸⁶ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 4.

⁸⁷ Mts. 4, 18.

⁸⁸ Salomäki et al. 2020, 90-96; 255-258.

alhaaltapäin nousevana vastauksena näihin tarpeisiin.⁸⁹ Alhaaltapäin nousevia yhteisöllisiä ilmiöitä on syntynyt kirkossa yhteisöliikkeen lisäksi viime vuosina erilaisista lähtökohdista, joista esimerkkeinä mainittakoon suosittujen Tuomasmessujen lisäksi Luottamuksen messujen ympärille rakentuva yhteisöllisyys, Maailmojen messu -toiminta, Sateenkaarimessut tai Enonkosken luostariyhteisö.

2.1.4 Protestanttisen kristinuskon uusi paradigma

Edellä kuvattiin niitä globaalin kristinuskon piirissä syntyneitä virtauksia ja uudistusliikkeitä, joista yhteisöliikkeen ensimmäiset yhteisöt saivat impulsseja. Monet niistä voitaisiin lokeroida lähtökohtaisesti konservatiiviseen kristillisyyteen ja karismaattiseen virtaukseen. Tässä tutkimuksessa lähdetään kuitenkin liikkeelle toisaalta. Donald Miller kuvaa teoksessaan *Reinventing American Protestantism* amerikkalaisessa protestanttisessa kristinuskossa 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä alkanutta käännettä, jota hän kuvailee ”uutena reformaationa”, joka ei koske niinkään teologiaa, vaan sitä, miten kristinuskoa eletään ja ilmaistaan. Hänen mukaansa nämä muutokset saivat kimmokkeen amerikkalaisessa kulttuurissa 1960-luvulta alkaneessa voimakkaassa käänteessä, jossa traditionaaliset ja institutionaaliset auktoriteetit kyseenalaistettiin. Monet tämän sukupolven edustajat erosivat kirkosta kokonaan, liittyivät karismaattisiin kirkkoihin tai etsivät yksilöllisempää ”henkisyttä” idän uskonnoista. Näiden muutosten vastauksena protestanttisissa kirkkoissa syntyi uudistusliikkeitä, jotka karsivat kirkollisesta elämästä pois institutionaaliseen auktoriteettiin, sosiaaliseen valtaan ja kulttuuriseen yhdenmukaisuuteen viittaavat elementit ja korostivat sen sijaan rentoa ja epämuodollista ilmettä, jonka viestinä oli, että Jumalan voi kohdata kaavamaisen muodollisuuden sijaan syvässä henkilökohtaisessa kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa, joka huomioi yksilön subjektiviteetin.⁹⁰

Millerin mukaan uutta paradigmaa edustavat liikkeet ovat pyrkineet voimakkaasti eroon institutionaaliseen ja sosiaaliseen valtaan assosioituvista symboleista ja rakenteista, korostaen jäsenten tasa-arvoisuutta Jumalan edessä ja huomioiden heidän sisäisen subjektiivisuutensa tarpeita.⁹¹ Hän näkee niiden

*”demokratisoineen pyhän, tekemällä sen saatavilla olevaksi kaikille riippumatta heidän teologisesta koulutuksestaan. Siksi pastoreilla ei ole tarvetta esitellä uskonnollisia symboleja etukäteen suunnitelluissa liturgioissa. Sen sijaan he kutsuvat seurakuntalaiset aterioimaan kanssaan ”pyhän juhlapöytään”. Siinä ei ole hierarkiaa vaan ainoa mikä tekee eroja ihmisten välille, on heidän roolinsa erilaisissa palvelun tehtävissä. Siten toiset ovat kutsuttuja olemaan pastoreita, toiset diakoneja, vanhimpia ja profeettoja. Mutta kaikki, näin he uskovat, ovat samanarvoisia Jumalan edessä.”*⁹²

---

⁸⁹ Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä 2016, 6; Hytönen et al. 2016;

⁹⁰ Miller 1997, 2-6.

⁹¹ Miller 1997, 21; Heelas & Woodhead 1999, 63.

⁹² Miller 1997, 2, 80.

Uusi paradigma saa erilaisia ilmenemismuotoja. Sitä löytyy niin etsijäystävällisistä megakirkoista kuin evankelikaalisuuden piirissä syntyneen *Emerging Church* -liikkeen moninaisista kontekstuaalisista seurakuntayhteisöistä, joita löytyy pubikirkoista uusmonastisiin yhteisöihin.⁹³ Anglikaanikirkon sakramentaalisessa kontekstissa syntyneisiin *Fresh Expressions of Church* -yhteisöihin kuuluu kahvilakirkkoja, internet-kirkkoja, verkostokirkkoja, vaihtoehtokulttuurien yhteisöjä, sekä perheisiin, lapsiin, nuoriin, vanhuksiin tai yhteisöprojekteihin fokuoivia kontekstuaalisia yhteisöjä.⁹⁴

Bolgerin ja Gibbsin mukaan *Emerging Church* -yhteisöjen keskeisiä periaatteita ovat *Jeesuksen elämään identifioituminen, sekulaarin tilan transformaatio ja yhteisöllinen elämäntapa*. Sekulaarin tilan transformaatio viittaa luopumisesta sakraalin tilan ajatuksesta, joka ilmenee seurakuntayhteisön kokoontumisena muualla kuin kirkkotilassa. Müllerin mukaan *Fresh Expressions* -yhteisöjä luonnehtivat *missionaalisuus, dialogiset suhteet ja yleisen pappeuden periaate*.⁹⁵ Missionaalisuudella tarkoitetaan käsitystä Jumalan missiosta (*Missio Dei*) ja siihen perustuvaa kristillistä missiota eli lähetystehtävää sekularisoituvassa kulttuurikontekstissa.⁹⁶ Yleinen pappeus taas viittaa Uuden Testamentin käsitykseen Kristuksen seuraajista kollektiivisena ruumiina, jossa jokaisella on yhtäläinen arvo, vaikkakin erilaiset tehtävät.⁹⁷ Uuden paradigman liikkeet ovat omaksuneet tämän periaatteen ja kehittäneet sen pohjalta radikaaleja seurakuntalaisten toimijuuden muotoja.⁹⁸

Millerin mukaan sellaiset käsitteet, kuten liberaali, konservatiivinen, karismaattinen tai fundamentalistinen, eivät kykene mielekkäästi määrittelemään uuteen paradigmaan kuuluvien liikkeiden ydintä.⁹⁹ Müllerin mukaan *Fresh Expressions* -liikettä kuvaa sen ”kyky välittää ja kontekstualisoida perittyä teologiaa, ekklesiologiaa, traditiota ja hengellistä kokemusta”. Hänen mukaansa liikkeen seurakuntaoppia voisi luonnehtia ”dialogis-relaationaaliseksi, jossa on teologinen ydin”.¹⁰⁰ Laajemmin katsottuna liikehännän teologiset painotukset on liitetty trinitaariseen teologiaan ja missionääriseen ekklesiologiaan.¹⁰¹

Sekä Heelasin ja Woodheadin, että Millerin mukaan uuden paradigman kristilliset liikkeet ovat kyenneet kasvamaan myöhäismodernissa ajassa, kun taas perinteiset, sakramentaaliset *mainline*-kirkkokunnat, jotka eivät ole omaksuneet modernia

---

⁹³ Miller 1997; Bolger & Gibbs 2005; Marti & Ganiel 2014; Dyrness & Kärkkäinen 2008, 258-259; Schwartz 1999.

⁹⁴ Lings 2015.

⁹⁵ Müller 2019.

⁹⁶ Mts.; Cray et al. 2004; Bosch 1991.

⁹⁷ Ketola 2007; Miller & Yamamori 2005, 177-179; Miller 1997, 80; Häkkinen 2011.

⁹⁸ Miller 1997, 1; Müller 2019.

⁹⁹ Miller 1997, 2; Ahonen 2008, 133-134; Versteeg 2008.

¹⁰⁰ Müller 2019.

¹⁰¹ Dyrness & Kärkkäinen 2008, 258-259.; Kärkkäinen 2014; Cray et al. 2004; Pesonen 2013.

paradigmaa, ovat niitä, joita ”sekularisoituminen” koskettaa selvimmin.¹⁰² Euroopassa liike on levinnyt voimakkaasti Englannin anglikaanikirkossa, mutta tällaisia kontekstuaalisia ja missionaalisia kirkollisia uusyhteisöjä löytyy myös Alankomaista, Saksasta, Skotlannista ja Irlannista.¹⁰³

Luterilaiseen yhteisöliikkeeseen kuuluvien jumalanpalvelusyhteisöjen jakamat ominaispiirteet liittävät ne jossain määrin protestanttisen kristinuskon piirissä virinneeseen uuteen paradigmaan, jossa etsitään ajallemme sopivia ilmaisuja perinteiselle kristillisyydelle. Koska luterilainen yhteisöliike muodostuu erilaisista yhteisöistä, yhteisöliikkeen teologiaa on vaikea yksiselitteisesti määritellä. Monet yhteisöistä toimivat osana paikallisseurakuntien työmuotoja ja niiden teologiassa tuskin on suuria eroja seurakunnan muuhun toimintaan. Tosin yhteisöliikkeessä voidaan havaita karismaattiseen liikkeeseen viittaavia piirteitä, kuten ylistyslaulut ja rukouspalvelu. Globaalisti katsottuna tietyt karismaattisen liikkeen piirteet, kuten ajanmukaisia musiikkituotantoa, videotekniikkaa ja massakonsertteja hyödyntävä ylistysmusiikki ovat protestanttisen kristinuskon valtavirtaa ja osa nuorempien kristittyjen sukupolvikokemusta. Martin mukaan populaari ylistysmusiikki edustaa yleensä helluntailaisuutta pehmeämpää ja ”terapeuttisempaa” karismaattisuutta.¹⁰⁴ Sakramentaalisten kirkkojen piirissä vaikuttava *kirkollinen karismaattisuus* on huomattavan maltillista verrattuna esimerkiksi niin sanottujen uskarismaattisten liikkeiden toimintaan.¹⁰⁵ Evankelis-luterilaisessa kirkossa karismaattinen liike on muodostunut Ahosen mukaan erityisesti rukousliikkeeksi.¹⁰⁶ Vaikka karismaattisen liikkeen vaikutus Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on melko vähäistä, Haapalaisen mukaan karismaattiseen painotukseen on suhtauduttu kirkossa yhä myönteisemmin, kenties koska sen nähdään kykenevän vastaamaan aikamme uskonnollisiin tarpeisiin.¹⁰⁷

2.2 Kulttuurinmuutokset teollistuneissa maissa

2.2.1 Modernisaatio

Jotta yhteisöliikkeen syntyyn liittyviä ilmiöitä voitaisiin paremmin ymmärtää ja tutkia, seuraavissa alaluvuissa luodaan teoreettinen katsaus niihin ilmiöihin, jotka ovat suomalaisen yhteiskunnan ja kirkon muutosten taustalla. Katsaus aloitetaan tarkastelemalla modernisoitumiseen liittyviä teorioita.

---

¹⁰² Miller 1997, 3-4, 16-18; Heelas & Woodhead 1999, 64.

¹⁰³ Fresh Expressions in Europe 2019; Marti & Ganiel 2014; Walker 2014; Versteeg 2008.

¹⁰⁴ Marti 2017. Ks. Myös Murtonen 2016,

¹⁰⁵ Haapalainen 2015; Ahonen 2003.

¹⁰⁶ Ahonen 2003.

¹⁰⁷ Haapalainen 2015.

Uutta tarkoittavalla latinan sanalla *moderni* viitataan aikakauteen, joka alkoi Euroopassa keskiajan jälkeen valistuksen myötä ja jota luonnehtivat tieteen edistysaskeleet, teollistuminen ja demokraattiset järjestelmät, sekä niihin liittyvät tavat ajatella ja elää. *Modernisaatiolla* tarkoitetaan yhteiskunnallisella tasolla kehitysprosessia traditionaalisista agraariyhteisöistä modernin ajan teollistuneiden, kapitalististen yhteiskuntien syntyyn ja kehitykseen kohti jälkiteollisia informaatioajan yhteiskuntia. Tässä monisyisessä prosessissa taloudellisen, tieteellisteknologisen, kulttuurillisen ja taloudellisen kehityksen kanssa ovat punoutuneet yhteen muun muassa kansallisvaltioiden järjestelmän synty, niiden yhteiskunnallinen demokratisoituminen sekä julkisen koulutuksen ja terveydenhuollon kaltaisten järjestelmien syntyminen. Yhdessä ne ovat saaneet aikaan ennennäkemättömiä muutoksia ihmisten elinoloissa, arvoissa ja maailmankuvissa.¹⁰⁸

1900-luvun kolmea viimeistä vuosikymmentä leimasivat voimakkaat arvojen ja elämäntapojen muutokset, joihin liittyvät voimakkaat muutokset saivat aikalaisissa aikaan tunnun siirtymisestä uuteen aikakauteen, mikä ilmeni jälki-/post-alkuisten käsitteiden, kuten jälkimoderni, jälkikristillinen ja jälkiteollinen, ilmaantumisena tieteelliseen kieleen ja arkikieleen. Sosiologit ovat kuitenkin päätyneet melko laajaan konsensukseen, että kyse ei ole täysin uudesta aikakaudesta, vaan modernin yhteiskunnan toisesta tai *myöhäisvaiheesta*, jossa samat modernisaation prosessit ovat käynnissä, mutta ne ovat tulleet aiempaa intensiivisemmiksi ja dynaamisemmiksi¹⁰⁹. Anthony Giddensin mukaan kyse on hyperteknologisoituneesta modernisuudesta¹¹⁰. Zygmunt Baumann, joka on käyttänyt myös käsitettä *liquid modern* (nestemäinen, notkea moderni), näkee eron liittyvän moderneissa yhteiskunnissa kiihtyneisiin jatkuvan muutoksen prosesseihin, jotka ovat edelleen lisänneet ihmisten irtolaisuutta traditionaalisista normeista ja yhteisöjen turvaverkoista.¹¹¹

2.2.2 Arvomuutos

Eräs keskeinen näkökulma niihin taloudellisiin, teknologisiin, sosiaalisiin ja poliittisiin muutoksiin, joita nimitetään laajasti modernisaatioksi, on siihen liittyvät laajat, perustavanlaatuiset muutokset ihmisten ja yhteiskuntien kulttuurisissa arvojärjestelmissä. *Arvot* määritellään sosiaalipsykologiassa ihmisten toimintaa motivoivina päämäärinä, periaatteina tai ideaaleina¹¹². Kulttuurilla tarkoitetaan tässä yhteydessä yhteiskunnan jäsenten jakamaa laajaa asenteiden, arvojen ja tiedon järjestelmää, jota he siirtävät sukupolvelta toiselle.¹¹³

Kansainvälisiin pitkäjänteisaineistoihin (World Values Survey) perustuviin laajoihin arvotutkimuksiin pohjautuen Ronald Inglehart on kuvannut kulttuuristen

---

¹⁰⁸ Inglehart 2018, 10-14; Furseth & Repstad 2008, 76-77; Sanderson 1995; Inkeles & Smith 1974.

¹⁰⁹ Furseth & Repstad 2008, 77-79; Woodhead 2004, 333.

¹¹⁰ Giddens 1991.

¹¹¹ Baumann 2002.

¹¹² Schwartz 2012, 3-4.

¹¹³ Inglehart 1997, 29.

arvojärjestelmien muutosta pitkälle teollistuneissa maissa kahden laajan murroksen kautta. Ensimmäinen murros liittyi siirtymiseen *traditionaalisten* yhteisöjen kollektiivisista arvojärjestelmistä teollistuneen yhteiskunnan materiaalista turvallisuutta ja kasvua korostaviin *rationaalis-materialistisiin* arvoihin, kuten yhdenmukaisuus, hierarkkisuus, status ja yksilön ulkoiset saavutukset.¹¹⁴ Kehitys ei kuitenkaan pysähtynyt tähän, vaan seuraava laaja arvojen muutos alkoi tapahtua 1960-luvulta lähtien pitkälle teollistuneissa maissa. Taloudellisen ja yhteiskunnallisen vakauden lisääntymisen myötä teollistuneissa länsimaissa ihmisillä oli ihmiskunnan historiassa poikkeuksellinen mahdollisuus miettiä itseään yksilöinä enemmän kuin osana yhteisöä ja yhteiskuntaa – omia toiveitaan, yksilöllisiä tarpeitaan ja sisäistä hyvinvointiaan. Tämä aikaamme luonnehtiva muutos näkyy Inglehartin mukaan *postmateriaalisten* itseilmaisun arvojen korostumisena, jotka korostavat ihmisten yksilöllisyyttä, tasa-arvoa ja mahdollisuutta vaikuttaa omaan elämäänsä. Siihen liittyy myös usein ennakkoluuloisuus varhaismodernin massayhteiskunnan instituutioita ja niiden ”epäinhimillisiä” piirteitä kohtaan.¹¹⁵

Inglehartin löydöksiensä kanssa samansuuntaisia havaintoja on esittänyt kanadalainen filosofi Charles Taylor. Hänen filosofisen analyysinsä mukaan länsimaissa on meneillään ”massiivinen subjektiivinen käänne” kohti yksilöä. Tällä hän tarkoittaa 1960-luvulta lähtien voimistunutta traditionaalisten ja yhteiskunnan hierarkioihin liittyvien auktoriteettien ja sosiaalisten roolien vaikutusvallan heikkenemistä yksilöiden elämässä ja päätöksenteossa. Siihen liittyy yksilöiden ainutkertaisuuden korostus, jossa yksilö nähdään arvokkaampana kuin yhteiskunnan hierarkiat, instituutiot ja perinteet.¹¹⁶ Subjektiiviseen käänteeseen on nähty liittyvän kaksi eri ulottuvuutta: ulkoinen ja sisäinen. Ulkoisesti subjektiivinen käänne merkitsee yksilöiden emansipaatiota ulkoisen vallan muodoista ja rakenteista. Sisäisesti se merkitsee yksilöiden sisäisen hyvinvoinnin, kehityksen ja identiteetin korostamista.¹¹⁷

2.2.3 Yhteisöllisyyden muutokset

Yhteisö voidaan määritellä sosiaalisen järjestäytymisen muotona, johon kuuluu jokin jäseniä yhdistävä intressi, päämäärä tai elämäntapa, mistä johtuen yhteisön jäsenten välillä on heikompaa tai voimakkaampaa yhteenkuuluvuuden tunnetta ja solidaarisuutta, eli *yhteisöllisyyttä*.¹¹⁸ Yhteisöllisyyden muotojen muutosten voidaan nähdä mukailevan edellä kuvattuja arvomuutoksen vaiheita modernisoituvissa yhteiskunnissa.

Modernisaation mukanaan tuomat tuotantotaloudelliset muutokset ja kaupungistuminen erottivat ihmiset aiemmista suku- ja statusyhteisöistä osaksi modernin yhteiskunnan instituutioiden, kuten työyhteisöjen, puolueiden ja

¹¹⁴ Mts. 1997, 12, 29.

¹¹⁵ Inglehart 2018, 25-27; Inglehart 1997, 3-6.

¹¹⁶ Taylor 1991.

¹¹⁷ Woodhead 2005, 335.

¹¹⁸ Lave & Wenger 1991; Crow 2007.

ammattiyhdistysten järjestelmää, joiden jäsenyys perustui syntyperän sijaan *sopimuksiin*.¹¹⁹ Varhaisen modernin yhteiskunnan kauden jäsenyyksiin liittyi kuitenkin ongelmia. Niiden tarjoamat sosiaaliset roolit olivat melko kapeita ja ne edellyttivät melko suurta yhdenmukaisuutta ja sopeutumista kollektiivisiin rooleihin ja elämäntapoihin osana yhteiskunnan ”systeemiä”. 1960-luvulla käynnistynyt vastakulttuurinen liikehdintä voidaan nähdä vastaliikkeenä yhdenmukaistaville kulttuurisille malleille ja vaatimuksina laajemmille yksilöllisyyden mahdollisuuksille.¹²⁰

Tämä käänne kohti subjektia on leimannut modernin yhteiskunnan myöhäisvaihetta. Yhteisöjen ja yhteisöllisyyden tarve ei ole kuitenkaan kadonnut, sillä yhteenkuuluvuutta ja sosiaalista vuorovaikutusta voidaan pitää inhimillisinä perustarpeina.¹²¹ Myöhäismodernissa ympäristössä yhteisöllisyys on siirtynyt ajan ja paikan määrittelemistä raameista voimakkaammin urbaaneihin verkostoihin ja medioiden välittämään ”tietoyhteiskunnan” todellisuuteen.¹²² 2000-luvulla tietoverkot kehittyivät voimakkaasti sosiaalisen vuorovaikutuksen ja toiminnan areenoiksi tavalla, joka on tehnyt kuluttajasta osallistujan ja tekijän ja luonut uudenlaisia vuorovaikutuksen muotoja.¹²³

Modernin yhteiskunnan myöhäisvaiheen yhteisöllisyyttä on nimitetty ”uusyhteisöllisyydeksi”, jonka on nähty olevan aiempia yhteisömuotoja omaehtoisempaa.¹²⁴ Delantyn mukaan aikamme yhteisöllisyys muodostuu ”voimakkaasti yksilöllistyneistä toimijoista, jotka toimivat refleksiivisesti yhteisten päämäärien eteen”. Floridan mukaan aikamme yksilöt haluavat valita itse sitoutumisensa tason, eli tasapainon yksilöidentiteetin ja sosiaalisen identiteetin välillä. Hänen mukaansa aikamme työkulttuurissa korostuvat luovuus ja innovatiivisuus.¹²⁵ Baumannin mukaan myöhäismodernin tai ”notkean” (liquid) modernin ajan yhteisöllisyys muodostuu yksilöllisistä identiteettiprojekteista, ja sitä leimaa kaupallisuus. Urbaaniin ympäristöön liittyvä väliaikaisuus ja liikkuvuus ovat yhteydessä sosiaalisten suhteiden ja yhteisöjen ohuuteen, joka Baumannin mukaan tekee ihmisistä haavoittuvaisempia. Traditionaalisista siteistä luopuminen merkitsee luopumista myös niiden tarjoamista turvaverkoista.¹²⁶ Niinpä yksilökeskeinen kulttuuri ja siihen usein liittyvät liberaalit arvot ovat herättäneet myös kulttuurisia vastareaktioita.¹²⁷

---

¹¹⁹ Kangaspunta 2011, 17.

¹²⁰ Inglehart 1997, 30.

¹²¹ Maslow 1968; Ryan & Deci 1991.

¹²² Castells 1996; Fukuyama 2010, 195.

¹²³ Kangaspunta 2011, 28-30.

¹²⁴ Puohiniemi 2006.

¹²⁵ Florida 2005, 49. Delanty 2003, 189-190.

¹²⁶ Baumann 2002, 95; Baumann 2007.

¹²⁷ Inglehart & Norris 2019; Pessi & Seppänen 2011; Megatrendit 2020, 22-25.

2.2.4 Uskonnollisuuden muutokset

Modernisaation vaikutuksesta uskonnon asemaan esiintyy tutkijoiden keskuudessa erilaisia näkemyksiä, joista keskeisiä ovat sekularisaatioteoriat ja uskonnollisuuden muutoksen teoriat.¹²⁸ Sekularisaatioteoriat näkevät uskonnon merkityksen vähenevän modernisaation myötä, mutta niissä on eroja liittyen muutoksen voimakkuuteen ja mekanismeihin. Uskontojen täydellistä katoamista ennakoivat äärimmäiset sekularisaatioteoriat ovat menettäneet käytännössä merkityksensä, mutta debattia käydään tutkijoiden keskuudessa erityisesti *maltillisen sekularisaation* teorian kannattajien ja sen kyseenalaistajien välillä.¹²⁹ Sekularisaation kyseenalaistajat näkevät sekularisaation olevan Euroopan kehitykseen liittyvä paikallinen ja mahdollisesti ohimenevä ilmiö. He korostavat usein lokaalien ilmiöiden ja privaattien uskonnollisuuden muotojen merkitystä.¹³⁰ Pollackin ja Rostan mukaan näiden teorioiden väitteitä esitetään kuitenkin usein ilman vankkaa empiiristä evidenssiä.¹³¹ Niiden esittämät näkemykset sekularisaation taustalla vaikuttavista erilaisista sosiokulttuurisista tekijöistä liittyen esimerkiksi kirkon ja valtion erilaisiin suhteisiin tuovat kuitenkin tärkeän näkökulman sekularisaatiokeskusteluun.¹³²

Vaikka uskontojen kannattajamäärät ovat globaalisti katsottuna kasvussa ja uskonnot ovat tulleet näkyvämmäksi osaksi maailmanpolitiikkaa viime vuosikymmeninä, pitkälle teollistuneissa maissa uskontojen kulttuurinen merkitys pienenee.¹³³ Laajat tilastolliset tutkimukset ovat löytäneet yhteyden talouskasvun ja uskonnollisuuden heikkenemisen välillä sekä yhteiskunnallisella, että yksilötasolla.¹³⁴ Tämä ei kuitenkaan merkitse, että uskonnot olisivat katoamassa moderneistakaan yhteiskunnista. Pollackin ja Rostan mukaan uskonto on menestynyt moderneissa yhteiskunnissa erityisesti silloin, kun se on sitoutunut jonkin sosiaalisesti tärkeän asian tai tarpeen edistämiseen.¹³⁵ Inglehartin mukaan uusliberaalin talousjärjestelmän tuoma epävarmuus tulee myös tulevaisuudessa edistämään uskontojen kaltaisten kollektiivisten turvajärjestelmien merkitystä.¹³⁶ Uskonnon tuoman turvan merkitys korostui myös koronapandemian aikana, jolloin havaittiin myös merkkejä sekularisoitumiseen liittyvien ilmiöiden hidastumisesta.¹³⁷

Pollackin ja Rostan mukaan sellainen uskonnollisuus, jota luonnehtii sekä henkilökohtainen usko Jumalaan, että sitoutuminen sosiaaliseen kontekstiin, kuten kirkkoon, on vähiten altista ympäröivän yhteiskunnan arvomuutoksille ja on pitänyt

---

¹²⁸ Furseth & Repstad 2008, .

¹²⁹ Mts. 83-84.

¹³⁰ Berger, Davie & Fokas 2008; Casanova 2019; Habermas 2008; Utriainen, Nynäs & Lassander 2012.

¹³¹ Pollack & Rosta 2018, 436.

¹³² Esim. Casanova 2012.

¹³³ Pollack & Rosta 2018, 435; Inglehart 2018, 67-72; Habermas 2008.

¹³⁴ Inglehart 2018, 66; Pollack & Rosta 2018, 398.

¹³⁵ Pollack & Rosta 2018, 430.

¹³⁶ Inglehart 2018, 75-76.

¹³⁷ Khalil 2020.

parhaiten pintansa moderneissakin yhteiskunnissa.¹³⁸ Kulttuurin maallistuminen voi myös luoda tarvetta tiiviimmille uskonnollisille identiteettiyhteisöille.¹³⁹ Bergerin, Davien ja Fokasin mukaan Euroopassa vaikuttaa pienenevä, mutta ei merkityksetön kirkkoon sitoutuneiden joukko, jolla on kyky toimia uskonnollisena vaihtoehtona sekulaarille elämäntavalle. Heidän mukaansa tätä ryhmää leimaa vapaaehtoinen sitoutuminen kirkkoon ja kristilliseen elämäntapaan. Sekularisoitumisen he puolestaan liittävät kansalaisuuteen, kulttuuriin ja velvollisuuteen perustuvan uskonnollisuuden heikkenemiseen.¹⁴⁰ Casanova näkee niin ikään, että sekularisaatiokehitys Euroopassa liittyy erityisesti kansallisten kirkkojen uskonnollisten monopolien romahtamiseen.¹⁴¹

Kulttuuristen muutosten voidaan nähdä heijastuvan myös uskonnollisissa liikkeissä ja niiden harjoittajissa. Euroopassa kristilliset kirkot ovat kehittyneet vuorovaikutuksessa modernisoituvan yhteiskunnan kanssa ja ne ovat kehittäneet erilaisia tapoja suhtautua kulttuuriin muutoksiin.¹⁴² Perinteisten kirkkojen rinnalle on noussut pluralisoituissa yhteiskunnissa uskonnollisten liikkeiden moninaisuus, jotka edustavat vanhoja uskontoja tai niiden uusia tulkintoja.¹⁴³ Merkittävä osa henkistä ja hengellistä etsintää kanavoituu perinteisten kirkkojen ulkopuolelle ja etsii subjektiivisia ja ei-normatiivisia muotoja. Steve Bruce on luonnehtinut aikamme yksilökeskeistä uskonnollisuutta ”noutopöytäuskonnollisuutena”, josta valitaan eklektisesti itselle mieluisat ainekset.¹⁴⁴ Tämä ei ehkä kerro koko totuutta uskonnollisen kentän tilanteesta, sillä myös perinteisempien uskonnollisten liikkeiden joukossa on sellaisia, jotka ovat menestyneet (myöhäis-)moderneissa konteksteissa.¹⁴⁵ Uskonnollisia liikeitä Suomessa tutkineen hankkeen mukaan modernissa ajassa kasvukykyisiksi osoittautuneita uskonnollisia liikeitä luonnehtii niiden jäsenilleen tarjoama ”tasa-arvoinen pääsy uskonnon *pyhän* äärelle tavalla, johon liittyy lupaus uskonnollisesta voimaantumisesta”. Tämä piirre yhdisti kasvavia uskonnollisia liikeitä riippumatta siitä, olivatko ne kristillisiä kirkkoja vai esimerkiksi uususkonnollisia ryhmiä.¹⁴⁶

---

¹³⁸ Pollack & Rosta 2018, 427; Ks. myös Schnell 2020 & 2009 & Voas 2009.

¹³⁹ Kühle et al. 2017, Beckford 2001, 239-242; Smith 1998, 218; Paas & Bartholomä 2019.

¹⁴⁰ Berger, Davie & Fokas 2008, 41; ks. myös Paas & Bartholomä 2019; Hagenaars, Halman & Moors 2003.

¹⁴¹ Casanova 2012.

¹⁴² Woodhead 2016.

¹⁴³ Illman et al. 2017; Ketola 2007; Hovi 2009; Vähäkangas 2008; Ketola, Martikainen & Salomäki 2014.

¹⁴⁴ Bruce 1996.

¹⁴⁵ Davie 2005; Müller 2020.

¹⁴⁶ Ketola 2007; 2008, 351-355.

2.3 Kristilliset liikkeet ja muutos

Tässä luvussa luodaan teoreettinen katsaus siihen, miten kristilliset ja erityisesti protestanttiset liikkeet ovat suhteutuneet jälkiteollisten yhteiskuntien piirissä tapahtuneisiin kulttuurisiin muutoksiin ja arvomuutoksiin. Kirkollisia muutosliikkeitä tarkastellaan tässä luvussa kahdesta näkökulmasta, joita ovat 1) kristillisten liikkeiden sisäinen dynamiikka ja 2) kirkkojen suhde modernisoitumisprosessiin ja sen tuomiin kulttuurisiin muutoksiin.

2.3.1 Kristillisten liikkeiden dynamiikkaa

Eräs keskeinen sosiologinen jäsennys, jolla on ryhmitelty kirkollisia ja uskonnollisia liikkeitä, on *kirkko-lahko-typologia*. Siinä *lahkot* määritellään yhteiskunnan kanssa jännitteisessä suhteessa olevina uskonnollisina liikkeinä, jotka korostavat tuonpuoleisuutta, ovat eksklusiivisia ja edellyttävät jäseniltään omistautumista sen asialle. *Kirkolla* tarkoitetaan matalamman jännitteen uskonnollista liikettä, joka ei vaadi jäseniltään suuria uhrauksia, vaan sopeutuu vallitsevaan yhteiskuntaan ja sen (sekulaariin) järjestykseen saatuaan sosiaalista valtaa.¹⁴⁷ Kehitystä lahkosta kirkoksi voidaan nimittää *sekularisoitumiseksi* ja kehitystä kirkosta lahkoksi voidaan puolestaan kutsua *sakralisoitumiseksi*.¹⁴⁸

2.3.2 Kristilliset liikkeet ja kulttuurinmuutos

Kristinusko on kehittynyt tiiviissä vuorovaikutuksessa modernin yhteiskunnan kanssa ja on osaltaan vaikuttanut monin tavoin sen syntyyn ja kehittymiseen.¹⁴⁹ Modernisaation tuomat aatteiden, elämäntapojen ja arvojen muutokset ovat kuitenkin myös haastaneet kristillisiä kirkkoja voimakkaasti, ja ne ovat asemoituneet eri tavoin näihin muutoksiin. Toiset ovat torjuneet näitä muutoksia, toiset taas ovat valinneet sopeutuvamman linjan. Lisäksi esiintyy sellaisia liikkeitä, jotka ovat omaksuneet moderneja piirteitä ja luoneet vaihtoehtoisia modernisuuden muotoja länsimaiselle rationalistiselle modernisuudelle.¹⁵⁰

Koska kristillisten liikkeiden todellisuus modernissa maailmassa on monitahoinen ja kompleksinen, duaalinen jaottelu kirkkoihin ja lahkoihin ei ole riittävä kuvaamaan niiden ulottuvuuksia, vaikka sen on todettu olevan hyödyllinen.¹⁵¹ Kirkko-lahko-typologiaan on lisätty uusia tyyppejä sen soveltamiseksi moderniin, kompleksiseen tilanteeseen. *Denominaatio*-tyyppi edustaa yhteiskuntaan ja sen arvoihin mukautuvaa organisaatiota, joka ei pyri käyttämään sosiaalista valtaa. *Kultilla* taas viitataan

---

¹⁴⁷ Troeltsch 1958, 328-343; Troeltsch 1960.

¹⁴⁸ McGuire 2008a, 150-152; Stark 1997, 25; Woodhead 2005, 205.

¹⁴⁹ Woodhead 2004, 204.

¹⁵⁰ Woodhead 2016, 197-198 ja 2004, 333; Davie 2005.

¹⁵¹ Kühle et al. 2017; Bromley & Shupe 1973, 22.

kulttuurillisesti uudenaikaiseen tai uutta luovaan uskonnolliseen ryhmään.¹⁵² Arkikieleen liittyvien assosiaatioiden vuoksi kulttien sijaan nykyään puhutaan usein *uusista uskonnollisista liikkeistä*.¹⁵³

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on kehittynyt monien kansallisten protestanttisten kirkkojen tapaan kulttuurisesti sopeutuvaksi ja yleishumaaneja, liberaaleja arvoja korostavaksi denominaatio-tyypin kirkoksi. Toisaalta se on historiansa aikana kyennyt olemaan inklusiivinen ”sateenvarjo” erilaisille liikkeille, kuten pietistisille herätysliikkeille, jotka ovat edustaneet voimakkaammin lahko-tyyppiä, joskin ainakin jotkin niistä ovat ajan saatossa institutionalisoituneet.¹⁵⁴

Heelas ja Woodhead ovat kehittäneet edelleen kirkko-lahko-typologiaa. He ovat jaotelleet kristilliset liikkeet yhteiskuntaan jännitteisessä suhteessa oleviin ja sakralisaatiota korostaviin *erottautumisen liikkeisiin* ja ympäröivään yhteiskuntaan sopeutuviin ja yleishumaaneja arvoja korostaviin *ihmisyyden liikkeisiin*. Nämä tyypit he ovat edelleen jaotelleet sen mukaan, miten ne suhtautuvat modernin yhteiskunnan arvomuutoksen kannalta keskeisenä nähtyyn *subjektiiviseen käänteeseen* (ks. luku 2.2.2). Heidän mukaansa *kokemuksellisuus* edustaa uskonnollisten liikkeiden kykyä vastata kulttuurin subjektiivisen käänteen luomaan tarpeeseen. Niinpä he jakavat erottautumisen ja ihmisyyden liikkeet edelleen kokemuksellisiin ja ei-kokemuksellisiin liikkeisiin. Alla oleva nelikenttä kuvaa tätä tyypittelyä.¹⁵⁵

Taulukko 2.3.2 Kristillisten liikkeiden neljä tyyppiä Heelasin ja Woodheadin mukaan.¹⁵⁶

<i>ihmisyyden liikkeet (1)</i>	<i>erottautumisen liikkeet (3)</i>
<i>kokemukselliset ihmisyyden liikkeet (2)</i>	<i>kokemukselliset erottautumisen liikkeet (4)</i>

Ihmisyden liikkeisiin kuuluvat erityisesti liberaaleja humaaneja arvoja omaksuneet kirkot, jotka ovat voimakkaimmin menettäneet jäseniään modernina aikana. *Kokemuksellisiin ihmisyyden liikkeisiin* Heelas ja Woodhead liittävät sellaiset liikkeet kuin kveekarit ja unitaarit, mutta tähän ryhmään voitaisiin lisätä myös sellaiset perinteisissä kirkkokunnissa nousseet, uskonnon subjektiivista puolta painottavat toimintamuodot, kuten kristillisestä mystiikasta ja monastisesta perinteestä ammentavat liturginen liike, hiljaisuuden liike ja retriittitoiminta.¹⁵⁷

Erottautumisen liikkeisiin lukeutuvat teologisesti ja/tai kulttuurisesti konservatiivisemmat kristilliset liikkeet, jotka ovat menestyneet liberaaleja paremmin

¹⁵² McGuire 2008a, 151-152; Furseth & Repstad 2006.

¹⁵³ Bainbridge 1997,

¹⁵⁴ Kaakkuri 2014; Salomäki 2010; Huotari 1981.

¹⁵⁵ Heelas & Woodhead 1999, 64-65; Woodhead & Heelas 2005, 27-109, 148-166.

¹⁵⁶ Heelas & Woodhead 1999, 64-66.

¹⁵⁷ Heelas & Woodhead 1999, 65-66.

modernissa ympäristössä. *Kokemuksellisiin erottautumisen liikkeisiin* Heelas ja Woodhead liittävät erityisesti helluntailaisuuden ja karismaattisuuden omaksuneen evankelikaalisuuden. Lisäksi he liittävät tähän ryhmään niin sanotut *uuden paradigman* liikkeet, jotka edustavat heidän nähdäkseen erityisen hyvin subjektiivisen käänteeseen myötä nousevaa uskonnollisuuden tyyppiä (luku 2.1.5).¹⁵⁸

Käsitteellisen ymmärtämisen kannalta *subjektivoituminen* on hyödyllistä jakaa Woodheadia mukaillen sisäiseen ja ulkoiseen ulottuvuuteen. *Ulkoisesti* subjektiivinen käänte merkitsee yksilöiden emansipaatiota ulkoisen vallan muodoista ja rakenteista. *Sisäisesti* se merkitsee yksilöiden sisäisen hyvinvoinnin, kehityksen ja identiteetin korostamista.¹⁵⁹

Woodhead huomauttaa, että liberaaleja, humanistisia arvoja ja periaatteita omaksuneiden kirkkojen liberalisaatio on usein vain osittaista, sillä ne kantavat usein institutionaalisissa rakenteissaan ylhäältäpäin tulevan vallan piirteitä ja symboleja, kuten voimakas jako papiston ja maallikoiden välillä. Nämä ilmenevät kytköksissä yhteiskunnan valtarakenteisiin ja niiden liturgioissa, puhetavoissa ja estetiikassa, minkä takia ne assosioituvat tahtomattaankin kulttuurisesti menneeseen aikaan. Woodheadin mukaan tämä on vartenotettava syy sille, miksi liberaalien kirkkojen suosio on voimakkaasti laskenut länsimaissa. Vaikka ne ovatkin ottaneet vakavasti yksilöiden vapautta ja tasa-arvoisuutta koskevan (subjektiivisen käänteeseen ulkoinen puoli) ulottuvuuden, ne eivät useinkaan ole myöskään kyenneet tarjoamaan riittävästi yksilön sisäistä hengellistä elämää ja kasvua (subjektiivisen käänteeseen sisäinen puoli) tukevia elementtejä.¹⁶⁰

Konservatiiviset liikkeet eivät yleensä ole omaksuneet länsimaisen humanismin ihanteita, ja niiden eetokseen sisältyy ulkoisen auktoriteetin ja siitä johdettujen kollektiivisten normien tunnustaminen¹⁶¹. Vaikka normatiivisuuden korostus on vieraannuttanut modernin ajan ihmisiä uskonnollisuudesta, silti konservatiiviset liikkeet ovat menestyneet yleisesti liberaaleja paremmin modernissa ympäristössä. Syinä tähän on nähty olevan niiden sitoutuminen evankelioimiseen, ydinperheeseen ja lasten uskonnolliseen sosialisatioon¹⁶². Toisaalta niihin liittyy sellaisia piirteitä, kuten *vapaaehtoisuuden periaate* ja *uskonnollisen tasa-arvoisuuden korostus*, jotka ovat tehneet niistä tiettyssä määrin yhteensopivia modernin arvomaailman (subjektiivisen käänteeseen ulkoinen puoli) kanssa.¹⁶³ Lisäksi ne usein korostavat henkilökohtaista uskonnollisuutta/hengellisyyttä, tarjoten aineksia yksilön subjektiiviselle etsinnälle (subjektiivisen käänteeseen sisäinen puoli), mikä voi osaltaan selittää niiden menestymistä.¹⁶⁴

Heelasin ja Woodheadin malliin liittyy tiettyjä heikkouksia. Kulttuurintutkijoiden mukaan kulttuuriset muutokset tapahtuvat muillakin akseleilla kuin individualistisen

---

¹⁵⁸ Miller 1997,1.

¹⁵⁹ Woodhead 2005, 335.

¹⁶⁰ Woodhead 2005, 348-349; 2016, 212. Ks. myös Arffman 2010; Ketola 2008, 352

¹⁶¹ Heelas & Woodhead 1999, 62-64, Ketola 2007, 36.

¹⁶² Haskell, Flatt & Bourgyone 2016; Chaves 2003; Smith 1998; Laasonen 1986, 84.

¹⁶³ Woodhead 2004,

¹⁶⁴ Ks. esim Bufford, Paloutzian & Ellison 1991.

ja kollektiivisen välillä.¹⁶⁵ Niinpä heidän esittämänsä mallin rinnalla on hyvä huomioida muitakin tapoja hahmottaa uskonnollisten liikkeiden kenttää modernissa ajassa. Bainbridge on jaotellut kolmen dynaamisen prosessin kautta uskonnollisia liikkeitä, jotka pyrkivät edistämään tai estämään muutosta. Näitä ovat skisma, innovaatio ja transformaatio. *Skisma* liittyy opilliseen vastakkainasetteluun ja pyrkimykseen ”puhdistaa” usko sen maallistuneista piirteistä, joka voidaan liittää jossain määrin Heelasin ja Woodheadin erottautumisen tematiikkaan. *Transformaatiolla* tarkoitetaan yksilötason pysyvää ajatusmalleihin, käytökseen ja/tai moraaliiin liittyvää muutosta, joka voidaan liittää jossain määrin Heelasin ja Woodheadin kokemuksellisuuteen. *Innovaatio* taas liittyy uuden uskonnon syntymiseen tai uskonnollisen liikkeen muutokseen, jonka kautta se osoittautuu kasvukykiseksi tietyssä kulttuurisessa kontekstissa.¹⁶⁶ Viimeksi mainittu tekijä antaa yhden käsitteellisen kategorian lisää Heelasin ja Woodheadin malliin, tarjoten mahdollisuuden käsitellä suhdetta kulttuurinmuutokseen subjektiivisen käänteen mallia laajemmalla tavalla.¹⁶⁷

2.4 Uskonnollisuus ja sen mittaaminen

2.4.1 Uskonnon määritelmä

Käsitteen uskonto määrittelyyn liittyy monia vaikeuksia, jotka palautuvat erilaisiin käsityksiin uskonnon ja siihen liittyvän *pyhän* ontologisesta luonteesta eli siitä, mikä uskonnon substanssi on. Funktionaaliset määritelmät pyrkivät ohittamaan kysymykset uskonnon substanssista ja keskittyvät sen funktioihin, kuten vaikkapa uskonnon sosiaalisiin rooleihin. Oman vaikeutensa kaikkiin yrityksiin etsiä uskonnon käsitteen ydintä tuo se, että uskonto-käsitteen alle lukeutuu hyvin erilaisia ilmiöitä, koska uskontoperinteet ovat keskenään hyvin erilaisia. Niinpä tutkijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen uskonnon määritelmästä.¹⁶⁸

Erästä konsensusta uskonnon määrittelyssä edustaa Kenneth Pargamentin esittämä uskonnon määritelmä *merkityksellisuuden (significance) etsimisenä tavoilla jotka liittyvät pyhään*¹⁶⁹. Pyhän hän liittää Jumalaan, jumaliin, yliluonnolliseen ja tuonpuoleiseen. Määritelmän vahvuutena on empiirisen tutkimuksen kannalta sen kyky sisällyttää uskonnon kategoriaan monenlaisia ilmiöitä, mutta myös rajata toisia kategorisesti sen ulkopuolelle. Määritelmässä on myös heikkoutensa. Uskonnon määrittely merkityksellisuuden etsintänä rajoittaa sen funktion tavalla, joka ei varmaankaan tee oikeutta kaikille uskonnon funktioille. Pyhän käsite uskonnon

¹⁶⁵ Esim. Hofstede 2010; Schwartz 2011.

¹⁶⁶ Bainbridge 1997, 149.

¹⁶⁷ Mts. 149; Pargament 1997, 41; Pollack & Rosta 2018, 435; Surowiecki 2005.

¹⁶⁸ Berry 2005; Newman & Graham 2018.

¹⁶⁹ Pargament 1997; Hill & Pargament 2003.

substanssina taas juontaa juurensa Durkheimin pyhä-profaani-jaottelusta, jonka dualismi palautuu jossain määrin juutalais-kristilliseen maailmankuvaan, eikä ehkä sovi sellaisiin maailmankatsomuksiin, jotka eivät tee tällaista jakoa.¹⁷⁰ Myöskin jää epäselväksi, ovatko pyhä ja profaani Pargamentilla perimmiltään ajattelun kategorioita vaiko todellisuuden ulottuvuuksia. Niinpä Pargamentin määritelmä ei ratkaise käsitteenmäärittelyyn liittyviä ongelmia, vaan ennemminkin väistää ne.

Hengellisyys, henkisyys, spiritualiteetti

Uskonnon käsitteen kannalta on tarpeellista määritellä myös sen lähikäsite, *henkisyys/hengellisyys* (engl. spirituality). Suomessa spirituality-ilmioon liittyy se kielellinen erityispiirre, että sitä kuvataan kahdella sanalla, *henkisyys* ja *hengellisyys*, joista henkisyys liittyy yleensä uskontoperinteiden ulkopuolella tai rajamailla tapahtuvaan merkityksen tai pyhän etsintään, ja hengellisyys taas uskontojen, erityisesti kristinuskon kontekstiin.¹⁷¹ Lisäksi kristillisessä teologiassa ja uskonnotutkimuksessa on alettu näiden käsitteiden lisäksi käyttää termiä *spiritualiteetti*, jonka merkityssisällöt vaihtelevat laajasti käyttötarkoituksesta riippuen.¹⁷² Perinteisessä teologiassa sillä viitataan kristinuskon ”sisäiseen” puoleen ja siihen liittyviin käytäntöihin, kun taas esimerkiksi uskonnonpedagogiikassa se nähdään yleensä uskontoja laajempänä inhimillisenä taipumuksena, joka voi toteutua uskontojen kautta, mutta myös niiden ulkopuolella eri tavoin, sisältäen hengellisyyden ja henkisyyden.¹⁷³

Tässä tutkimuksessa spiritualiteetti määritellään Pargamentia mukaillen *pyhään suuntautuvana etsintänä*.¹⁷⁴ Tämä määrittely ei korosta uskonto- ja hengellisyys-kategorioiden eroa, vaan näkee pyhään suuntautuvan etsinnän kaikkien uskonnollisten liikkeiden ytimenä, olivatpa ne perinteisempiä uskontoja tai uususkonnollisia liikkeitä. Määrittely rajaa ulkopuolelle sellaiset psykologian kenttään kuuluvat ilmiöt, jotka eivät edellytä suhdetta pyhään, kuten vaikkapa yhteys, tietoisuus, toivo tai tarkoitus. Nämä voivat olla yhteydessä uskonnolliseen etsintään, mutta niitä voivat selittää muutkin tekijät. Kategorioiden eksakti määrittely on välttämätöntä empiirisen mittaamisen ja syy-seuraussuhteiden arvioimisen kannalta.¹⁷⁵ Tämäkin määritelmä toimii parhaiten sellaisten katsomusten kohdalla, jotka tekevät eron pyhän ja profaanin välillä.

Kristinuskon kontekstissa pyhällä tarkoitetaan erityisesti kristinuskon Jumalaa. Kristillisessä teologiassa pyhä (hagios) viittaa paitsi Raamatun ilmoittamaan Jumalaan, myös hänen yhteydessään oleviin ihmisiin, sekä asioihin, jotka yhdistävät ihmisiä Jumalaan.¹⁷⁶ Tässä tutkimuksen terminologiassa käytettävä termi on *kristillinen spiritualiteetti* eli hengellisyys.

---

¹⁷⁰ Schnell & Keenan 2013, 106.

¹⁷¹ Niemelä 2015.

¹⁷² Salomäki 2020, 147.

¹⁷³ Häyrynen & Kotila & Vatanen 2003, 9–10; Ubani 2007.

¹⁷⁴ Pargament 1997; Hill & Pargament 2003.

¹⁷⁵ Koenig, King & Carson 2012, 42–43.

¹⁷⁶ Junttila 1989.

2.4.2 Uskonnollisuuden mittaaminen

Kuten jo edellä todettiin, uskonnon määrittelystä ei ole tutkijoiden keskuudessa yksimielisyyttä. Empiirisissä tutkimuksissa on löydetty useita uskonnon ulottuvuuksia, joiden kautta yksilöiden ja organisaatioiden uskonnollisuutta voidaan määritellä ja jäsentää. Tässä tutkimuksessa hyödynnetäänkin uskonnon ulottuvuusnäkökulmaa, joka on hyvä lähtökohta empiiriselle tutkimukselle. Teoreettinen pohdinta on tärkeä osa ulottuvuuksien määrittelyä, mutta empirian kautta teorioiden arvo testataan käytännössä.¹⁷⁷ *Uskonnollisuus* määritellään tässä tutkimuksessa uskontoon liittyvänä orientaationa, joka sisältää useita ulottuvuuksia.¹⁷⁸

Koska tässä tutkimuksessa käytetään uskonnon ulottuvuuksien tutkimiseen samoja menetelmiä, joita käytetään muidenkin liikkeiden kohdalla, on hyvä määritellä, mikä tekee näistä osa-alueista nimenomaan uskonnon ulottuvuuksia. Yllä kuvattua Pargamentin uskonnon määritelmää noudattaen lähdetään siitä, että ulottuvuuksien linkittyminen *pyhään*, tässä tapauksessa kristinuskon Jumalaan, tekee niistä luonteeltaan uskonnollisia. Uskonnollisilla ja sosiaalisilla liikkeillä on monia yhtäläisyyksiä, mutta uskonnollisilla liikkeillä on myös omia erityispiirteitään.¹⁷⁹ Tässä tutkimuksesta lähdetään siitä, että monia uskonnollisuuteen liittyviä ilmiöitä voidaan tietyin edellytyksin mitata samoin menetelmin ja teorioin kuin muitakin liikkeitä, kunhan otetaan huomioon niiden erityisluonne.

2.4.3 Uskonnon ulottuvuudet

Eri teorialat ovat paikallistaneet eri määrän uskonnon ulottuvuuksia. Ninian Smartin teoriassa niitä on seitsemän¹⁸⁰, Boos-Nunningilla kuusi¹⁸¹, Stark & Glockilla viisi¹⁸², Sarogloulla neljä, Wachilla, sekä Pollackilla ja Rostalla kolme¹⁸³, Daviella, sekä Kecskesillä ja Wolfilla kaksi¹⁸⁴. Voas on argumentoinut, että joissain tapauksissa yksikin ulottuvuus voisi olla riittävä.¹⁸⁵

---

¹⁷⁷ Hood, Hill & Spilka 2018, 36-38.

¹⁷⁸ Berry 2005; Newman & Graham 2018.

¹⁷⁹ Beckford 2001, 235-237;

¹⁸⁰ Smart 1998.

¹⁸¹ Boos-Nunning 1972.

¹⁸² Stark & Glock 1968.

¹⁸³ Pollack & Rosta 2018, 47; Wach 1947.

¹⁸⁴ Davie 2002, 5; Kecskes & Wolf 1996.

¹⁸⁵ Voas 2009.

Taulukko 2.4.3 Erilaisia jäsennyksiä uskonnon ulottuvuuksista.

7 Smart	6 Boos- Nunning	5 Stark & Glock	4 Saroglou	3 Wach; Pollack & Rosta	2 Davie, Kecskes & Wolf	1 Voas
oppi	uskomukset	uskomukset	uskomukset	uskomukset (ja kokemukset)	uskomukset ja kokemukset	uskonnollinen sitoutuminen
kertomukset ja myytit						
kokemukset ja tunteet	kokemukset	kokemukset				
käytäntö ja rituaalit	käytäntö	käytäntö	käytäntö	käytäntö	käytäntö ja sitoutuminen	
etiikka ja säädökset			etiikka			
yhteisöt ja instituutiot	yhteisö	-	yhteisöön kuuluminen	jäsenyys/ identifikaatio		
materiaalinen	-	-				
-	tieto	tieto		-	-	-
-	seuraukset	seuraukset		-	-	-

Tässä tutkimuksessa päädyttiin noudattamaan pääpiirteittäin Starkin ja Glockin jaottelua, joka edustaa laajaa konsensusta sosiologisessa tutkimuksessa.¹⁸⁶ Tietoultuvuus laajennetaan koskemaan uskonnon oppimista ja kokemuksia tarkastellaan uskonnonharjoituksen ja seurausten yhteydessä. Lisäksi jaotteluun lisättiin useimpien teorioiden löytämä yhteisöön kuuluminen/jäsenyys/identifikaatio-ulottuvuus.

Uskomukset

Kristinuskoon liittyvät maailmankuvat ja uskomukset palautuvat käsitykseen persoonallisen Jumalan olemassaolosta, joka on ilmoittanut itsensä Raamatussa ja tullut ihmiseksi Jeesus Nasaretilaisessa. Kristinuskon piirissä esiintyy kuitenkin keskenään erilaisia näkemyksiä Jumalan luonteesta sekä siitä, miten Jumalan kanssa ollaan vuorovaikutuksessa. Käsitystä Jumalasta eli jumalakuvaa pidetään tekijänä, joka vaikuttaa merkittäväällä tavalla yksilöiden ja yhteisöiden maailmankatsomuksiin ja merkitysjärjestelmiin. Käsitykset Jumalasta heijastelevat uskonyhteisöjen käsityksiä ja opetuksia, mutta niihin vaikuttavat myös yksilöiden kokemukset ja sosialisatio.¹⁸⁷ Pohjautuen empiirisiin tutkimuksiin Gorsuch on jaotellut kristittyjen jumalakuvat kolmeen tyyppiin, joita ovat rakastava, rankaiseva ja välinpitämätön.¹⁸⁸

Luvussa 2.3 kuvattiin kristillisten yhteisöjen perusjännitettä konservatiivisen ja liberaalin tulkinnan välillä. Haskell, Flatt & Burgoyne ovat argumentoineet, että

¹⁸⁶ Pollack & Rosta 2018, 46; Furseth & Repstad 2008, 25.

¹⁸⁷ Dayringer & Oler 2004; Kirkpatrick 1990.

¹⁸⁸ Gorsuch 1964.

keskeinen ero liberaalin ja konservatiivisen orientaation välillä on niiden näkemys Jeesuksen ainutlaatuisuudesta ihmiskunnan pelastajana.¹⁸⁹ Niinpä näiden liikkeiden erot voidaan johtaa viime kädessä erilaisiin käsityksiin Jumalasta, jotka johtavat erilaisiin seuraamuksiin ja kulttuurisiin ilmaisuihin.¹⁹⁰

Uskomusten kohdalla mittarit kohdistuvat toisaalta uskonnollisen uskon voimakkuuteen ja toisaalta sen laatuun. Voimakkuutta on mitattu kysymysten avulla, kuin ”miten uskonnollisena pidät itseäsi” tai ”kuinka tärkeä Jumala on sinulle”.¹⁹¹ Laatua taas on mitattu esimerkiksi selvittämällä uskonnon ”sisäsyntyisyyttä” tai ”ulkosyntyisyyttä”.¹⁹² Kolmanneksi voidaan tutkia uskomuksiin liittyviä arvojärjestelmiä ja ideologioita, kuten esimerkiksi ”konservatiivisuutta” ja ”liberaaliutta”.¹⁹³

Uskonnonharjoitus

Rituaaleilla tarkoitetaan laajasti uskonnonharjoituksen kollektiivisia muotoja, jossa osallistujat suuntautuvat kohti uskonnon pyhää tietyn tekniikoin tai käytäntein. Uskonnolliset rituaalit voidaan jakaa *ryhmärituaaleihin*, kuten jumalanpalveluksiin ja epämuodollisempiin *vuorovaikutusrituaaleihin*. Useat tutkijat ovat havainneet, että fyysinen osallistuminen jaettuun ryhmärituaaliin on itsessään merkittävä tekijä, ei ainoastaan uskonnollisen identiteetin ylläpitäjänä ja vahvistajana, vaan myös sen luojana. Rituaalin muodostama fyysinen ja psyykkinen tila luo edellytyksiä uskonnollisille kokemuksille ja tunteille. Rituaalisen tilan intensiteetti vaihtelee eri uskonnollisissa ryhmissä. Voimakas rituaalinen intensiteetti saattaa selittää uskonnollisia kokemuksia ja kääntymyksiä, joilla voi olla keskeinen rooli uskonnollisen identiteetin muodostumisessa.¹⁹⁴

Kristillinen spiritualiteetti ei rajoitu vain *vertikaaliseen*, jumalasuhteen ulottuvuuteen, vaan siihen kuuluu myös *horisontaalinen* ulottuvuus, jossa jumalasuhteen olisi tarkoitus heijastua yksilön suhteessa lähimmäisiin ja muihin ihmisiin.¹⁹⁵ Niinpä uskonnon harjoittamista käytännössä voivat olla myös arjen toiminta ja arvot.¹⁹⁶

Usein uskonnonharjoitus jaetaan yksityiseen (rukoileminen tms.) ja julkiseen (osallistuminen kirkon toimintaan). Näitä ulottuvuuksia mitataan yleensä melko yksinkertaisilla kvantitatiivisilla muuttujilla, jotka selvittävät, miten usein yksilö harjoittaa näitä asioita. Vaikka tämä jako on hieman yksioikoinen, eikä esimerkiksi osallistumistaajuus kerro harjoituksen sisällöstä, sen perusteella voidaan päätellä kuitenkin melko paljon harjoituksen merkityksestä osallistujalle.¹⁹⁷ Tosin

---

¹⁸⁹ Haskell, Flatt & Burgoyne 2016.

¹⁹⁰ Haidt 2012.

¹⁹¹ Inglehart 2018, 67,70.

¹⁹² Allport 1950.

¹⁹³ Haskell, Flatt & Burgoyne 2016.

¹⁹⁴ Yang & Abel 2014; Cornwall et al. 1986; Stark 1965; Sörensen 2005.

¹⁹⁵ Ellison 1983.

¹⁹⁶ Cornwall et al. 1986.

¹⁹⁷ Stark & Glock 1968.

osallistumisen motiivit erityisesti julkiseen uskonharjoitukseen voivat olla joko sisäsyntyisesti tai ulkokohtaisesti motivoituneita (tai molempia). Siksi niitä mittaavia muuttujia on syytä tarkastella suhteessa uskonnollista uskoa mittaaviin muuttujiin, kuten vaikkapa Jumalan tärkeyteen ja sisäsyntyiseen uskonnollisuuteen.

Jäsenyys ja jäsenidentiteetti

Jonkin uskontokunnan jäsenyys liittyy yksilön identifioitumiseen kyseiseen uskontoon ja uskontokuntaan. Jäsenyys jossakin kirkkokunnassa ei kuitenkaan kerro paljoakaan yksilön identifikaation voimakkuudesta, uskonnon opillisten sisältöjen ja uskonnonharjoituksen merkityksestä, eikä kiinnittymisestä sosiaalisesti uskonyhteisöön. Siksi tätä muuttujaa on mielekkäintä tarkastella yhdessä muiden uskonnollisuuden ulottuvuuksia mittaavien muuttujien kanssa.

Uudemmat jäsenyyden teorit näkevät liikkeiden jäsenet aktiivisina subjekteina, jotka tekevät elämäänsä koskevia valintoja ja ratkaisuja.¹⁹⁸ Koska uskontokunnan jäsenyys voi tarkoittaa hyvin eri tasoista jäsenyyden voimakkuutta ja identifikaation tyyppiä, jäsenyyteen liittyvien ilmiöiden ymmärtämiseksi on syytä selvittää, miten *uskonnollinen identiteetti* muodostuu ja miten se on yhteydessä *jäsenidentiteettiin* uskontokunnassa ja *sosiaaliseen identiteettiin* uskonyhteisössä. Uskonnolliseen identiteettiin on nähty liittyvän sosiaalisia, rituaalisia (uskonharjoitus) ja maailmankuvallisia (uskomukset) ulottuvuuksia¹⁹⁹. Niinpä identifioituminen uskontoon voi tapahtua yhden tai useamman tekijän kautta. Uskonnollinen identiteetti ei välttämättä edellytä vahvaa sosiaalista kiinnittymistä uskonyhteisöön, mutta esimerkiksi Starkin kääntymystutkimusten mukaan sosiaaliset siteet ovat usein keskeinen syy, miksi ihmiset identifioituvat johonkin uskontoon²⁰⁰. Sosiaalisen identiteetin kannalta merkityksellistä on myös se, missä suhteessa yksilö ja uskonnollinen ryhmä ovat suhteessa valtakulttuuriin.²⁰¹ Myös on tarpeen ottaa huomioon, että modernissa kontekstissa yksilöt haluavat usein määritellä omaehtoisesti tasapainon sosiaalisen identiteetin ja yksilöidentiteetin välillä.²⁰² Lisäksi moninaisiin sosiaalisiin konteksteihin liittyvien identiteettipositoiden liukuvuuden ja muuttuvuuden on nähty korostuvan ajassamme.²⁰³

Uskonnon seuraukset

Empiiriset tutkimukset ovat havainneet uskonnollisuuden olevan merkittävä ennakoiva tekijä sellaisille muuttujille kuin tyytyväisyys, kuulumisen ja tarkoituksen kokemukset, fyysinen terveys ja mielenterveys, myötätunto, ja moraali.²⁰⁴ Usein mediassa saavat näkyvyyttä uskonnollisten yhteisöjen kielteiset vaikutukset, mutta

---

¹⁹⁸ Carpentier 2017, 86-88; Hannigan 1991, 324.

¹⁹⁹ Yang & Abel 2014.

²⁰⁰ Stark 1992; Yang & Abel 2014.

²⁰¹ Kühle et al. 2017; Yang & Abel 2014; Smith 1998; Heikkilä 1990; Anderson 1983.

²⁰² Delanty 2003, 189-190.

²⁰³ Baumann 2002; Hermans & Hermans-Konopka 2010; Moberg 2013.

²⁰⁴ Koenig, King & Carson 2012; Holdcroft 2006; Hill & Pargament 2003.

tilastollisten tutkimusten mukaan uskonnon vaikutukset koettuun hyvinvointiin ovat pääsääntöisesti myönteisiä.²⁰⁵

Tutkijat ovat koettaneet selvittää uskonnon ja hyvinvoinnin yhteyttä selittäviä mekanismeja. Nämä mekanismit voidaan jakaa uskonnon epäsuoriin ja suoriin vaikutusmekanismeihin. Epäsuorilla vaikutusmekanismeilla tarkoitetaan uskontojen vaikutusta terveyttä ja hyvinvointia edistäviin elämäntapoihin ja valintoihin, kuten parisuhdeuskollisuuteen, terveisiin elämäntapoihin ja moraaliin, sekä uskonnollisen yhteisön tarjoamaa tukea ja ihmissuhdeverkostoja.²⁰⁶ Suurempia vaikutusmekanismeja voivat olla uskontoihin liittyvät psykologis-uskonnolliset mekanismit, kuten eksistentiaalinen turvallisuus²⁰⁷, psykologinen varmuus²⁰⁸, uskonnolliset coping-metodit²⁰⁹, uskonnolliset motivaatiotekijät²¹⁰ sekä tarkoituksen ja merkityksen kokemukset²¹¹. Puhtaasti uskonnollisiksi luokiteltavia subjektiivisen hyvinvoinnin selittäjiä ovat esimerkiksi hengellinen tuki²¹², kokemukset Jumalan armosta ja anteeksiantamuksesta²¹³ sekä kokemukset Jumalan läheisyydestä²¹⁴.

2.4.4 Uskonnon oppiminen

Uskonnollisuus on kokonaisvaltainen, ihmisen *elämänorientaatioon* ja identiteettiin liittyvä asia, joka koostuu useista ulottuvuuksista. Niinpä uskonnon oppimiseen liittyvät kiinteästi *kehityksen*, *kasvun* ja *kasvatuksen* näkökulmat. Uskonnollista kehitystä on tarkasteltu tieteellisesti muun muassa lapsuuden psykologisen kehityksen kehitysvaiheiden kautta. Aikuisen uskonnollisuuteen vaikuttavat monimutkaisilla tavoilla kognitiiviset, affektiiviset ja relationaaliset tekijät, minkä vuoksi kehitysvaihetheorioiden soveltaminen aikuisen uskonnollisuuteen on kyseenalaista.²¹⁵ Uudemmat teoriat ovatkin keskittyneet muun muassa *hengellisen kypsyys*den näkökulmaan, joka nähdään kristinuskon kontekstissa kokonaisvaltaisena kehityksen päämääränä, johon vaikuttavat muun muassa uskonnonharjoitus, uskonnolliset kokemukset ja vuorovaikutussuhteet.²¹⁶ Hengellisen kypsyysden nähdään olevan syvästi relationaalista ja sen nähdään kehittyvän suhteissa Jumalaan, lähimmäisiin ja itseän, sisältäen emotionaalisia, kognitiivisia ja eettisiä vahvuuksia.²¹⁷ Uskonnolliseen

---

²⁰⁵ Koenig, King & Carson 2012, 131; Villa 2013; Ruoho 2013.

²⁰⁶ Mts. 127.

²⁰⁷ Inglehart 2018, 63-64.

²⁰⁸ Schnell 2020.

²⁰⁹ Pargament 1997.

²¹⁰ Schnitker & Emmons 2013.

²¹¹ Koenig, King & Carlson 2012, 130.

²¹² VandeCreek et al. 1999.

²¹³ Krause & Ellison 2003.

²¹⁴ Hill & Pargament 2003.

²¹⁵ Räsänen 2002, 250-253; McFadden 1999; Streib 2001.

²¹⁶ Crowther et al. 2002; Kass & Lennox 2004; Bassett et al. 1991.

²¹⁷ Sandage & Shults 2007.

ja hengelliseen kasvuun liittyy myös kriisien tai kehityksellisten taitekohtien läpikäyminen, joiden kautta uskonnon opit ja käytänteet testataan ja mahdollisesti omaksutaan osaksi subjektiivista elämänorientaatiota.²¹⁸

Koska hengellisyys nähdään syvästi relationaalisena, siihen liittyy voimakkaasti *sosiaalinen konteksti* – ihmissuhteet, uskonnolliset yhteisöt, sekä yhteiskunnassa vallitsevat kollektiiviset arvot ja asenteet.²¹⁹ Niinpä uskonnon oppimisen tutkimisessa on mielekästä hyödyntää sellaisia oppimisteorioita, jotka huomioivat sosiaalisen kontekstin. Laven ja Wengerin sosiaalisen oppimisen teorian mukaan oppiminen on sosiaalista toimintaa, joka muodostuu neljästä ulottuvuudesta. Niitä ovat *merkitykset, käytänteet, identiteetti ja yhteisö*. Näihin ulottuvuuksiin niihin liittyy heidän mukaansa oppimista *kokemisen* (merkitykset), *tekemisen* (käytäntö), *kuulumisen* (yhteisö) ja *joksikin tulemisen* (identiteetti) kautta. Kuten voidaan havaita, nämä ulottuvuudet ovat pitkälti yhteneviä edellisessä alaluvussa kuvattujen uskonnollisuuden keskeisten ulottuvuuksien kanssa ja siksi teoriaa on mielekästä soveltaa uskonnollisen yhteisön kontekstiin.²²⁰ Nämä ulottuvuudet on havainnollistettu alla olevassa kuviossa.

Kuvio 2.4.4 Wengerin oppimisen ulottuvuuksien malli.²²¹

Wengerin mukaan yhteisössä yksilön tiedot ja taidot karttuvat yhteisön toimintaan osallistumisen ja sen jäseneksi kasvamisen sosialisatioprosessissa, jossa kokeneemmat jäsenet opastavat uudet tulokkaat yhteisössä jaettujen toimintatapojen ja ideoiden parin. Siten yhteisöllisessä oppimisprosessissa on kyse ajattelun ja toiminnan tapojen muutoksesta sisältöjen ja käytäntöjen omaksumisen myötä. Tässä

²¹⁸ Sandage & Shults 2007; Pargament 1997, 300-307.

²¹⁹ Pollack & Rosta 2018, 402; Schnell 2009; Schnell 2020.

²²⁰ Porkka 2021, mukaillen Wenger 1998, 7–9; Lave & Wenger 1991, 49.

²²¹ Wenger 1998, 5.

prosessissa yksilön identiteetti rakentuu muuttuvan kompetenssin ja syvenevän yhteisön jäsenyyden myötä.²²² Porkan mukaan seurakunnan työntekijällä on keskeinen rooli uskonnon objektiivisen perinnön sanoittamisessa ja elämisessä todeksi sellaisilla tavoilla, että ne voivat tulla yksilöille subjektiivisesti merkityksellisiksi.²²³ Käytäntöyhteisössä tämä ei koske vain seurakunnan viranhaltijoita, vaan yhteisön jäsenet oppivat myös toisiltaan.²²⁴

2.5 Aikaisempi tutkimus

Luterilaista jumalanpalvelusyhteisöliikettä ei ole tutkittu akateemisesti maisteritason opinnäytteitä lukuun ottamatta. Luterilaisen kirkon jäseniä koskeva tutkimus on huippuluokkaa, mutta kirkon tilastojen kautta avautuvat näkymät kirkon jäsenistöön eivät anna tietoa yhteisöliikkeen osallistujista. Myöskään kirkon herätysliikkeitä²²⁵ kirkon messukävijöitä²²⁶ tai erityismessuja²²⁷ koskevat tutkimukset eivät huomioi yhteisöliikkeen erityislaatua. Kauppinen tutkimus Tuomas-messusta, johon Davie, sekä Ketola, Martikainen ja Salomäki viittaavat, alkaa olla vanha.²²⁸ Myöskään suomalaiset kristillisen kentän muutoksia ja uusia liikkeitä koskevat tutkimukset eivät juurikaan huomioi jumalanpalvelusyhteisöliikettä, vaikka jotkin niistä sivuavatkin siihen liittyviä teemoja, kuten karismaattisuutta.²²⁹

Maailmalla perinteisten kirkkojen sisällä ja liepeillä muodostuneita ”uuden paradigman” uudistusliikkeitä koskevaa tutkimusta on tehty jonkin verran, sekä englannin anglikaanikirkossa (Fresh expressions -liike²³⁰, Alfa-kurssi²³¹) että Yhdysvalloissa (Emerging Church -liike²³²). Näitä tutkimuksia esiteltiin luvussa 2.1.4. Emerging Church -liikettä koskevat tutkimukset eivät useinkaan kerro miten tutkimustulokset on johdettu haastatteluihin ja havainnointiin perustuvista tutkimusaineistoista. Niinpä niiden tulosten luotettavuutta ja yleistettävyyttä on vaikea arvioida.²³³

Suomalaisten Kristillisten liikkeiden piirissä tapahtuvia kulttuurisia muutoksia on tarkastellut muun muassa Tuija Hovi. Hänen tutkimuksensa, jotka käsittelevät esimerkiksi karismaattiseen liikkeeseen lukeutuvia kansainvälisiä ilmiöitä, kuten

---

²²² Wenger 1998, 149-155.

²²³ Porkka 2021.

²²⁴ Wenger 1998.

²²⁵ Salomäki 2010.

²²⁶ Paananen 2018; Niemelä & Leinonen 2012; Räsänen 1996; Räsänen 1992.

²²⁷ Toivio 2004.

²²⁸ Kauppinen 1992; Davie 2005; Ketola, Martikainen & Salomäki 2014.

²²⁹ Illman, Ketola, Latvio & Sohlberg 2017; Hovi 2018b; Hovi ja Haapalainen 2015; Hovi 2009.

²³⁰ Müller 2019; Lings 2016; Nell & Grobler 2014; Voas & Watt 2014a & 2014b, 7-22.

²³¹ Rooms 2015; Stout & Dein 2013; Heard 2012; Watling 2005; Hunt 2004; Stephen 2006.

²³² Marti & Ganiel 2014; Bolger & Gibbs 2005; Miller 1997.

²³³ Perrin 1999.

Healing Rooms -liikettä, *Isän rakkauskirje* -ilmiötä (2018) ja uuskarismaattisuutta (2009), perustuvat laadullisiin menetelmiin ja kirjallisuuteen, samoin kuin Hovin ja Haapalaisen artikkeli *Omaehtoinen yhteisöllisyys 2000-luvun kristillisyydessä* (2015). Artikkelin päättyy ehdottamaan, että kristillisellä kentällä, myös evankelis-luterilaisessa kirkossa, esiintyy kasvavaa monimuotoisuutta, jolle tyypillisiä piirteitä ovat *epäinstitutionaalisuus, läheisyys ja aitous, maallikkotoimijuus ja kansainvälisyys*. Muutosten todellinen voimakkuus ja liikkeiden väliset erot jäävät tapaustutkimuksellisen luonteen vuoksi kuitenkin auki.²³⁴

Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisema artikkelikokoelma *Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko* kartoittaa yhteisöllisyyttä ja sen muutoksia kirkossa. Artikkelikokoelma tarjoaa monipuolisen katsauksen kirkollisiin pieniyhteisöihin ja liikkeisiin osallistumisen tavoista ja motiiveista, sekä yhteisöjen jakamien arvojen ja normien merkityksestä toisaalta jaetun identiteetin ja sosiaalisen pääoman lähteinä ja toisaalta yksilöitä rajoittavina tekijöinä. Empiirisiä tutkimuksia kuvaavissa artikkeleissa tutkittavien ilmiöiden, kuten ”poikkikristillisyyden” (Lindh), laajempi merkitys jää kuitenkin yleensä selvittämättä haastatteluihin perustuvan laadullisen lähestymistavan vuoksi.²³⁵

Katsaus kirjallisuuteen osoitti, että Luterilaisen yhteisöliikkeen osalta tutkimuksessa on selkeästi aukko, jota tällä tutkimuksella pyritään täyttämään. Sekä suomalainen, että kansainvälinen tutkimus ”uuden paradigman” kristillisyydestä on pääosin melko epäsystemaattista ja perustuu usein laadullisiin menetelmiin. Laadullisten menetelmien etuna on niiden kyky tutkia ja ymmärtää ilmiötä kokonaisvaltaisesti. Määrällisen tutkimuksen etuna taas on tulosten yleistettävyyden ja vertailukelpoisuuden, sekä asettaminen laajempiin mittasuhteisiin. Perustutkimuksen kannalta kumpaakin näkökulmaa tarvitaan. Siksi määrälliselle tutkimukselle, joka perustuu selkeästi määritettyyn tutkimustehtävään, teoriaan ja metodologiaan, on tarvetta.²³⁶

---

²³⁴ Hovi ja Haapalainen 2015.

²³⁵ Hytönen et al. 2016; Hytönen 2016.

²³⁶ Furseth & Repstad 2006, 149.

3 METODIT

3.2 Tutkimustehtävä

Tämä tutkimus tarkastelee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piirissä virinnyttä jumalanpalvelusyhteisöjen yhteisöliikettä²³⁷ sen osallistujilta kerätyn lomakeaineiston kautta, jota analysoidaan kvantitatiivisen tutkimuksen metodein, kuvailevan ja selittävän tutkimusotteen kautta. Kiinnostus kohdistuu siihen, mitkä luterilaisen jumalanpalvelusyhteisöliikkeen piirteet selittävät sen menestymistä tilanteessa, jossa kirkon jäsenmäärä pienenee ja kristinuskon rooli suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa on voimakkaasti heikkenemässä. Tämän tutkimustehtävän selvittämiseksi pyritään löytämään vastaus tutkimuskysymyksiin:

- 1. Millaista luterilaisen kirkon uusien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujien uskonnollisuus on uskonnon eri ulottuvuuksien (usko, jäsenyys, uskonnonharjoitus ja uskonnon seuraukset) näkökulmista?*
- 2. Millä tavoilla modernisoitumiseen ja kulttuurinmuutokseen liittyvät ilmiöt heijastuvat uusien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujien arvoissa ja uskonnollisuudessa?*

Lisäksi tutkimuksessa reflektoidaan, miten uskonnollisuutta ja modernisuuden vaikutusta siihen on mielekästä tutkia. Aineistona toimivat tutkimuksen pohjalta julkaistut osa-artikkelit (Liite).

3.3 Mittarit

3.1 Tutkimusasetelma

Vaikka tämä väitöskirjatutkimus kuuluu lähtökohtaisesti uskonnonpedagogiikan alaan, siinä ovat mukana uskontososiologian, sosiaalipsykologian ja uskontopsykologian näkökulmat. Monitieteisyys on tyypillistä käytännöllisen

---

²³⁷ Liikkeen tarkempi rajaus määritellään Otanta ja aineistonkeruu-luvussa, s.

teologian oppiaineille, jotka jo lähtökohtaisesti yhdistävät teologian ja ihmistieteiden näkökulmia. Monitieteisyys voi rikastuttaa tutkimusalaa, mutta siihen sisältyy myös mahdollisia ongelmia, koska eri tieteenaloilla samat käsitteet saatetaan määritellä eri tavoin.²³⁸ Tämä tuli tässä tutkimuksessa esille muun muassa uskonto-käsitteen määrittelyn osalta (artikkeli 2). Laajemmin katsottuna tutkimus liittyy empiirisen uskonnotutkimuksen alaan, jolle on tyypillistä monitieteisyys.²³⁹

Väitöskirjan keskeisenä menetelmänä oli *kvantitatiivinen* eli *määrällinen* tutkimusmetodi. Tämä lähestymistapa valittiin, koska sen arvioitiin sopivan tutkimuksen tavoitteisiin, kuten kattavan yleiskuvan saamiseen ja vertailukelpoisen aineiston keräämiseen. Tutkimuksen lähestymistapa oli *teorialähtöinen* (deduktio), joskin tutkimusasetelman suunnittelussa käytettiin hyväksi myös yhteisöjen työntekijöiden haastatteluja. Tutkimuksen kautta pyritään sekä *kuvailemaan* tutkittavaa ilmiötä, että *selittämään* havaittuja ilmiöitä teorioiden avulla. Mittareina käytettiin mahdollisuuksien mukaan valmiita, testattuja mittareita, mutta tarpeen mukaan operationalisoitiin myös uusia. Niinpä tutkimuksessa on myös eksploraatiivinen, *kokeileva* ote, joka pyrkii uusien näkökulmien kehittämiseen ja testaamiseen.²⁴⁰

Tutkimusartikkelien tutkimustehtävät ja hypoteesit on esitelty luvussa 4.1 ja tarkemmin artikkeleissa, jotka löytyvät liitteestä 3. Tämä kokoava artikkeli raportoi tutkimuksen eri vaiheet, erittelee ja analysoi osa-artikkelien tuloksia tutkimustehtävän näkökulmasta ja esittää niiden pohjalta johtopäätöksiä. Lisäksi luvussa 6.1 arvioidaan tutkimuksen eri vaiheita luotettavuuden näkökulmasta ja pohditaan tutkimuksen ja sen tulosten merkitystä.

Tutkimuksen lähestymistapana oli *metodologinen agnostismi*, jonka mukaan empiiristen tutkimusmenetelmien kautta ei voida tutkia tai todistaa suoraan uskonnon kohteeseen eli pyhään, tuonpuoleiseen tai jumaluuteen liittyviä asioita, mutta myöskään sellaisten olemassaoloa ei ole tarvetta lähtökohtaisesti kieltää. Tällaisessa positiossa tutkijan tehtävänä ei ole pyrkiä todistamaan tiettyä maailmankuvaa oikeaksi tai vääräksi. Sen sijaan tutkimuksen keinoin voidaan mitata uskonnollisuuteen liittyvien ulottuvuuksien suhteita ja empiirisiä yhteyksiä muihin ilmiöihin, sekä koettaa teorioiden avulla ymmärtää näiden yhteyksien syitä. Tulosten pohjalta voidaan muodostaa teorioita ja hypoteeseja, joita toisissa tutkimuksissa voidaan edelleen testata.²⁴¹

Kvantitatiivisen tutkimuksen metodiikka liittyy *tutkimusinstrumentin laatimiseen* ja *testaamiseen*, *aineistonkeruuseen* ja *aineiston analyysiin*. Tulosten luotettavuus edellyttää, että kaikki vaiheet on toteutettu ja raportoitu niin, että niiden aiheuttamat uhkat tulosten luotettavuudelle voidaan arvioida ja mahdollisuuksien mukaan eliminoida (ks. luku 6).²⁴² Nämä vaiheet kuvaillaan tässä luvussa. Aluksi määritellään tutkimustehtävä.

---

²³⁸ Metsämuuronen 2005, 27; Hood, Hill & Spilka 2018, 3; Berry 2005.

²³⁹ Emmons & Paloutzian 2003, 395.

²⁴⁰ Metsämuuronen 2005, 24-57.

²⁴¹ Hood, Hill & Spilka 2018, 3.

²⁴² Metsämuuronen 2005, 57.

3.3.1 Uskonnollisuuden mittaaminen

Uskonnollisuuden mittaamiseksi määriteltiin uskonnon ulottuvuuksiin liittyvien teorioiden ja tutkimustulosten pohjalta mitattavat ulottuvuudet, joita kirjallisuuden pohjalta määriteltiin tähän kontekstiin soveltuvan erityisesti viisi: *uskonnollinen usko, uskonharjoitus, jäsenidentiteetti, uskonnon seuraukset ja oppiminen*. Niihin liittyvät mittarin osiot on kuvattu seuraavissa kappaleissa. Vakiintuneista mittareista käytettiin mahdollisuuksien mukaan valmiita suomenkielisiä käännöksiä ja niiden puuttuessa kahden mittarin kysymykset käännettiin suomeksi ja niitä testattiin testijoukolla. Tässä luvussa kuvatut mittarit löytyvät liitteiden luvusta 2.

Uskomukset

Uskonnollisen uskon mittaamiseksi valittiin sekä yksiulotteinen muuttuja *Miten tärkeä Jumala on sinulle?*, jota on käytetty esimerkiksi World Values Survey - tutkimuksissa, että Graig Ellisonin laatiman *Spiritual Well-Being Scale* –mittarin *uskonnollista hyvinvointia* mittaava osio, jonka kysymykset liittyvät yksilön kokemuksiin suhteestaan Jumalaan. Koska uskon luonteeseen vaikuttavat myös uskonnolliset käsitykset, niitä mitattiin David Haskellin ja hänen työtovereidensa kehittämän *Religious Beliefs Scales* avulla.²⁴³ Mittari on tarkoitettu mittaamaan vastaajan asemoitumista konservatiivi-liberaali-akselilla, jossa ratkaisevana käsitteenä on Kristuksen eksklusiivisuus ihmiskunnan pelastajana. Yllättäen tämän mittarin muuttujille tehty pääkomponenttianalyysi toi esille kolmannen piilevän ulottuvuuden hieman ominaisarvon 1 alapuolella, minkä todettiin mittaavan karismaattista orientaatiota. Molemmat mittarit käännettiin tätä tutkimusta varten suomeksi. (Liite 2, osiot D2 ja C5)

Uskonnonharjoitus

Uskonnonharjoitus voi olla *julkista* tai *yksityistä*. Julkinen uskonharjoitus liitetään erityisesti osallistumiseen uskonnollisiin rituaaleihin ja toimintoihin. Kristinuskon kontekstissa tämä tarkoittaa osallistumista julkisiin ja yhteisöllisiin tilaisuuksiin, kuten jumalanpalveluksiin. Tätä ulottuvuutta mitattiin kysymällä osallistujien osallistumistaajuutta jumalanpalvelusyhteisön yhteisöjen toimintamuotoihin, kuten jumalanpalveluksiin ja pienryhmiin. Yksilöllistä uskonnonharjoitusta mitattiin kysymällä, miten usein vastaaja harjoittaa eräitä keskeisiä kristilliseen spiritualiteettiin liittyviä käytänteitä, kuten rukousta ja Raamatun lukemista. Näiden osalta seurattiin suomalaisten uskonnollisuutta säännöllisesti selvittävän *Gallup Ecclesiastica* - tutkimuksen kysymyssarjoja.²⁴⁴ (Liite 2, osiot A7 ja C1)

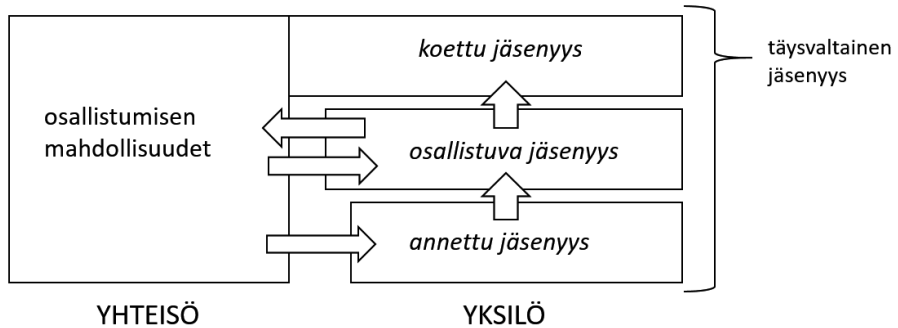
---

²⁴³ Haskell, Flatt & Burgoyne 2016.

²⁴⁴ Finna.fi

Jäsenidentiteetti

Jäsenidentiteettiä mittaamaan rakennettiin ja operationaalistettiin erityisesti tätä tutkimusta varten oma mittaristo, joka perustui Elina Nivalan malliin jäsenidentiteetin muotoutumisesta yhteisössä sekä Wengerin käytäntöyhteisön malliin. Tutkimuksessa testattiin Nivalan malliin sisältyvää hypoteesia koetun jäsenyyden muotoutumisesta osallistuvan jäsenyyden kautta.

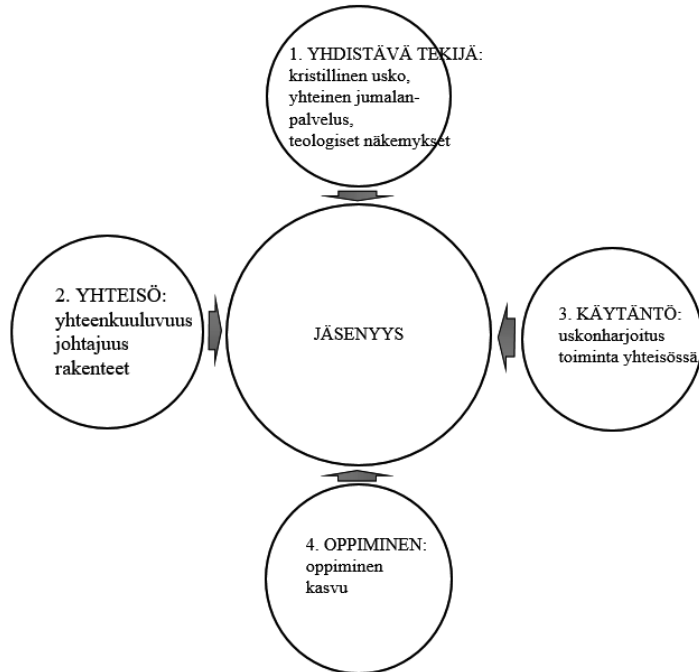

Kuvio 3.1.1 Kokonaisvaltaisen jäsenyyden malli Nivalan mukaan.²⁴⁵

Koska haluttiin selvittää, vaikuttaako koettuun jäsenyyteen jumalanpalvelusyhteisössä muitakin muuttujia, malliin lisättiin seurakuntaelämän (uskonnollisuuden) eri ulottuvuuksia mittaavia muuttujia. Ne jäsenettiin Wengerin käytäntöyhteisöjen teorian pohjalta, sisältäen *jaetun syyn* (shared cause), *yhteisön, toiminnan ja oppimisen* ulottuvuudet.²⁴⁶ Näitä ulottuvuuksia mitattiin muuttujilla, jotka on kuvattu tarkemmin artikkelissa 1. Alla oleva kuvio havainnollistaa seurakuntaelämän ulottuvuuksia ja niitä mittaavia muuttujia. (Liite 2, osiot A11-A16)

²⁴⁵ Mts. 169.

²⁴⁶ Lave & Wenger 1991.

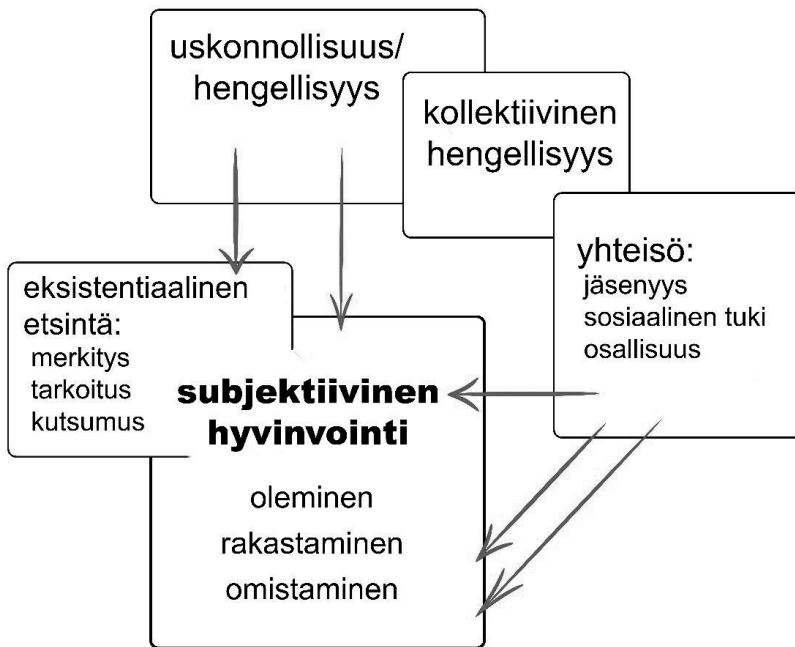
Kuvio 3.1.1b Jumalanpalvelusyhteisön ulottuvuudet.²⁴⁷

Uskonnon seuraukset

Tässä tutkimuksessa uskonnon seurauksia mitattiin siitä näkökulmasta, miten uskonnollisuus ja hengellisyys ovat yhteydessä osallistujien koettuun hyvinvointiin. Tätä varten rakennettiin tutkimusasetelma, jossa yhdistettiin uskonnollisuuden ja hengellisyyden yhteyttä hyvinvointiin mittaava Ellisonin ja Paloutzianin *Spiritual Well-Being Scale*²⁴⁸ ja Erik Allardtin teoriaan hyvinvoinnin ulottuvuuksista. Tutkimusasetelma on kuvattu tarkemmin artikkelissa 3. Alla oleva kuvio havainnollistaa tutkimusasetelmaa. (Liite 2, osiot B2 ja C4-C5)

²⁴⁷ Mukaillen Lave & Wenger 1991.

²⁴⁸ Ellison 1983.

Kuvio 3.1.1c Subjektiivisen hyvinvoinnin osatekijät.²⁴⁹

Uskonnon oppiminen

Oppimista mittaavat yksittäiset muuttujat kuvailtiin yllä kohdassa *jäsenidentiteetti*. Laajemmin, mukaillen Wengerin yhteisöllisen oppimisen teoriaa, tässä luvussa kuvattuihin uskonnollisuuden ulottuvuuksiin liittyy oppimisen ulottuvuus. (Liite 2, osio A15)

3.3.2 Modernisuuden mittaaminen

Tässä tutkimuksessa mitattiin osallistujien suhdetta modernisoitumiseen liitettyihin kulttuurinmuutoksiin kahden näkökulman kautta, joita olivat *arvot* ja *yhteisöön osallistuminen*.

Arvot

Osallistujien arvoja mitattiin Schalom H. Schwartzin arvoteoriaan perustuvalla Schwartz (Short) Value Surveyllä, jonka lyhyttä versiota on käytetty muun muassa World Values Survey -tutkimuksessa ja jota pidetään lyhydestään huolimatta

²⁴⁹ Mukaillen Allardt 1977 ja Ellison 1983.

validina instrumenttina²⁵⁰. Schwartzin arvomittari on käytetyin mittari arvotutkimuksissa. Se mittaa vastaajan asemoitumista kymmenen arvomuuttujan suhteen, jotka Schwartzin mukaan esiintyvät ihmisillä kaikissa kulttuureissa. Mittarin käyttökelpoisuutta tutkimuksessa lisäsi se, että sen on nähty kykenevän tunnistamaan myös toisen keskeisen arvotutkijan, Ronald Inglehartin, kulttuuriset arvot, joihin viitattiin luvuissa 2.1.1 ja 2.1.3.²⁵¹ Niinpä sen avulla voidaan suuntaa antavasti tutkia, miten vastaajat asemoituvat suhteessa *traditionaaliin*, *sekulaaris-rationaaliin* (moderni) ja *postmateriaaliin* (myöhäismoderni) arvoihin.²⁵² (Liite 2, osio B1)

Taulukko 3.1.2 Schwartzin arvoteorian kymmenen universaalia arvoa, sekä neljä arvoulottuvuutta.²⁵³

<i>Pääulottuvuus</i>	<i>Arvo</i>	<i>Kuvaus</i>
<i>Muutosavoimuus</i>	Itseohjautuvuus	riippumattomuus, luovuus, kokeilunhalu, vapaus
	Virikkeisyys	innostus, haasteet, jännitys, rohkeus
	Mielihyvä	nautinto, aistikokemukset
<i>Itsensä korostaminen</i>	Saavutukset	menestys, sosiaalinen asema
	Valta	materiaalinen vauraus, sosiaalinen status, hallinta
<i>Säilyttäminen</i>	Turvallisuus	harmonia, pysyvyys, järjestys, kuuluminen
	Yhdenmukaisuus	normit, säännöt, tottelevaisuus, kuuliaisuus, itsekuri
	Perinteet	tavat, traditionaaliset järjestelmät ja auktoriteetit
<i>Itsensä ylittäminen</i>	Hyväntahtoisuus	lähimmäisten hyvinvointi, auttaminen, rehellisyys, lojaalius, vastuullisuus, ystävyyys, rakkaus
	Universalismi	kaikkien ihmisten ja luonnon hyvinvointi, suvaitsevaisuus, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, maailmanrauha

²⁵⁰ Lidemann & Verkasalo 2005.

²⁵¹ Datler, Jacodzinski & Schmidt 2013.

²⁵² Inglehart 2018, 25-35.

²⁵³ Schwartz & Huismans 1991

Yhteisöön osallistuminen

Yhteisöön osallistumisen tapojen mittaamiseen käytettävät mittarit esiteltiin jo yllä uskonnollisen yhteisön jäsenyyttä ja jäsenidentiteettiä mittaavien mittarien kohdalla.

3.3.3 Taustamuuttujat

Uskonnollisuutta ja modernisuutta mittaavien muuttujien lisäksi kyselyssä selvitettiin vastaajien asemoitumista yleisillä sosiodemografisilla taustamuuttujilla. Niiden osalta pyrittiin yhteensopivuuteen suomalaisia ja kirkon jäseniä koskevien laajempien tutkimusten, kuten *Gallup Ecclesiastica* -tutkimusten, kanssa.²⁵⁴ Lisäksi taustamuuttujiin lisättiin tämän tutkimuksen tematiikan kannalta kiinnostavia muuttujia, jotka selvittivät vastaajan uskonnollista kotikasvatusta, osallistumista seurakunnan nuorisotoimintaan sekä heidän suhdettaan kristinuskoon. (Liite 2, osio E).

3.4 Lomakkeen testaaminen

Lomakkeesta laadittiin koeversio, jota testattiin teologian opiskelijoista ja jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujista koostuvalla testijoukolla. Lisäksi siitä pyydettiin kommentteja tutkimuksen ohjaavilta professoreilta, jumalanpalvelusyhteisöjen työntekijöiltä ja kvantitatiivisten menetelmien asiantuntijalta. Saadun palautteen perusteella lomaketta hiottiin ja kehitettiin edelleen, kunnes sen koettiin vastaavan tutkimuksen tarkoituksia tyydyttävällä tavalla.²⁵⁵

3.5 Otanta ja aineistonkeruu

Kvantitatiivisen aineiston yleistettävyyden tutkimuksen kohteena olevaan perusjoukkoon perustuu siihen, että perusjoukosta valittu otos edustaa riittävän hyvin perusjoukon ominaisuuksia. Tähän pyritään otantamenetelmillä ja otoksen edustavuuden arvioinnilla.²⁵⁶ Tässä tutkimuksessa oli pyrkimyksenä saada tietoa evankelis-luterilaisen kirkon uusien, luterilaista yhteisöliikettä edustavien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujista, jotka muodostivat tutkimuksen kohdeperusjoukon. Lista 30 uudesta jumalanpalvelusyhteisöstä saatiin Spirit-verkoston koordinaattorilta. Perusjoukkoon kuuluvista yhteisöistä valittiin

---

²⁵⁴ Finna.fi

²⁵⁵ Metsämuuronen 2005, 63-64.

²⁵⁶ Metsämuuronen 2005, 53; Heikkilä 1998, 33-45.

kaksivaiheisen ryväsotannon ensimmäisessä vaiheessa 15 eri kokoista ja eri ikäistä yhteisöä, jotka edustivat keskenään erilaisia maantieteellisiä sijainteja ja olivat erilaisissa suhteissa paikallisseurakuntaan. Näiden yhteisöjen työntekijöiltä kerättiin kartoittava taustakysely, jossa selvitettiin yhteisöjen ja niiden toiminnan keskeisiä piirteitä. Näiden kyselyiden tulokset on koottu taulukoihin liitteessä 1.

Varsinainen aineistonkeruu yhteisöjen osallistujilta tehtiin kevään 2017 aikana. Koska yhteisöillä ei ollut yleensä jäsenrekisterejä, sellaiset satunnaisotannon menetelmät, jotka edellyttävät jäsenlistoja, eivät olleet mahdollisia. Niinpä tutkimukseen valikoiduista yhteisöistä pyrittiin saamaan kokonaisotos. Saadun otoksen edustavuutta tarkasteltaisiin suhteessa osallistujien arvioituun jakautumiseen sukupuolen, iän ja osallisaktiivisuuden mukaan. Kyselylomakkeesta tehtiin sekä paperinen versio jaettavaksi yhteisöjen tapahtumissa, että sähköinen versio jaettavaksi niiden sähköisillä viestintäkanavilla, kuten sähköpostilistoilla tai Facebook-ryhmissä. Aineistonkeruussa yhteistyö yhteisöjen työntekijöiden kanssa osoittautui tärkeäksi. Niissä yhteisöissä, joissa työntekijä tai työntekijät toimivat aktiivisesti tutkimusta edistäen niin, että kyselyä mainostettiin yhteisöjen tapahtumissa ja sähköisillä viestintäkanavilla toistuvasti, tarvittava vastaajamäärä saatiin kevään 2017 aikana täyteen. Viidessä yhteisöissä vastaajamäärä jäi niin vähäiseksi, että ne jätettiin lopulta pois tutkimuksesta. Hyväksyttävällä tavalla täytettyjä lomakkeita, joista ei puuttunut merkittävästi vastauksia, saatiin 529 kappaletta, jotka muodostavat tämän tutkimuksen aineiston. Lopullinen vastausprosentti vaihteli 10 yhteisössä 25 ja 45 prosentin välillä yhteisöjen messun arvioidusta osallistujamäärästä, keskimääräisen vastausprosentin ollessa 37,5, jota voidaan pitää hyvänä tämänkaltaisessa tutkimuksessa.²⁵⁷

Koska enemmistö osallistujista jätti vastaamatta kyselyyn, oli tarpeellista tehdä katoanalyysi.²⁵⁸ Katoanalyysin perusteella aineisto mukaili yhteisöjen arvioitua ikä- ja sukupuolijakaumaa pois lukien alaikäiset lapset, joille kyselyä ei tarjottu. Jonkin verran vääristymää sen sijaan havaittiin yhteisöjen aktiivisten ja passiivisten osallistujien osalta. Yhteisöaktiivit olivat aineistossa ylliedustettuina. Tämä on sinänsä odotettavaa huomioiden sen, että yhteisöistä innostuneimmat osallistujat todennäköisesti vastaavat mielellään yhteisöä koskevaan kyselyyn, joka voi tuoda tietoa ja julkisuutta heidän tärkeäksi kokemalleen asialle. Alla oleva taulukko kuvaa tätä vääristymää, joka huomioitiin tutkimuksen tulosten arvioinnissa.

Taulukko 3.5 Osallisuusaktiivisuus yhteisöissä, arvioidut ja havaitut ryhmäkoot.

	Satunnainen	Säännöllinen	Aktiivinen
Arvioitu koko %	44.3	25.7	31.0
Aineisto %	29.4	20.2	51.4

Tutkimuksessa lähdettiin siitä, että tutkittavat yhteisöt muodostavat jossain määrin yhtenäisen liikkeen, jota voidaan tutkia omana tutkimusjoukkonaan (luku 2.1.1).

²⁵⁷ Metsämuuronen 2005, 53-56.

²⁵⁸ Metsämuuronen 2005, 585.

Niinpä oli kiinnostavaa selvittää, missä määrin eri yhteisöt erosivat toisistaan keskeisten tutkimusmuuttujien suhteen. Tämä oli tärkeää niin sanotun *menetelmäharhan* eliminoinemiseksi. Menetelmäharha voisi syntyä esimerkiksi siitä, että erot aineistossa tulkittaisiin olevan liikettä edustavien yksilöiden välillä, vaikka ne todellisuudessa johtuisivatkin siitä, että tutkimukseen valikoitui keskenään eri tyyppisiä ja erilaisia osallistujajoukkoja kiinnostavia yhteisöjä. Tätä asiaa selvitettiin vertailemalla keskeisten tutkimusmuuttujien ja niistä muodostettujen summamuuttujien keskiarvoja eri yhteisöissä.²⁵⁹ Yksisuuntaisten riippumattomien otosten varianssianalyysien ja nonparametristen Kruskal-Wallis testien perusteella tilastollisesti merkitseviä ($p < 0,05$) eroja yhteisöjen välillä löytyi *tärkeiden ihmissuhteiden, vastuutehtävissä toimisen, perinteisten arvojen, konservatiivisen ja karismaattisen orientaation, privaatin uskonnonharjoituksen, kollektiivisen hengellisyyden ja uskonnollisen hyvinvoinnin* muuttujilla tai summamuuttujilla. Kuten keskiarvojen ja mediaaniarvojen eroista ja eetan neliö -arvoista (Liite 3) käy ilmi, erot yhteisöjen välillä olivat melko pieniä. Erot yhteisöjen välillä johtunevat eroissa koskien niiden kokoa, ikää, kokoontumistiheyttä, ikärakennetta, sekä jonkin verran niiden teologisia painotuksia.

3.6 Aineiston kuvaus

Sosiodemografisten taustamuuttujien jakaumien perusteella vastaajista kolmannes (32,6 %) oli miehiä ja kaksi kolmannesta (66,2 %) naisia. Ikäjakaumassa painottuvat työikäisten aikuisten ikäluokat 25-vuotiaista ylöspäin, 35–49-vuotiaiden ollessa suurin ikäluokka. Vastaajista yli puolet (55,3%) oli avioliitossa ja naimattomia puolestaan oli vajaa kolmannes (29,6%). Kolmannes (175 kpl) vastaajista ilmoitti, että hänellä on vähintään yksi alaikäinen huollettava lapsi. Näiden muuttujien perusteella uudet jumalanpalvelusyhteisöt profiloituvat erityisesti aikuisten ja perheellisten suosimana toimintana.

Koulutukseltaan uusien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistajat ovat huomattavan korkeasti koulutettuja verrattuna kaikkiin suomalaisiin. Erityisesti yliopistotutkinnon suorittaneiden määrä (49,7%) on huomattava. Heistä suuri osa oli työssäkäyviä (61,3%). Opiskelijoita ja eläkeläisiä oli molempia 14,3 prosenttia. Suurin osa oli työntekijöitä tai alempia toimihenkilöitä (yht. 57,4%) ja ylempiä toimihenkilöitä vajaa kolmannes (30,8%). Yhteisöjen osallistajat näyttäisivät jakautuvan sosioekonomisesti suurempaan korkeasti koulutettujen ja pienempään matalammin koulutettujen ryhmiin. Yhteisöjen suurin osallistujaryhmä on varttuneemmat nuoret aikuiset, joista monet ovat perustaneet perheen ja ovat etsimässä paikkaansa työelämässä.

Uskonnolliselta taustaltaan vastaajista pääosa oli Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä (93,4 %). Joka neljännellä (24,5%) heistä oli taustaa jossakin perinteisessä herätysliikkeessä, joista viides herätysliike oli yleisin. Joka

---

²⁵⁹ Richardson, Garner & Donegan 2018; Summamuuttujien rakentaminen on kuvattu tutkimuksen osa-artikkeleissa.

kymmenennellä oli taustaa vapaiden suuntien yhteisöissä ja viisitoista prosenttia kertoi osallistuneensa useiden erilaisten kristillisten yhteisöjen toimintaan. Lapsuudenkodissaan voimakkaan tai melko voimakkaan kristillisen kasvatuksen oli saanut lähes puolet (46,4 %) vastaajista. Merkittävä osa oli myöskin osallistunut aktiivisesti (40,1 %) tai ainakin jonkin verran (20,8 %) seurakunnan nuortentoimintaan. Merkittävä osa vastaajista kuvasi myös kääntyneensä kristityksi uskontulokokemuksen (31,5 %) tai harkinnan (12,5 %) kautta. Etsijöiksi, agnostikoiksi tai ateisteiksi kuvasivat itseään 3,5 prosenttia vastaajista. Moninaisten uskonnollisten taustojen voidaan tulkita kertovan uskonnollisesta etsinnästä ja oman paikan hakemisesta. Osallistujat suhtautuivat yleensä myönteisesti Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon (melko tai erittäin myönteisesti 77,5%), mutta heidän keskuudessaan esiintyi kriittisyyttä sen perinteistä jumalanpalveluselämää kohtaan (melko tai erittäin myönteisesti 51,4%). Vain neljännes (25,0%) osallistujista osallistui paikallisseurakunnan muuhun toimintaan jumalanpalvelusyhteisön lisäksi.

Tarkempi taulukko taustamuuttujien jakaumista löytyy Liitteestä 2, osiot A9 ja E1-E9.

3.7 Analyysimenetelmät

Tutkimuksen aineiston analyysissa käytettiin IBM:n *SPSS* (Statistical Package for the Social Sciences) 25 -ohjelmistoa. Analyyseissä käytettiin vakiintuneita riippuvuustestejä ja tilastollisen kuvaamisen välineitä, kuten tilastollinen kuvaus, erilaiset riippuvuustestit, korrelaatioanalyysi, faktorianalyysi, regressioanalyysi, klusterianalyysi jne. Tarkempi metodologia on kuvattu tutkimusartikkeleissa ja niissä esille nousseita kysymyksiä ja problematiikkaa käsitellään luvussa 7.

4 TULOKSET

4.1 Tutkimuksen osa-artikkelit

4.1.1 Artikkelien näkökulmat

Tutkimuksen keskeiset analyysit ja niiden tulokset julkaistiin kansainvälisissä, vertaisarvioituissa tieteellisissä joulaleissa julkaistuissa kolmessa englanninkielisessä tutkimusartikkelissa. Artikkelit käsittelivät osallistujien jäsenidentiteettiä, arvoja, uskonnollisuutta ja hyvinvointia, kattaen yhdessä tutkimuksen keskeiset osa-alueet. Tässä luvussa kuvataan tiiviisti kolmen tutkimusartikkelin kysymyksenasettelut, analyysit ja johtopäätökset. Sen jälkeen luvussa viisi käydään läpi tutkimuksen tulokset, jotka pohjautuvat näiden artikkelien tuloksiin.

Kaikki osa-artikkelit vastasivat osaltaan molempiin tutkimuskysymyksiin. Uskonnollisuuden (kysymys 1) osalta ensimmäinen artikkeli käsitteli osallistujien suhdetta uskonnolliseen yhteisöön, toinen artikkeli heidän uskonnollisia arvojaan ja teologiaansa ja kolmas artikkeli heidän hengellisyyttään. Osallistujien suhde modernisoitumiseen (kysymys 2) taas tuli esille ensimmäisen artikkelin kohdalla koskien yhteisöön osallistumisen tapojen muutoksia, toisessa artikkelissa suhteessa moderneihin arvoihin ja kolmannessa artikkelissa siinä, miten yhteisöihin osallistumista motivoivat esimerkiksi arjen hyvinvointiin liittyvät tekijät.²⁶⁰ Alla oleva taulukko (4.1.1) kuvaa, miten osa-artikkelit kattavat tutkimuksen mittariston ja valtavat tutkimuskysymysten teemoja. Osa-artikkelit löytyvät liitteistä.

Taulukko 4.1.1 Tutkimuksen osa-artikkelien suhde tutkimuskysymyksiin.

Tutkimuskysymykset		Artikkeli 1	Artikkeli 2	Artikkeli 3
1) Uskonnollisuus	<i>uskomukset</i>	x	x	x
	<i>uskonnonharjoitus</i>	x		x
	<i>jäsenidentiteetti</i>	x		
	<i>seuraukset</i>	x		x
	<i>oppiminen</i>	x		
2) Modernisuus	<i>arvot</i>		x	
	<i>yhteisöllisyys</i>	x		x

²⁶⁰ Vrt. Ketola 2007.

4.1.2 Kolme erilaista osallistujatyyppiä

Tutkimuksen ensimmäinen artikkeli *Emerging Patterns of Church Participation. The Community Movement in the Evangelical-Lutheran Church of Finland* julkaistiin *Nordic Journal of Religion and Society* -lehdessä.²⁶¹ Se perustui mittarin uskonnollisen yhteisön jäsenyyttä koskevaan osioon, Sen lisäksi, että tämän osion katsottiin selvittävän jäsenidentiteetin muodostumista (Luku 3.1), sen avulla pyrittiin myös selvittämään osallistujien osallistumistyylien suhdetta kulttuurinmuutokseen (3.2). Artikkelin näkökulmat linkittyvät uskontososilogiaan ja uskonnonpedagogiikkaan.

Tutkimusmittarien operationalisointi perustui Nivalan malliin jäsenyyden tasoista, sekä Wengerin käytäntöyhteisöjen teoriaan. Tutkimuskysymyksiä olivat:

- 1) *Millaisia osallistumisen tapoja aineistosta löytyy?*
- 2) *Miten koetun jäsenyyden voimakkuus on yhteydessä näihin malleihin?*

Artikkelissa testattiin Nivalan malliin liittyvää hypoteesia koetun jäsenyyden muodostumisesta osallistuvan jäsenyyden kautta. Regressioanalyysi vahvisti Nivalan hypoteesin osallistuvan jäsenyyden yhteydestä koetun jäsenyyden voimakkuuteen. Aktiivinen toiminta yhteisöjen mahdollistamissa palvelutehtävissä oli selvästi muita tekijöitä voimakkaampi selittäjä koetulle jäsenyydelle. Jäsenyyden kokemuksen ja jäsenidentiteetin voimakkuuteen vaikutti myös useita muita muuttujia, joiden arvioitiin muodostavan *yhteisöprosessin*, jonka osatekijät yhdessä vahvistavat positiivista kokemusta jäsenyydestä. Koska osallistujien tausta, sukupuoli tai uskonnollinen kasvatus eivät tuoneet esille eroja muuttujan jakaumassa, tämän yhteisöprosessin tulkittiin olevan inklusiivisesti avoin kaikille halukkaille.

Toisessa vaiheessa samoille muuttujille, joita käytettiin regressioanalyysissä, tehtiin myös K-keskiarvon klusterianalyysi, jonka avulla etsittiin ja löydettiin erilaisia tapoja orientoitua uskontoon ja jumalanpalvelusyhteisöön. Klusterianalyysi toi esille kolme keskenään melko erilaista jumalanpalvelusyhteisöihin osallistumisen tyyppiä. Nämä tyypit nimettiin termeillä *perinteinen*, *yhteisöorientoitunut* ja *kokemuksellinen*, jotka kuvasivat niiden keskeisiä piirteitä. *Perinteiseen* osallistumistyyliin kuului aktiivinen osallistuminen jumalanpalveluksiin ja sitoutuminen henkilökohtaiseen hartauselämään, mutta ei voimakas liittyminen uusien jumalanpalvelusyhteisöjen *yhteisöprosessiin*. *Yhteisöorientoitunut* osallistumistyyppi oli niin ikään sitoutunut jumalanpalveluksiin osallistumiseen ja henkilökohtaiseen rukouselämään, mutta lisäksi siihen kuului osallistuminen *yhteisöprosessiin*, johon kuuluivat sellaiset muuttujat kuin aktiivinen toimiminen yhteisössä, sosiaaliset siteet muihin sekä muita tyyppejä voimakkaampi kokemus jäsenyydestä. *Kokemuksellinen* osallistumistyyppi taas oli muita vähemmän sitoutunut henkilökohtaiseen hartauselämään tai kristinuskon opinkohtiin ja sitä motivoi ensisijaisesti innostus uudenlaista

---

²⁶¹ Hannikainen 2020a.

jumalanpalveluselämää kohtaan niin kokemuksellisesti kuin hengellisesti, sekä jonkin verran sosiaaliset suhteet. Nämä tyypit löytyvät kokoavan klusterianalyysin tuloksia raportoivasta taulukosta luvussa 4.3.

Artikkelin johtopäätöksissä pohdittiin eri osallistujatyypien suhdetta sosiokulttuuriin muutoksiin Suomessa. Tätä pohdintaa jumalanpalvelusyhteisöliikkeen ja sen osallistujien suhteesta modernisaation mukanaan tuomiin yhteisöllisyyden muotoihin jatketaan luvussa 5.

4.1.3 Arvot, uskonnollisuus ja modernisuus

Toinen tutkimusartikkeli, *Changing values and religiosity: the case of the emerging Community movement in the Evangelical-Lutheran Church of Finland*, julkaistiin *Journal of Beliefs and Values* -journaalissa.²⁶² Artikkelitarkasteli uusien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujia uskonnollisten arvojen näkökulmasta, joiden tutkimus liittyy sosiaalispsykologian ja uskontososiologian näkökulmiin. Tämä artikkeli analysoi tutkimusmittarin arvoja ja uskomuksia käsitteleviä osioita, joiden avulla tutkimuksessa pyritään selvittämään yhteisöliikkeen osallistujien suhdetta kulttuurinmuutokseen (3.2). Tutkimusmittarit perustuivat Schwartzin universaalien arvojen teoriaan, ja ne testasivat siitä johdetun uskonnollisten arvojen teorian hypoteesia uskonnon ja arvojen yhteydestä sekä liittivät uskonnon traditionaaliseen arvo-orientaatioon.²⁶³ Lisäksi testattiin, toisivatko uskonnollisuuden moniulotteisuuden huomioivat muuttajat eroja korrelaatioihin.

Tutkimuskysymyksenä oli:

Miten kymmenen universaaliala arvomuuuttujaa korreloivat uskonnollisuutta mittaavien muuttujien kanssa aineistossa?

Tulokset arvomuuuttujien ja uskonnollisuus-muuttujan korrelaatioista kyseenalaistivat hypoteesin uskonnollisuuden ja traditionaalisen arvo-orientaation yhteydestä. Vaikka uskonnollisuuden ja arvomuuuttujien väliset korrelaatiot eivät olleet kovin voimakkaita eivätkä kaikilta osin tilastollisesti merkitseviä, niiden pohjalta piirtyi kuitenkin kuvaaja, jonka perusteella voitiin päätellä yhteisöliikkeen osallistujien poikkeavan arvoiltaan aiempien tutkimusten löytämästä kaavasta. Siinä voimakkain ja tilastollisesti erittäin merkitsevä korrelaatiokerroin oli itseohjautuvuuden arvolla. Itseohjautuvuus on tyypillinen moderni arvo, jonka on nähty kuuluvan Inglehartin arvoteorian postmateriaalisiin itseilmaisun arvoihin.²⁶⁴

Toisessa vaiheessa testattiin, löytäisivätkö moniulotteiset uskonnollisuusmuuttajat eroja arvoissa. Tältä osin teologinen orientaatio osoittautui ratkaisevaksi eroja arvo-orientaatioissa tuottavaksi tekijäksi. Kolmen teologisen orientaation ja arvomuuuttujien välisen korrelaatioiden kuvaajien vertailu havainnollisti niiden eroja. *Konservatiivisen* orientaation arvomalli oli lähimpänä aiempien tutkimusten löytämää (traditionaalisten) uskonnollisten arvojen mallia, kun taas *liberaalteologisen*

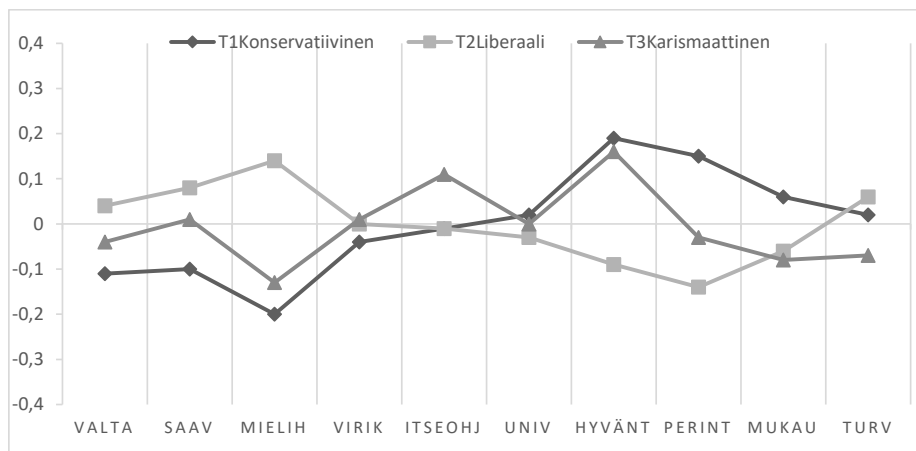
---

²⁶² Hannikainen 2020b.

²⁶³ Schwartz & Huismans 1991; meta-analyysi Saroglou et al. 2004.

²⁶⁴ Datler, Jacodzinski & Smith 2013.

orientaation ja arvojen korrelaatiokäyrä oli melkein pä sen peilikuva. *Karismaattisen* teologisen orientaation suhde arvoihin taas mukaili muutoin *konservatiivista* arvokäyrää, paitsi että sen suhde *säilyttäviin* arvoihin oli negatiivinen ja toisaalta positiivinen suhteessa *itseohjautuvuuden* arvoon.

Kuvio 4.1.3 Korrelaatiot kymmen universaalien arvon ja kolmen teologisen orientaation muuttujien välillä.

Viimeisessä analyysivaiheessa artikkelissa yksi löydettyjä osallistujatyyppejä koskevaan klusterianalyysiin lisättiin keskeisiä arvomuuttujia ja näin saatiin tietoa eri osallistujatyyppien arvo-orientaatioista. *Perinteisellä* osallistujatyyppillä korostuivat eniten traditionaaliset arvot, kun taas *yhteisöorientoituneeseen* osallistujatyyppiin liittyi muutosavoimuuden painotus. *Kokemuksellisen* tyyppin (liberaali orientaatio) arvoissa taas painottui muita enemmän oman mielihyvän etsiminen. Nämä tulokset on raportoitu taulukossa luvussa 4.5. ja niitä analysoidaan lisää luvussa 5.2.

4.1.4 Hengellisyys ja hyvinvointi

Kolmas artikkeli *Religion, Spirituality, Well-being and Ill-Being in a Church-Renewal Movement: The Case of Finland* julkaistiin *Journal of Empirical Theology* -julkaisussa.²⁶⁵ Uskonnon roolia osallistujien koetun hyvinvoinnin kannalta moniulotteisen tutkimusasetelman kautta luotaava artikkeli hyödynsi uskonnollisuuden eri ulottuvuuksia mittaavia osioita. Keskeisten mittarien operationalisoinnin taustalla olivat Ellisonin hengellisen hyvinvoinnin teoria ja Allardtin hyvinvoinnin teoria. Näkökulmat linkittyivät psykologian ja uskontopsykologian, mutta myös sosiologian näkökulmiin.

Tutkimuskysymykset olivat:

²⁶⁵ Hannikainen 2021a.

1) *Mitkä asiat vaikuttavat osallistujien koettuun hyvinvointiin?*

2) *Miten hengellistä hyvinvointia voidaan mitata?*

Artikkelissa tarkasteltiin useiden eri muuttujien tilastollisia yhteyksiä koetun hyvinvoinnin muuttujaan. Selittävät muuttujat jaettiin hengelliseen/uskonnonliseen, psykososiaaliseen ja materiaaliseen ulottuvuuteen.

Analyyseissä kävi ilmi, että koska yhteisöliikkeen osallistujien keskuudessa ilmeni voimakkaita eroja hyvinvoinnin muuttujilla, lineaarisia yhteyksiä mittaavat menetelmät eivät olleet parhaita tämän aineiston kohdalla. Siksi hyvinvointia selittäviä tekijöitä selvitettiin muun muassa klusterianalyysin avulla. Tulokset toivat esille, että aineiston heterogeenisyys liittyi osittain aiemmissa artikkeleissa löydettyihin kolmeen erilaiseen osallistujatyyppiin. Tätä yhteyttä ei voitu toimituksellisista syistä korostaa artikkelissa, mutta kuten taulukko 4.5 osoittaa, yhteys on ilmeinen.

Perinteinen ja *kokemuksellinen* osallistuivat toimintaan pääosin hengellisen sisällön vuoksi ja siten heidän koettu hyvinvointinsa riippui enimmäkseen siitä, miten heidän psykososiaaliset ja materiaaliset tarpeensa toteutuivat heidän elämässään yhteisön ulkopuolella. *Perinteisillä* ne toteutuivat yleensä hyvin, kun taas *kokemuksellisten* ryhmä edusti aineistossa matalinta koettua hyvinvointia. Sellaiset tekijät, kuin tyytymättömyys sosiaaliseen elämään, itsensä toteuttamisen mahdollisuuksien puuttuminen sekä nuoruus, köyhyys, kriisit ja työttömyys, olivat yhteydessä matalaan koettuun hyvinvointiin. *Yhteisöorientoitunut* osallistujatyyppi taas jakautui kahteen eri ryhmään koetun hyvinvoinnin osalta. Heidän joukossaan oli niitä, joiden hyvinvointi oli korkeinta koko aineistossa, ja niitä, joilla se oli matalampaa, mutta jotka olivat tarttuneet voimakkaasti yhteisöjen tarjoamiin itsensä toteuttamisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksiin. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat kokivat yleensä yhteisön lisäävän heidän hyvinvointiaan ja he saivat korkeita arvoja elämän tarkoitusta mittaavilla muuttujilla. Niinpä uudet jumalanpalvelusyhteisöt ja erityisesti niihin sisältyvä yhteisöprosessi nähtiin potentiaalisesti osallistujien koettua hyvinvointia lisäävänä tekijänä.

4.1.5 Yhteenvedo tutkimusartikkelien tuloksista

Kolme tutkimusartikkelia lähestyivät uusien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujia erilaisista näkökulmista, jotka osin paikantuvat eri tieteenaloille. Kolmen artikkelin punaisen langan muodostavat ensimmäisen artikkelin identifioimat kolme osallistumistyyppiä, jotka tulivat esille myös kahden muun artikkelin analyyseissä. Alla olevassa taulukossa on esitetty kokoavan K-keskiarvon klusterianalyysin tuloksena saatu taulukko, jossa muuttujina ovat kolmen tutkimusartikkelin keskeiset tutkimusmuuttujat. Näin saamme kokoavan kuvan ensimmäisessä tutkimusartikkelissa löydettyjen kolmen osallistujatyypin aseoitumisesta näiden muuttujien osalta. Tulokset antavat monipuolisen kuvan kolmesta osallistujatyypistä, jotka osoittautuvat poikkeavan sangen voimakkaasti toisistaan niin arvojen, uskomusten, kuin koetun hyvinvoinninkin kannalta.

Taulukko 4.1.5 Kolmen osallistujatyyppin keskiarvot suhteessa yhteisöllisyyttä, uskonnollisuutta, teologiaa, arvoja ja koettua hyvinvointia mittaaviin muuttujiin. K-klusterianalyysin tulos (1=täysin eri mieltä, 5=täysin samaa mieltä).

Teema	Muuttuja	Osallistumistyyppi		
		yhteisöorientoitunut	perinteinen	kokemuksellinen
Yhteisöön osallistuminen	Innovatiivinen jumalanpalveluselämä – tärkeys (M=4,28, SD=0,75)	4,56	3,97	3,97
	Tärkeät ihmissuhteet yhteisössä (M=3,70 SD=0,82)	4,12	3,18	3,23
	Toimiminen vapaaehtoisena (M=3,63, SD=1,02)	4,21	2,87	3,04
Uskonnollisuus	Yhteisöllinen uskonnonharjoitus (M=4,40, SD=0,56)	4,64	4,36	4,11
	Yksilöllinen uskonnonharjoitus (M=3,60, SD=0,88)	3,80	3,71	2,42
Teologia	Konservatiivi (M=4,59, SD=0,66)	4,74	4,77	3,62
	Liberaali (M=1,54, SD=0,82)	1,30	1,34	3,00
Arvot	Itseohjautuvuus (M=3,79, SD=0,98)	4	3	4
	Traditionaalisuus (M=3,40, SD=1,09)	3	4	3
Hyvinvointi	Koettu hyvinvointi (M=3,86, SD=0,73)	4,00	3,84	3,36
Ikä	Syntymävuosien keskiarvo ²⁶⁶	1973,6	1971,78	1978,8

²⁶⁶ Syntymävuosien keskiarvot saatiin luomalla klusterianalyysin tuloksista uusi *cluster membership* -muuttuja, jonka suhteen syntymävuosien keskiarvojen jakautumista tarkasteltiin anovalla, $F(2,481) = 4,43$, $p=0,012$.

4.2 Uskonnollisuus

Tässä alaluvussa kuvaillaan jumalanpalvelusyhteisöliikkeen jäsenten uskonnollisuutta teorialuvussa kuvattujen uskonnollisuuden ulottuvuuksien kautta.

Uskomusten osalta luterilaisen jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistujat muodostavat melko homogeenisen, voimakkaasti sisäsyntyistä kristillistä jumalauskkoa edustavan ryhmän. Mukana oli myös pienehkö, noin kymmenen prosentin joukko, jotka saivat selvästi muita matalampia arvoja näillä muuttujilla. Enemmistö osallistujista edusti selkeästi konservatiivista kristinuskon tulkintaa, johon linkittyi useimmiten avoimuus karismaattiseen kristinuskoon liittyviä piirteitä kohtaan. Kuitenkaan he eivät olleet teologiseen tulkintaansa sulkeutuneita, vaan heidän joukkoonsa mahtui myös eri tavoin uskovia, sillä mukana oli myös liberaalimpaa näkemystä edustavia osallistujia, erityisesti *kokemuksellista* osallistujatyyppejä edustavien joukossa. Tämä havainto viittaa uusien jumalanpalvelusyhteisöjen inklusiiviseen luonteeseen.

Uskonnonharjoituksen osalta jumalanpalvelusyhteisöissä toteutuva kollektiivinen hengellisyys ja innovatiivisen jumalanpalveluselämän tärkeys olivat kaikkia osallistujatyyppejä voimakkaimmin yhdistäviä muuttujia. Yhteisöliikkeen osallistujat olivat myös aktiivisia harjoittamaan hengellisyyttä yksityisesti, joskin tätä ulottuvuutta mittaavilla rukoilemisen ja Raamatun lukemisen muuttujilla esiintyi melko suurta hajontaa. Erityisesti kokemuksellisen osallistujatyypin kuuluvat olivat vähemmän aktiivisia yksityisen uskonnonharjoituksen osalta ja muut tyypit taas olivat vastaavasti aktiivisempia.

Jäsenyyden ja jäsenidentiteetin osalta voimakkaimmat koetun jäsenyyden ja jäsenidentiteetin muuttujan arvot olivat niillä, jotka osallistuivat jumalanpalvelusyhteisöjen tarjoamiin mahdollisuuksiin toimia aktiivisessa roolissa yhteisössä ja siihen liittyvässä *yhteisöprosessissa*. Vastuutehtäviin liittyvät sosiaaliset roolit näyttäisivät avaavan halukkaille mahdollisuuden päästä mukaan yhteisön toimintaan ja sosiaaliseen elämään, joka puolestaan voi johtaa vahvistuviin kokemuksiin mielekkyydestä ja kuulumisesta.

Wenger työtovereineen on havainnut, että käytäntöyhteisöissä osallistujat asemoituvat luontaisesti eri kehille suhteessa yhteisöön. Sisemmällä kehillä ovat yhteisön johtajat tai ydintiimi, ja heidän ympärillään sitoutuneet yhteisöaktiivit. Ulommilla kehillä ovat vähemmän sitoutuneet osallistujat, sekä uloimpana epäsäännölliset ja satunnaiset osallistujat.²⁶⁷ Tässä tutkimuksessa *yhteisöorientoitunut* osallistujatyyppejä, jonka edustajat olivat aktiivisuutensa vuoksi myös yliedustettuina aineistossa, voidaan nähdä jumalanpalvelusyhteisöjen toimintaa työntekijöiden kanssa kannattelevana ydinjoukkona, muiden osallistujatyyppeiden asemoituessa ulommille kehille.

Toisaalta erilaiset osallistumistyyli kertovat myös valinnanvapauden tarpeesta, jonka on nähty korostuvan modernissa arvomaailmassa.²⁶⁸ Yksi osallistumistyyli ei toimi kaikille ja niinpä valinnanvapaus suhteessa osallistumisen tiiviyyteen voidaan

---

²⁶⁷ Wenger, McDermott & Snyder 2002.

²⁶⁸ Berger, Davie & Fokas 2008, 41.

nähdä tärkeänä tekijänä ajassamme korostuvan valinnanvapauden arvon toteutumisen kannalta. Tämä mahdollistaa sitoutumisen tason ja tiiviyn valitsemisen oman elämäntilanteen ja omien tarpeiden ja resurssien pohjalta.

Tässä tutkimuksessa jumalanpalvelusyhteisöt nähtiin käytäntöyhteisöinä, joissa tapahtuu sosiaalista **oppimista**. Oppiminen näyttäytyikin linkittyvän yhteisöjen toiminnan eri osa-alueisiin. *Yhteisöorientoituneeseen* osallistujatyyppiin liittyi muita suurempi kokemus oppimisesta osana yhteisön toimintaa, kun taas *perinteisellä* osallistujatyypillä se oli kaikkein matalin ja *kokemuksellisella* tyyppiä edustavat asemoituivat edellisten välimaastoon. Niinpä oletus oppimisen sosiaalisesta ja toiminnallisesta luonteesta näytti pitävän paikkansa. Tärkeimpiä henkilöitä oppimisen kannalta olivat yhteisöjen työntekijät. Erityisesti *yhteisöorientoituneille* jäsenille yhteisöjen työntekijät olivat tärkeitä tiedollisia ja moraalisia auktoriteetteja. Tulokset vahvistavat Wengerin havainnon, jonka mukaan jäsenidentiteetin kehittymiseen liittyy syvenevän jäsenyyden kokemuksen lisäksi muuttuva kompetenssi tietojen ja taitojen karttuessa.²⁶⁹ Yhteisöjen mahdollistamat vastuutehtävät näyttivät tarjoavan tällaisia kasvu- ja oppimispolkuja.

Osallistujien uskonnollisuudella oli myönteisiä **seurauksia** monien osallistujien elämässä. Uskomukset, uskonnonharjoitus, yhteisön jäsenyys ja siinä toimiminen olivat kaikki positiivisessa yhteydessä koettuun hyvinvointiin ja tarkoituksen kokemiseen elämässä. Aktiivinen toiminta yhteisössä, johon liittyi osallistuminen niiden *yhteisöprosessiin*, tarjosi mahdollisuuksia toteuttaa näitä tarpeita ja näin kokea voimakkaampaa subjektiivista hyvinvointia, vaikkakin hyvinvointiin vaikuttivat myös yhteisöjen ulkopuolella vaikuttavat tekijät.

4.3 Modernisuus

4.3.1 Arvojen muutos

Tämän tutkimuksen identifioimat kolme osallistujatyyppeä erosivat toisistaan myös arvojen osalta. *Perinteinen* osallistujatyyppi painottui enemmän traditionaalisuuteen ja säilyttävään arvo-orientaatioon, kun taas *yhteisöorientoitunut* ja *kokemuksellinen* osallistujatyyppi painottuivat enemmän itseohjautuvuuteen ja muutosavoimuuden arvo-orientaatioon. *Kokemuksellisella* osallistujatyypillä korostuivat myös itsensä korostamisen arvot, kun taas *perinteinen* ja *yhteisöorientoitunut* tyyppi olivat suuntautuneita hyväntahtoisuuden arvoon, joka kuuluu itsensä ylittämisen arvoihin. Alla oleva kuvio havainnollistaa osallistujien arvoja.

Taulukko 4.3.1 Kolmen osallistujatyypin jakautuminen Schwartzin arvoteorian pääluottuvuuksilla.

---

²⁶⁹ Wenger 1998, 149-155.

	Muutosavoimuuden arvot	Säilyttämisen arvot
Itsensä ylittäminen	<i>yhteisöorientoituneet</i>	<i>perinteiset</i>
Itsensä korostaminen	<i>kokemukselliset</i>	

Muutosavoimuuden arvot korostavat yksilön vapautta ja kykyä tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja, sekä myös rohkeutta, luovuutta, kokeilunhalua ja uuden oppimista.²⁷⁰ Muutosavoimuuden arvot ovat teoreettisesti pitkälti yhteneviä Inglehartin *postmateriaalisten* itseilmaisun arvojen ja Taylorin määrittelemän autenttisuuden arvomaailman kanssa.²⁷¹ Inglehartin mukaan itseilmaisun arvojen merkitys nousee yleensä kulttuurisesti tärkeämmäksi silloin, kun inhimilliset perustarpeet materiaalliseen toimeentuloon ja turvallisuuteen on riittävässä määrin täytetty, kuten on käynyt Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa.²⁷² Niinpä jumalanpalvelusyhteisöliikkeen ydinryhmää edustavat *yhteisöorientoituneet* voidaan nähdä edustavan arvo-orientaatiota, joka on vahvistunut modernilla kaudella. Puohiniemen mukaan kulttuurin uudistamiseen liittyvät muutosavoimuuden arvot ovat kuitenkin yleisesti heikentyneet Suomessa tällä vuosituhannella.²⁷³

Muutosavoimuuteen kuuluva itseilmaisun arvo oli aineistossa yhteydessä karismaattiseen orientaatioon, jota on pidetty modernin arvomaailman kanssa yhteensopivana kristinuskon muotona, koska se korostaa uskon henkilökohtaista ulottuvuutta ja kokemuksellisuutta. Kirkollinen karismaattinen liike pyrkii usein vaikuttamaan perinteisten kirkkojen hengelliseen elämään tavoilla, joista käytetään nimitystä uudistuminen, *renewal*.²⁷⁴ Niinpä onkin luontevaa, että tällaiset teologiset ja uskonnollisuuden painotukset ovat yhteydessä itseohjautuvuuden kasvuun ja luovuuteen suuntautuvaan arvomaailmaan.

Säilyttämisen arvot taas korostavat perinteisten tapojen ja järjestelmien kunnioittamista ja noudattamista. Niitä pidetään kollektiivisina suojeluarvoina, jotka antavat turvaa ja jatkuvuutta.²⁷⁵ Tämä on helppo yhdistää Inglehartin *traditionaalsiin* arvoihin.²⁷⁶ *Perinteisen* osallistujatyypin arvot painottuivat jonkin verran tähän suuntaan, kertoen että he ovat perinteisempiä myös arvojen osalta. Lisäksi heillä korostui hyvántahtoisuuden arvo, joka voidaan liittää kristilliseen lähimmäisenrakkauden periaatteeseen, jonka korostumisen taustalla on yleensä koettua hyvinvointia, jota on varaa jakaa muillekin.²⁷⁷

Kokemuksellisen osallistujatyypin *itsensä korostamisen* arvomaailma voitaisiin liittää Inglehartin *sekulaaris-rationaalsiin* arvoihin, jotka korostavat taloudellista

²⁷⁰ Schwartz & Sorthaix 2018, 8.

²⁷¹ Datler, Jacodzinski & Schmidt 2013; Heelas & Woodhead 1999, 5; Taylor 1991.

²⁷² Inglehart 2018, 38–39, 45; Schwartz 2008, 34–35.

²⁷³ Puohiniemi 2006, 66–69, ks. myös Helkama 2015.

²⁷⁴ Ahonen 2003, 133–134; Versteeg 2008; Woodhead 2016, 212.

²⁷⁵ Schwartz & Sorthaix 2018, 8.

²⁷⁶ Inglehart 2018, 38–39; Datler, Jacodzinski & Schmidt 2013.

²⁷⁷ Koltko-Rivera 2006; Cappellen & Rime 2013.

turvaa.²⁷⁸ Hyvinvointiin liittyvä analyysi kertoi, että tällä ryhmällä oli eniten ongelmia taloudellisen toimeentulon ja laajemminkin koetun hyvinvoinnin alueilla, mikä saattaa hyvinkin selittää tämän oman selviytymisen painotuksen heidän arvoissaan.

4.3.2 Yhteisöllisyyden muutos

Tutkimuksen löytämät kolme osallistujatyyppeä erosivat toisistaan myös yhteisöön osallistumisen tavoissa. Tässä luvussa analysoidaan osallistujatyyppejä suomalaisen kulttuurin muuttuvan yhteisöllisyyden näkökulmasta.

Perinteiset osallistajat

Uusien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujista perinteiseen osallistujatyyppiin kuuluva aktiivinen osallistuminen jumalanpalveluksiin ja kristilliseen elämäntapaan, mutta ei niinkään osallistuminen jumalanpalvelusyhteisön *yhteisöprosessiin*, oli sellainen, että se voisi periaatteessa toteutua minkä tahansa luterilaisen jumalanpalvelus- ja seurakuntaelämän kontekstissa. He olivat profiililtaan lähellä sitä alle kymmenen prosentin joukkoa kirkon jäsenistä, jotka ovat sitoutuneita kirkon oppiin ja tunnustukseen ja osallistuvat säännöllisesti seurakunnan jumalanpalveluksiin.²⁷⁹ Perinteiset osallistajat olivat osallistujista keskimäärin hieman muita iäkkäämpiä.

Perinteiseen tyyppiin kuuluvien osallistuminen messuyhteisön jumalanpalveluselämään näytti palvelevan lähinnä heidän hengellisiä tarpeitaan. Sen sijaan heidän sosiaaliset ja itsensä toteuttamisen tarpeensa toteutuivat muualla kuin seurakuntayhteisön kontekstissa tavoilla, jotka saivat heidät kokemaan yleisesti melko suurta tyytyväisyyttä elämässään. Tämä saattaa viitata perinteiseen luterilaiseen ajatukseen maallikoiden arkisesta kristityn kutsumuksesta, joka toteutuu työn ja perhe-elämän parissa. Näin he näyttäisivät edustavan enemmän sellaista kulttuurisen yhteisöllisyyden mallia, jollainen vallitsi Suomessa joitain vuosikymmeniä sitten erityisesti maaseudulla, jossa kirkko sijaitsi ”keskellä kylää” ja seurakunta oli enemmän tai vähemmän yhtä kuin sen asukkaat, eikä seurakunnan tarvinnut erottautua voimakkaasti omaksi erilliseksi yhteisöksi.

Arvojen osalta perinteisillä osallistujilla painoutuivat säilyttävät, traditionaaliset arvot. Schwartzin arvoteoriassa näitä arvoja pidetään luonteeltaan itsesuojeluun kollektiivisessa mielessä suuntautuvina²⁸⁰. Nämä osallistajat eivät siis olleet kulttuurillisia uudistajia, vaan ryhmää, joka kunnioittaa traditioita ja perinteistä uskonnollisuutta, kuitenkin henkilökohtaisesti sitoutuneella tavalla. Heidän jäsenyytensä on vakaata ja ”muuttumatonta”, mutta ei välttämättä siirry sukupolvelta toiselle, koska uudet sukupolvet edustavat pitkälti erilaista arvomaailmaa²⁸¹.

---

²⁷⁸ Inglehart 2018, 38-39.

²⁷⁹ Salomäki et al. 2020, 98.

²⁸⁰ Schwartz & Sorthieix 2018, 8-9.

²⁸¹ Mikkola, Niemelä, Petterson 2007, 44.

Yhteisöorientoituneet osallistajat

Yhteisöorientoituneet osallistajat olivat niitä, jotka osallistuivat voimakkaasti uusien jumalanpalvelusyhteisöjen ja niiden yhteisöllisen seurakuntamallin tarjoamiin erityismahdollisuuksiin osallistua jumalanpalvelus- ja seurakuntaelämän erilaisiin vastuutehtäviin ja niiden tarjoamiin sosiaalisiin rooleihin. Niinpä he toimivat uusien jumalanpalvelusyhteisöjen toimintaa kannattelevana ydinjoukkona. He edustivat kirkon kontekstissa uuden tyyppistä osallistujakuntaa siinä mielessä, että tämän tyyppisiä osallistuvan jäsenyyden mahdollisuuksia on ollut paikallisseurakuntien aikuisten toiminnassa vähemmän tarjolla.

Jumalanpalvelusyhteisöjen ympärille rakentuvassa yhteisössä aktiivisesti toimivat yhteisöorientoituneet eivät hakeneet osallistumisesta vain hengellistä sisältöä, vaan myös yhteisöä siihen liittyvine ihmissuhteineen ja toimintamahdollisuuksineen. Aktiivinen toiminta yhteisössä osoittautuikin olevan heillä yhteydessä muita osallistujatyyppejä voimakkaampaan kokemukseen jäsenyydestä. Sitoutuminen yhteisöihin oli usein pitkäkestoista ja tyytyväisyys yhteisöä kohtaan kasvoi osallistumisvuosien lisääntyessä.

Heidän arvomaailmassaan korostuivat perinteisestä osallistujatyypistä poiketen *muutosavoimuuden* arvot, kuten itseohjautuvuus, joka on tyyppillinen moderneissa yhteiskunnissa korostuva, luovuuteen, kasvuun ja oppimiseen suuntautuva arvo.²⁸² Oppiminen korostui myös sitä mittaavien muuttujien kautta. Niinpä heidän osallistumistaan leimasi vapautuneisuus yhdenmukaisuuden paineesta ja instituutiomaisesta kaavamaisuudesta. Sen sijaan he näyttäytyivät oppimishaluisina uudistajina, joita ohjaa sisäisen motivaation perustuva halu toteuttaa itseään ja toimia toisten hyväksi omaehtoisesti valitun aktiivisen sitoutumisen kautta.

Jos perinteinen osallistujatyyppi voitiin liittää kulttuurisesti perinteiseen suomalaiseen yhteisöllisyyteen ja luterilaiseen kutsumusajatteluun, yhteisöorientoitunut osallistumistyyppi heijastelee erilaista kulttuurista jäsenyyden mallia. Heidän osallistumisensa voidaan nähdä heijastelevan yhtenäiskulttuurin heikkenemistä suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen sijaan nousevia yksilöllisemmin valittuja yhteisöllisyyden ja sitoutumisen muotoja. Yhteisöorientoituneiden osallistuminen vaikutti olevan itse valittu ja henkilökohtaisesti palkitseva elämäntapa, johon he olivat omaehtoisesti sitoutuneita, eikä niinkään kulttuuriin, traditioon ja velvollisuuteen perustuva jäsenyyden muoto. Niinpä siinä näkyy siirtyminen kohti myöhäismodernin *uusyhteisöllisyyden* muotoja.

Kokemukselliset osallistajat

Kokemuksellisten ryhmä oli heikommin sitoutunut kirkkoon opillisesti ja henkilökohtaisen rukouselämän osalta, eivätkä he myöskään toimineet juurikaan jumalanpalvelusyhteisön vastuutehtävissä. Sen sijaan heille modernisoitu ja yhteisöllinen jumalanpalveluselämä sekä sosiaaliset suhteet yhteisössä olivat tärkeitä kiinnekohtia. Jumalanpalveluselämässä korostuivat sekä hengellinen että kokemuksellinen ulottuvuus. Iältään he olivat keskimäärin muihin osallistujatyyppeihin kuuluvia jonkin verran nuorempia.

---

²⁸² Schwartz & Sortheix 2018, 8-9.

Kokemuksellisten arvomaailmassa korostuivat itseohjautuvuuden ja mielihyvän etsimisen yksilökeskeiset arvot, minkä perusteella heidän voisi ajatella edustavan melko itsekeskeistä modernia osallistujatyyppiä. Tämä olisi helppo yhdistää teorioihin uskonnollisuuden individualisoitumisesta yksilökeskeiseksi ”noutopöytäuskonnollisuudeksi” tai ”markkinapaikaksi”, johon osallistutaan omaehtoisesti, valiten itselle mieluisat ainekset²⁸³. Kuitenkin koetun hyvinvoinnin muuttujien tarkempi tarkastelu toi esille, että tähän ryhmään kuuluvat osallistajat voivat huonoiten niin aineellisesti, kuin myös henkisesti ja hengellisesti. Niinpä heidän kohdallaan passiivisuus suhteessa toimimiseen yhteisössä saattoi liittyä myös heidän voimavaroihinsa, sekä esimerkiksi sosiaalisiin taitoihin ja muihin vastaaviin tekijöihin. Tällöin heidän osallistumistyyliinsä voidaankin tulkita individualistisen ja itsekeskeisen kokemusten etsinnän sijaan korostuvan enemmän yhteisön ja sen jumalanpalveluselämän tarjoaman tuen ja myönteisten kokemusten etsintä.

Yhteisöllisyyden muotojen kannalta kokemuksellista osallistujatyyppiä luonnehtii toisaalta modernin yhteiskunnan myöhäisvaiheelle tyypillinen uusyhteisöllisyys, jossa sitoutumisen voimakkuus ja tyyli määritellään omaehtoisesti ja omista lähtökohdista käsin, ja toisaalta siinä heijastuivat myös myöhäismodernin yksilökeskeisen kulttuurin varjopuolet, kuten syrjäytyminen, yksinäisyys ja henkinen pahoinvointi. Näissä tapauksissa jumalanpalvelusyhteisöt näyttivät toimivan eräänlaisina yhteisöllisinä ”turvasatamina”, joista haettiin tukea ja merkitystä elämään. Näin jumalanpalvelusyhteisöjen voidaan nähdä myös tuovan turvaa ja pysyvyyttä ajassamme korostuvan yksilökeskeisyyden luomien ongelmien keskellä.²⁸⁴

4.4 Uskonnollisuuden muutos

Kuten luvussa 2.3 todettiin, uskonnollisuuden muutos voi liittyä toisaalta kirkkolahko-teorian kuvaamaan sekularisaation ja sakralisaation dynamiikkaan tai toisaalta siihen, miten kirkot vastaavat kulttuurisiin muutoksiin. Tässä luvussa yhteisöliikettä tarkastellaan näistä kahdesta näkökulmasta Bainbridgen jäsentämän kolmen prosessin kautta, joita ovat skisma, innovaatio ja transformaatio. Karkeasti katsottuna *skisma* liittyy oikeaoppisuuteen, *innovaatio* kykyyn vastata kulttuurin muutoksiin ja *transformaatio* uskonnon transsendenttiin puoleen keskittymiseen. Luonnollisesti nämä prosessit voivat esiintyä erikseen tai päällekkäisinä.²⁸⁵

Uskomusten osalta yhteisöliikkeen osallistujat ilmensivät vahvaa, sisäsyntyistä uskoa kristinuskon Jumalaan. Teologisesti he uskoivat melko perinteisellä tavalla kristinuskon keskeisiin oppeihin, mihin sisältyi joissain tapauksissa karismaattinen painotus. Koska joukkoon mahtui myös eri tavoin uskovia, mikä nähtiin merkinä liikkeen inklusiivisuudesta, liikkeessä *ei* näyttäisi korostuvan oikeaoppisuuden

---

²⁸³ Bruce 1996; Hunt 2004, 20.

²⁸⁴ Baumann 2000.

²⁸⁵ Bainbridge 1997, 395.

korostus eli skisma. Karismaattisuuden piirteet voidaan liittää enemmänkin uskonnon sisäistä ulottuvuutta korostavaan *transformaation* elementtiin.

Uskonharjoituksen osalta yhteisöjen ydin on yhteisöllinen, modernisoitu jumalanpalvelus, joka osoittautui olevan kaikkia osallistujatyyppejä yhdistävä asia. Jumalanpalveluksen kulttuurista kieltä on tietoisesti uudistettu poistamalla siitä instituutiomaisuuteen ja hierarkkisuuteen liittyviä piirteitä. Niiden sijaan korostuva rentous ja intiimiys viestivät, että Jumalan voi kohdata muodollisen ja kulttuurillisesti vieraan rituaalin sijaan henkilökohtaisella ja subjektin huomioivalla tavalla. Niinpä uskonharjoituksen osalta jumalanpalvelusyhteisöliike edustaa jumalanpalveluselämään liittyen *innovaatiota*. Korostaessaan uskonnon sisäistä puolta eli hengellisyyttä, joka voi toteutua sekä yksityisessä että yhteisöllisessä kontekstissa, ne edustavat myös uskonnollista *transformaatiota*.

Jäsenyyden osalta uudet jumalanpalvelusyhteisöt tarjoavat osallistujille monenlaisia, perinteistä seurakuntaelämää laajempia mahdollisuuksia osallistua yhteisön tapahtumiin ja toimintaan eri sitoutumisen tasoilla. Sen seurauksena niiden ydinryhmiin kuuluu runsaasti arvoiltaan uudistus- ja oppimishaluisia yksilöitä, jotka ovat voimakkaasti sitoutuneita yhteisöön ja sen toimintaan. Tältä osin yhteisöjä leimaa *innovatiivisuus*.

Uudet jumalanpalveluselämät tarjoavat jäsenilleen opetusta, kursseja ja koulutusta. Lisäksi ne tarjoavat erilaisia oppimispolkuja ja mahdollisuuksia kasvaa vastuuseen osana vapaaehtoisten tiimejä. Erityisesti osallistujien ydinryhmässä jumalanpalvelusyhteisöt koettiin tärkeinä oppimisen konteksteina. Ne voidaan nähdä sosiaalisen **oppimisen** konteksteina, joissa oppimista tapahtuu monilla tavoilla ja tasoilla. Tämäkin näyttäisi edustavan *innovatiivisuutta*, mutta myös oppimisen ja kasvun kautta tapahtuvaa muutosta.

Uusien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujista merkittävä osa koki yhteisöön osallistumisen lisäävän koettua hyvinvointia heidän elämässään. Heillä hengellisyys oli yhteydessä tarkoituksen ja merkityksen kokemuksiin. Lisäksi yhteisöön sitoutuminen ja siinä toimiminen oli yhteydessä voimistuviin jäsenyyden ja kuulumisen kokemuksiin. Niinpä yhteisöön osallistuminen oli yhteydessä moniin subjektiivisesti myönteisiin seurauksiin, jotka osittain olivat yhteydessä siihen, paljonko yksilö halusi panostaa yhteisöön. Yhteisöt toimivat myös tuen lähteenä elämässään syrjäytyneille. Näiltäkin osin yhteisöiden toiminnassa korostui *innovatiivisuus* siinä, miten ne tarjosivat transsendenttiin ankkuroituvaa merkityksellisyyttä jäsenilleen.

Uskonnon ulottuvuuksien analyysi toi esille, että jumalanpalvelusyhteisöliikkeen toimintaa luonnehti voimakas kulttuurinen *innovatiivisuus*, joka ilmeni ajanmukaistetussa jumalanpalveluksessa, jäsenten laajoissa toimintamahdollisuuksissa, oppimista ja kasvua korostavassa ilmapiirissä, sekä osallistumisen myönteisinä seurauksina. Nämä piirteet ankkuroituivat kristinuskon perinteiseen tulkintaan, korostaen transsendenttista ulottuvuutta ja siihen suuntautuvaa uskonnon sisäistä puolta korostavaa *hengellisyyttä*. Sen sijaan tutkimus ei havainnut liikkeessä voimakasta skismaattisuutta, eli keskittymistä oikeaoppisuuteen ja sen palauttamiseen.

Kirkko-lahko-tyypittelyssä jumalanpalvelusyhteisöliikettä on vaikea sijoittaa yksiselitteisesti mihinkään tyyppiin. Edustaessaan tiiviimpää yhteisöllisyyttä ja hengellisyyttä denominaatio-tyyppisessä kirkossa, ilman voimakasta vastakkainasettelua sen voidaan nähdä edustavan denominaatio-tyyppiin kuuluvan kirkon sisäistä sakralisaatiota ja uudistusta korostavana uudistusliikkeenä.²⁸⁶

Yhteenvetona todettakoon, että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon uusien jumalanpalvelusyhteisöjen yhteisöliikkeen voidaan nähdä edustavan *transsendenssiin ankkuroituvaa, kulttuurisesti innovatiivista uudistusliikettä maallistuneessa enemmistökirkossa*.

---

²⁸⁶ Heelas & Woodhead 1999, 62.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimusartikkelien tulosten erittelyn ja tarkastelun kautta on vastattu tutkimuksen kolmeen tutkimuskysymykseen. Tässä luvussa peilataan näitä tuloksia tutkimuksen teorialuvussa esitettyihin näkökulmiin, minkä kautta annetaan vastaus tutkimustehtävään: mitkä luterilaisen jumalanpalvelusyhteisöliikkeen piirteet selittävät sen menestymistä tilanteessa, jossa kirkon jäsenmäärä pienenee ja kristinuskon rooli suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa on voimakkaasti heikkenemässä. Tulokset jäsennetään yksilöiden mikro-tasoon, yhteisöjen ja organisaatioiden meso-tasoon ja yhteiskunnallisten ilmiöiden makro-tasoon.

5.1 Yksilöiden taso

Tutkimuksen mukaan jumalanpalvelusyhteisöliike näyttäytyy voimakkaasti kristilliseen hengellisyysuuteen suuntautuvana ilmiönä, joka poikkeaa Suomessa ja evankelis-luterilaisessa kirkossa laajasti esiintyvistä maallistumiskehityksestä ja kirkon asioista vieraantumisesta. Osallistujajoukosta löydettiin kolme erilaista osallistumisen tyyppiä, joita olivat *perinteinen*, *yhteisöorientoitunut* ja *kokemuksellinen*, jotka edustivat erilaisia orientaatioita uskontoon ja modernisoitumiseen liittyviin ilmiöihin. Jumalanpalvelusyhteisöjen modernisoitu jumalanpalveluselämä ja siinä toteutuva kristillinen hengellisyys olivat kaikkia osallistujia yhdistävä tekijä. Muuten he erosivat toisistaan arvoiltaan, osallistumistyyteiltään, taustoiltaan ja iältään. Sellainen osallistuminen, johon liittyi toiminen yhteisön vastuutehtävissä ja niiden tarjoamissa sosiaalisissa rooleissa, oli yhteydessä voimakkaampaan jäsenidentiteettiin ja kokemuksiin yhteisöön kuulumisesta. Toisaalta mahdollisuus valita sitoutumisen taso omaehtoisesti näytti mahdollistavan subjektiivisesti merkityksellisiä jäsenyyden muotoja eri elämäntilanteissa oleville ihmisille.

Jumalanpalvelusyhteisöjä leimaa pyrkimys kulttuuriseen innovatiivisuuteen, joka näytti jossain määrin onnistuneen. Niiden toiminta tarjosi monenlaisia mahdollisuuksia toimia osana yhteisöä henkilökohtaisesti palkitsevilla tavoilla. Ne tarjosivat uskonnollisen vuorovaikutuksen ja oppimisen sosiaalisen kontekstin, joka tuki jäseniään ja heidän hyvinvointiaan monilla tavoin. Näin ne voidaan nähdä Bainbridgen terminologiaa mukaillen *uskonnollisena innovaationa*, joka on onnistunut vastamaan ihmisten etsintään ja tarpeisiin yhteiskunnallisten muutosten luomassa uudessa kulttuurisessa tilanteessa. Niiden toimintaan osallistui merkittävässä määrin osallistujia, jotka voidaan lukea arvomaailmansa perusteella

*kulttuurin uudistajiin.*²⁸⁷ Yhteisöliikkeen luovuutta, oppimista ja kasvua korostava eetos voidaan liittää laajemmin ajassamme, erityisesti työkulttuurissa nousseeseen uudenlaiseen ajatteluun, joka korostaa hierakkisten linjaorganisaatioiden sijaan verkostomaista työkulttuuria, tiimityötä ja luovuuden näkemistä keskeisenä pääomana.²⁸⁸ Tästä kertoo myös se, että yhteisöliikkeen työntekijät olivat hakeneet oppeja tiimityöskentelyyn ja -johtamiseen suunnatuista koulutuksista.

Osallistujajoukon demografisten piirteiden tarkastelussa nousi esille myös huomattavan korkea koulutustaso osallistujakunnan keskuudessa. Joka toisella osallistujalla oli yliopistotutkinto ja lisäksi 20 prosentilla osallistujista muu korkeakoulututkinto. Tätä voidaan tarkastella Starkin havaintoja vasten, joita ovat, että a) korkeasti koulutetut ovat yleensä muita väestönosia avoimempia uusille kulttuurisille vaikutteille ja b) korkeasti koulutetut kykenevät helpommin tunnistamaan uudistustarpeita, mutta lähtevät etsimään uskonnollista muutosta vasta silloin, jos kirkko ei kykene vastaamaan tyydyttävällä tavalla heidän eksistentiaaliin peruskysymyksiinsä, kuten kysymykseen kuolemanjälkeisestä elämästä.²⁸⁹ Jälkimmäistä teesiä vahvistaa osallistujien kriittisyys kirkon jumalanpalveluselämää kohtaan. Korkeasti koulutettujen suuri osuus jumalanpalvelusyhteisöliikkeessä voidaankin tulkita heidän halukkuutenaan uudistaa kirkkoa ja sen jumalanpalveluselämää suuntaan, joka voisi palvella laajemmin ihmisten tarpeita muuttuvassa kulttuurisessa tilanteessa.²⁹⁰

Aineiston tarkastelu luvussa 3.6 toi esille, että yhteisöliikkeen osallistujista osa oli ollut mukana useammassakin kristillisessä yhteisössä, sekä luterilaisen kirkkoon kuuluvissa yhteisöissä, että sen ulkopuolella. Tämä ”poikittainen” liike kertonee hengellisyyden ja ”hengellisen kodin” etsinnästä, ylitse kirkkokuntarajojen.²⁹¹ Tämän voidaan tulkita kertovan siitä, että ajassamme kirkkokuntaidentiteetti ei välttämättä määrittele yhteisöihin liittymistä niinkään paljon kuin henkilökohtaiset kokemukset ja ihmissuhteet.

5.2 Yhteisöjen ja organisaatioiden taso

Uskonnollisesti jumalanpalvelusyhteisöliike edustaa transformatiivista, sakralisaatiota painottavaa uskonnollisuutta maallistuneessa kirkossa. Niinpä yhteisöliike voidaan nähdä myös uskonnollisena *herätysliikkeenä*. Se ei kuitenkaan näyttäytynyt skismaattisena, opillisia kysymyksiä ja normeja korostavana liikkeenä, vaan siinä korostuivat uskonnon ”sisäinen” puoli, eli hengellisyys ja kulttuurinen *innovatiivisuus*.

---

²⁸⁷ Puohiniemi 2006, 66.

²⁸⁸ Florida 2005.

²⁸⁹ Stark 1996.

²⁹⁰ Hannikainen 2021c.

²⁹¹ Lindh 2016, 11-13; Murtonen 2016, 149-153.

5.2.1 Osa laajempaa muutosta

Uudet jumalanpalvelusyhteisöt ovat syntyneet aikana, jolloin kirkon jäsenmäärä pienenee, mutta samalla uskonnollinen kenttä moninaistuu. Viime vuosikymmeninä Suomessa on syntynyt uskonnollisten pienyhteisöjen liikehdintää. Uskonnot Suomessa -tutkimuksen mukaan Suomessa ovat menestyneet sellaiset uskonnolliset liikkeet, jotka ovat ottaneet modernin ympäristön asettamat haasteet vakavasti. Ne ovat Ketolan mukaan ”demokratisoineet” toimintaansa niin, että ne tarjoavat jäsenilleen tasa-arvoisen pääsyn uskonnon *pyhän* äärelle tavalla, johon liittyy lupaus uskonnollisesta voimaantumista.²⁹²

Jos jumalanpalvelusyhteisöliikettä tarkastellaan Ketolan kuvaamia piirteitä vasten, se näyttäisi sopivan kuvaukseen erittäin hyvin. Yhteisöliike on: 1) Ottanut modernin ympäristön haasteet vakavasti ja suuntautunut siihen kulttuurisesti innovatiivisilla tavoilla. 2) Demokratisoinut toimintaansa korostaessaan toiminnassaan hierarkian, opin ja normien sijaan tasa-arvoisuutta Jumalan edessä, sekä mahdollistaessaan seurakuntalaisten toimimisen vallan ja vastuun tehtävissä, pienentäen kuilua papiston institutionaalisen auktoriteetin ja jäsenten välillä. 3) Tarjonnut jäsenilleen pääsyn uskonnon pyhän äärelle korostaessaan uskonnon sisäistä, subjektiivista puolta yksilöllisen merkityksen, toivon ja voimaantumisen lähteenä. Niinpä yhteisöliike voidaan nähdä linkittyvän suomalaisessa uskonnollisessa kentässä laajempaan uuden tyyppisten uskonnollisten liikkeiden nousuun, joka on voimistunut 1990-luvulta lähtien.²⁹³

Kirkon sisäisenä uudistusliikkeenä yhteisöliike voidaan liittää myös kirkkoja uudistaviin verkostoihin, joita on syntynyt protestanttisten kirkkojen sisällä ja liepeillä, osittain kirkkojen sisäisen maallistumisen seurauksena ja toisaalta vastaamaan yhteiskuntien modernisoitumisen, sekularisoitumisen ja pluralisoitumisen haasteisiin.²⁹⁴ Laajemmin näiden liikehdintöjen voidaan katsoa heijastavan yhteiskunnallisen tilanteen, arvojen ja uskonnollisen kentän muutoksia, jotka ilmenevät ihmisten uudenlaisina odotuksina koskien kirkkoa ja hengellisiä yhteisöjä. Tulokset vahvistavat Pargamentin havaintoa, jonka mukaan uudet uskonnolliset liikkeet syntyvät yhteiskunnallisten voimien, yksilöllisten tarpeiden ja tilannetekijöiden dynaamisessa vuorovaikutuksessa.²⁹⁵

Luvussa 2.2.2 kuvailtiin länsimaissa tapahtunutta arvomuutosta, jota on nimitetty *subjektiiviseksi käänneeksi*. Yhteisöliikkeessä ilmenevä ”pyhän demokratisoiminen”, joka ilmenee muun muassa maallikoiden ja papiston välisen kuilun kaventamisessa, mutta myös vähäisempänä painottumisena kristinuskoon normatiivisuuteen, voidaan nähdä edustavan subjektiivisen käänteen ”ulkoista” puolta, joka korostaa yksilöiden vapautumista ulkoisista (institutionaalisista) auktoriteeteista. Jumalanpalvelusyhteisöjen transsendenssiin ankkuroituvan hengellisyyden voidaan nähdä vetoavan subjektiivisen käänteen ”sisäiseen” puoleen, joka korostaa yksilöiden

---

²⁹² Ketola 2007, 351.

²⁹³ Ketola 2008; Salomäki et al. 2020, 49; Illman et al. 2017.

²⁹⁴ Bolger & Gibbs 2005, Miller 1997.

²⁹⁵ Pargament 1997, 41.

sisäistä hyvinvointia ja kasvua.²⁹⁶ Vaikka jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistujien arvoissa ja uskonnollisuudessa heijastuivat kulttuurin muutokset ja niin sanottu subjektiivinen käänne, osallistujista suuri osa osoittautui kuitenkin olevan melko vakaasti sitoutuneita omaan yhteisöönsä, sen johtajiin ja kristilliseen vakaumukseen, joka tunnustaa Jumalan objektiivisena auktoriteettina.²⁹⁷ Niinpä kysymys subjektiivisoitumisesta kristillisten yhteisöjen kontekstissa ei ole aivan yksiselitteinen.

Myöskin yksilökeskeinen ja sitoutumaton osallistumisen tapa, jota toisinaan on pidetty aikamme uskonnollisuudelle tyypillisenä piirteenä, ilmeni melko pienellä osalla yhteisöliikkeen osallistujista, joiden osallistumistyyliä selittivät eniten heidän kokemansa syrjäytyneisyys ja pahoinvointi. Niinpä tutkimus toi myös ehkä kaivattua suhteellisuutta uskonnollisuuden muutosta koskeviin keskusteluihin.

Yhteisöliikkeen maallikkotoimijuutta ja uskonnollista tasa-arvoisuutta korostavat painotukset voidaan liittää kristilliseen *uskovien yleisen pappeuden* periaatteen toteuttamiseen.²⁹⁸ Tämä periaate näyttäisi tarjoavan mahdollisuuksia kristinuskon demokratisoimiseen modernissa kontekstissa ollen samalla uskollinen kristinuskon Raamattuun pohjautuvalle maailmankuvalle ja käsitykselle auktoriteetista. Häkkisen mukaan yleisen pappeuden periaate on ”demokratiaa vanhempi periaate”, jonka perusteella ”seurakunnan jäsenet eivät ole oikeutettuja vain käyttämään äänivaltaansa, vaan myös kutsutut osallisiksi Kristuksen pelastusteosta ja hänen kirkolleen antamasta tehtävästä”. Häkkisen mukaan tämä periaate ei ole päässyt toteutumaan työntekijäkeskeisessä evankelis-luterilaisessa kirkossa kovinkaan hyvin.²⁹⁹ Uudet jumalanpalvelusyhteisöt näyttäisivät edustavan sovellusta tästä periaatteesta, joka näyttäisi kykenevän löytämään kosketuspintoja modernin arvomaailman ja kristillisen maailmankuvan välillä.

Huolimatta osallistujien melko vahvasta sitoutumisesta uusiin jumalanpalvelusyhteisöihin on silti syytä muistaa, että ne ovat vielä varsin nuori ilmiö. Uudet liikkeet ovat usein elinvoimaisia, mutta ajan kuluessa ne joutuvat kohtaamaan samat haasteet kuin muutkin liikkeet. Sellaisia ovat esimerkiksi alkuinnostuksen laantuminen, toimintaa kannattelevien vapaaehtoisten motivaation säilyminen ja yhteisöjen sosiaalisen sisäpiirin vakiintuminen. Tulevaisuus tulee näyttämään, miten yhteisöt kykenevät kohtaamaan nämä haasteet ja millaiseksi jumalanpalvelusyhteisöjen aloittama muutosliike kirkossa muotoutuu ajan myötä.³⁰⁰ Todennäköisesti kirkossakin joudutaan tottumaan myöhäismodernin kulttuurin ”notkeuden” mukanaan tuomaan muutoksen kulttuuriin, jossa mikään yksittäinen toimintamuoto ei toimi kaikille jäsenille, vaan moninaistuvassa yhteiskunnassa kirkonkin on kyettävä löytämään joustavia tapoja kohdata sen jäsenkunnan ja toimintaympäristön moninaisuutta.³⁰¹

---

²⁹⁶ Woodhead 2004, 335.

²⁹⁷ Heelas & Woodhead 1999, 67; Räsänen 2009.

²⁹⁸ Miller & Yamamori 2005; 177-180; Woodhead 2016, 211; Miller 1997, 1.

²⁹⁹ Häkkinen 2011, ks. myös Tasavertaisina ja osallisina 2018, 4-5.

³⁰⁰ Ilmonen & Siisiäinen 1998.

³⁰¹ Baumann 2002; 2007.

5.2.2 Jumalanpalvelusyhteisöjen merkitys evankelis-luterilaiselle kirkolle

Kuten luvussa 2.3 todettiin, Suomen evankelis-luterilainen kirkko on historiansa kenties suurimman murroksen äärellä. Luterilaisuus on menettämässä Suomessa kulttuurillisen aseman osana suomalaisuutta. Moniarvoisen todellisuuden kohdatessaan kansakunta, joka oli pitkään kulttuurillisesti homogeeninen, on kokenut tarvetta yhdenvertaisuuden nimissä sekularisoida julkista tilaa ja yhteiskunnan instituutioita, kuten koululaitosta.³⁰² Tämä on johtanut uskonnollisen sosialisoinnin asteittaiseen heikkenemiseen, mikä on tullut voimakkaasti esille viime aikoina. Kirkon nelivuotiskertomus 2016–2019 toteaa kulttuuriin perustuvan kirkon jäsenyyden romahduksen, mikä näkyy niin sanottujen milleniaalien sukupolven laajana vieraantumisenä kirkosta.³⁰³ Uudet jumalanpalvelusyhteisöt, joiden toimintaan osallistuu kaiken ikäisiä – myös milleniaaleja ja sitä nuorempaa sukupolvea – voidaan nähdä kirkon kannalta piristävänä poikkeuksena melko synkässä tilanteessa.³⁰⁴ Miksi uudet jumalanpalvelusyhteisöt näyttävät onnistuneen paremmin kuin monet kirkon ylätasolta käsin suunnitellut strategiset hankkeet?

Eräs näkökulma tähän voi löytyä niiden suuntautumisesta mukaansa kutsuvan, seurakuntalaisia osallistavan ja kulttuurisesti kompetentin jumalanpalveluselämän kehittämiseen. Evankelis-luterilaisessa kirkossa on uudistettu ja liberalisoitu teologiaa ja keskitytty eettisiin kysymyksiin samalla, kun sen jumalanpalveluselämä edustaa useimmille sen jäsenille kulttuurisesti vierasta maailmaa, joka kantaa sosiaalisen vallan ja hierarkian symboleja estetiikassaan, liturgioissaan ja kielessään. Uusien jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujia eivät yhdistäneet toisiinsa ja kirkkoon viime kädessä teologia tai edes yhteenkuuluvuus toistensa kanssa, vaan viime kädessä kaikkia osallistujatyyppejä yhdisti jumalanpalveluselämä. Uskonnollista identiteettiä koskevat tutkimukset kertovat, että uskonnollista identifikaatiota luovat ja ylläpitävät kollektiiviset rituaalit.³⁰⁵ Niinpä teologian uudistamisen sijaan kirkossa voisi olla tarpeellista miettiä vakavasti, millaista kuvaa ja kokemusta Jumalasta kirkon jumalanpalvelus ja sen sosiaalinen konteksti viestittävät ja välittävät.

Viimeaikaiset tutkimukset uskonnollisuuden muutoksesta kertovat, että sekularisoituvassakin ympäristössä pitävät pintansa sellaiset uskonnollisuuden muodot, jotka ovat sitoutuneet sosiaaliseen kontekstiin, kuten kirkkoon, kun taas yhteisöön sitoutumaton privaatti uskonnollisuus tapaa kadota parin sukupolven kuluessa.³⁰⁶ Niinpä kirkossa tulisi tukea sellaista yhteisöllisyyttä, joka voi toimia kristillisen sosialisoinnin kontekstina. Tarve uskonnollista sosialisointia ja vertaisuutta tukeville yhteisöille korostuu kirkossa erityisesti nuorten aikuisten osalta.³⁰⁷ Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että ihmisen elämäkatsomus vakiintuu

---

³⁰² Bruce 2002, 17.

³⁰³ Salomäki et al. 2020, 255.

³⁰⁴ Mts. 257–258; Hannikainen 2021c.

³⁰⁵ Yang & Abel 2014.

³⁰⁶ Pollack & Rosta 2018, 402; Schnell 2009; Voas 2009.

³⁰⁷ Salomäki et al. 2020, 216.

parikymppisenä, minkä jälkeen se harvoin muuttuu paljoakaan.³⁰⁸ Tutkimukset kirkon nuorisotyöstä kertovat, että kirkon nuorisotoiminnassa toteutuu rikas ja monipuolinen yhteisöllisyys ja hengellisyys, joka päättyessään nuorten tullessa täysi-ikäisiksi jättää identiteetin ja vakaumuksen muodostumisen kannalta herkimmissä iässä olevat nuoret aikuiset vailla tällaista ”horisontaalista” yhteisöä. Niemelän tutkimuksen mukaan useimmille nuorille aikuisille kirkon aikuistyö ja sen päiväjumalanpalvelusten muodollinen jumalanpalveluselämä näyttäytyy kylmänä ja kulttuurillisesti vieraana. Moni isostoiminnassakin mukana ollut nuori vieraantuu näistä syistä kirkosta ja jopa uskonnollisesta identiteetistä nuorisovaiheen jälkeen – sellaisetkin, jotka isostoiminnassa kokivat halua jatkaa toimimista seurakunnassa, mikäli siihen löytyisi sopivia mahdollisuuksia.³⁰⁹ Kirkossa on tiedostettu ongelmallisuus nuorten aikuisten työn osalta, mutta jostain syystä siihen ei ole osattu eikä ehkä edes haluttu laajasti panostaa tarpeellisilla resursseilla, joitain poikkeuksia lukuun ottamatta.³¹⁰ Sen perusteella, että ihmisen vakaumus vakiintuu yleensä parikymppisenä, milleniaalien sukupolvi on kirkon kannalta jo pitkälti menetetty. Myös seuraavien sukupolvien mahdollisuudet löytää kirkosta ja kristillisestä uskosta vakavasti otettavia aineksia vakaumuksensa ja elämäntapansa pohjaksi eivät näytä kirkon kanalta hyviltä, ellei kirkossa oteta vakavasti tätä kirkon tulevaisuuden kannalta jopa ratkaisevaa ongelmaa.

Osittain yllä kuvattuun tematiikkaan liittyen uudet jumalanpalvelusyhteisöt osoittautuivat merkittäviksi vapaaehtoisuuden foorumeiksi. Vaikka tässä yhteydessä ei koettu mielekkääksi puhua vapaaehtoisuudesta vaan seurakuntalaisuudesta, kyse on joka tapauksessa kirkon kyvystä aktivoida jäseniään toimimaan aktiivisesti ja sitoutumaan sen päämääriin ja missioon. Uudet jumalanpalvelusyhteisöt kykenivät aktivoimaan kirkon jäseniä voimakkaaseen sitoutumiseen yhteisiä päämääriä kohtaan, mikä oli aikamme vapaaehtoistyön näkökulmasta poikkeuksellisen pitkäkestoista.³¹¹ Sitoutumisen kannalta tärkeä tekijä lienee tutkimuksen esille tuomilla kokemuksilla uskonnollisesti motivoituneista *kuulumisesta, jäsenyydestä, tarkoituksesta ja merkityksestä*. Jumalanpalvelusyhteisöjen osallistujien voimakas sitoutuminen viestii kirkolle, että tarpeet kuulumisen, tarkoituksen ja merkityksen kokemiselle tulee ottaa vakavasti. Seurakuntalaisissa kirkolla on arvokas voimavara, jonka osallistaminen tasa-arvoisina toimijoina kirkon toimintaan ja missioon voi olla avain kirkon uudistumiseen aikana, jolloin resurssit pienenevät ja laajan työntekijälähtöisen toiminnan pyörittäminen vaikeutuu.³¹²

Uusliberaalin talousjärjestelmän vahvistuessa valtion kyky tarjota kansalaisilleen hyvinvointia on heikentynyt ja tulee heikentymään jatkossa lisää.³¹³ Myöskin kulttuurin muutos yksilökeskeisemmäksi saa aikaan kollektiivisten turvaverkkojen

³⁰⁸ Dillon & Wink 2007; Inglehart 2018, 14; Voas 2009.

³⁰⁹ Niemelä 2017, 140–147; Porkka 2019 & 2020.

³¹⁰ Salomäki et al. 2020, 216; Malkavaara & Valtonen 2019; Mikkola, Niemelä & Petterson 2007, 134–138; Petterson 2006, 80.

³¹¹ Malkavaara & Valtonen 2019, 158; Hytönen et al. 2016, 29; Häkkinen 2010.

³¹² Tulevaisuuskomitean mietintö 2016, 41,52.

³¹³ Grassman 2010, Inglehart 2018, 75; Antturi et al. 2021.

heikkenemistä.³¹⁴ Nämä seikat tulevat avaamaan kasvavan tarpeen kolmannen sektorin toimijoiden tekemälle työlle. Globaalien uhkien sävyttämässä maailmassa ihmisten eksistentiaalinen turvallisuus saattaa heiketä, minkä seurauksena ihmiset etsivät usein turvaa Jumalasta ja uskonnoista.³¹⁵ Tältäkin kannalta kirkon kannattaa kehittää erilaisia jäsenyyttä tukevia toiminnan muotoja.³¹⁶ Tulevaisuudessa pienyhteisöjen merkitys voi hyvinkin vahvistua myös siksi, että ne pystyvät reagoimaan muutoksiin kirkollista päätöksentekoa notkeammin.

Esimerkit kirkosta, jotka ovat kohdanneet pluralisoituvan ja sekularisoituvan yhteiskunnan haasteet, on syytä ottaa vakavasti. Yhteisöliike heijastelee protestanttisissa kirkkoissa nousseita pyrkimyksiä olla *missionäärisia* ja *kontekstuaalisia* suhteessa nopeasti muuttuneeseen kulttuuriin.³¹⁷ Esimerkiksi Englannin anglikaanikirkko on käynyt läpi voimakkaan muutoksen traditionaalisen kansallisen kirkon parokiaalisesta rakenteesta kohti *mixed economy* -rakennetta, jossa se pyrkii tukemaan seurakuntien ja jumalanpalvelusyhteisöjen innovatiivista moninaisuutta moniarvoisessa yhteiskunnassa, ja on ottanut kontekstuaalisten missionaaristen yhteisöjen istuttamisen voimakkaasti osaksi agendaansa. *Mixed economy* -periaate on omaksuttu kirkkoissa eri puolilla maailmaa, myös *Euroopan protestanttisten kirkkojen yhteisössä*, joissa on pohdittu tällaiseen kehitykseen liittyviä mahdollisuuksia ja haasteita.³¹⁸ Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on otettu alustavia askelia tällaiseen suuntaan, mutta muutos vaatii käytännön toimia ja pitkäjänteisyyttä.³¹⁹ Pyrkimys kohti innovatiivista moninaisuutta ja kontekstuaalisten yhteisöjen tukemista voisi olla vartenotettava strateginen suunta myös Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle, joka on aiemminkin kyennyt toimimaan inklusiivisena ”sateenvarjona” eri tyyppisille liikkeille.³²⁰ Se edellyttäisi kuitenkin konkreettisia toimia ja resurssien suuntaamista. Tämä voisi olla myös realistinen ratkaisu liberaalien ja konservatiivisten liikkeiden rinnakkaiselolle kirkossa.

5.3 Yhteiskunnan taso

Evankelis-luterilainen jumalanpalvelusyhteisöliike heijastelee muutoksia suomalaisessa kulttuurissa, joka on siirtymässä pluralistiseen, jälkikristilliseen vaiheeseen.³²¹ Korostaessaan yhteisöllisyyttä ja subjektiivista, transsendenssiin ankkuroituvaa hengellisyyttä, ne pyrkivät edustamaan kulttuurisesti kompetenttia

---

³¹⁴ Baumann 2000.

³¹⁵ Inglehart 2018, 75-76.

³¹⁶ Pessi 2010, 94.

³¹⁷ Cray et al. 2005.

³¹⁸ Müller 2019.

³¹⁹ Ovet auki –strategia 2020; Malkavaara & Valtonen 2019, 195-197; Suositus jumalanpalvelusyhteisöistä 2017; Tulevaisuuskomitean mietintö 2016, 77; Salomäki 2019.

³²⁰ Salomäki 2010; Alapuro & Stenius 1989.

³²¹ Hytönen et al. 30; Inglehart 2018, 46-47.

vaihtoehtokulttuuria ja -identiteettiä, joka pyrkii vastaamaan ihmisten henkilökohtaiseen merkityksen etsintään sekä kuulumisen ja merkityksen tarpeisiin.³²² Lisäksi yhteisöliikkeessä ilmeni liittymistä ajassamme nouseviin trendeihin, kuten luovuuden ja tiimityön korostamiseen.³²³ Toisaalta uuden jumalanpalvelusyhteisöt tarjosivat kiinnekohtia yksilökeskeisen kulttuurin syrjäytyneille yksilöille.³²⁴ Niinpä uusia jumalanpalvelusyhteisöjä voidaan tarkastella toisaalta osana kulttuuristen arvojen ja yhteisöllisyyden muutoksia myöhäismodernissa ajassa, kirkon ja uskonnollisten liikkeiden kontekstissa. Toisaalta niiden voidaan nähdä edustavan myös tasapainottavaa vastaliikettä ja vaihtoehtoa yksilökeskeiselle ja uskontoon (kristinusko) usein kielteisesti suhtautuvalle valtakulttuurille.

---

³²² Salomäki et al. 2020, 255; Kühle et al. 2017, Beckford 2001, 239-242; Smith 1998, 218.

³²³ Florida 2005.

³²⁴ Delanty 2003; Baumann 2002.

6 TUTKIMUKSEN ARVIOINTIA

6.1 Tutkimuksen luotettavuus

Tässä tutkimuksessa rakennettiin monipuolinen ja moniulotteinen tutkimusasetelma, jossa jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistujia tutkittiin empiirisin, kvantitatiivisin menetelmin. Kvantitatiivinen eli määrällinen tutkimus on monivaiheinen prosessi, jossa luotettavuus edellyttää, että jokainen vaihe on toteutettu niin, että tutkimus antaa oikean kuvan sen kohteesta. Tilasto-ohjelman avulla tutkimuksessa arvioitiin otantavirheestä aiheutuvia tunnuslukujen virheitä ja riippuvuuksien tai erojen merkitsevyyttä (satunnaisvirheet). Nämä testit eivät kuitenkaan ota huomioon sellaisia seikkoja kuin vastauskadon vaikutusta, vastaajien asenteita tai mittarien kykyä mitata haluttua asiaa (systemaattiset virheet). Siksi tutkijan on kyettävä arvioimaan tällaisia tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavia seikkoja. Erityinen huomio kiinnittyy mittarien luotettavuuteen, mutta tutkimusasetelmassa siihen vaikuttavat myös esimerkiksi otantaan ja aineistonkeruuseen liittyvät seikat.³²⁵ Tässä luvussa käydään läpi tutkimusprosessin eri vaiheita luotettavuuden näkökulmasta. Katsaus alkaa luotettavuuden kannalta keskeisten käsitteiden, reliabiliteetin ja validiteetin määrittelystä.

6.1.1 Validiteetti ja reliabiliteetti

Validiteetilla tarkoitetaan tutkimuksen ja sen mittarien kykyä mitata kattavasti ja tarkasti juuri sitä ilmiötä, jota niiden on tarkoitus mitata. Se voidaan jakaa ulkoiseen ja sisäiseen validiteettiin, joista ulkoinen liittyy tutkimustulosten yleistettävyyteen tiettyyn perusjoukkoon ja sisäinen validius taas liittyy tutkimuksen sisäiseen luotettavuuteen, erityisesti mittarien osalta.³²⁶

Hyvä *ulkoinen validius* edellyttää, että tutkimuksen kaikissa vaiheissa on pyritty määrittelemään ja eliminoimaan uhkia tutkimuksen luotettavuudelle, erityisesti liittyen aineiston keruuseen eli otantaan.³²⁷ Tämän tutkimuksen tutkimusasetelma rakennettiin pyrkien huomioimaan ja eliminoimaan mahdolliset luotettavuuden esteet sen eri vaiheissa, noudattamalla hyvää tieteellistä käytäntöä ja hyväksi katsottuja eettisiä ja metodologisia periaatteita.³²⁸ Tämä koski tutkimuksen päämäärää,

---

³²⁵ Metsämuuronen 2005, 57; Heikkilä 1998, 185-186.

³²⁶ Metsämuuronen 2005, 57.

³²⁷ Metsämuuronen 2005, 57, 65; Cook & Campbell 1979.

³²⁸ Vastuullinen tiede 2020; Panter & Sterba 2011.

rajaamista, tutkijan positiota, menetelmien ja teorioiden valintaa, mittarien valintaa ja operationalisointia, otantaa, aineiston analyysiä ja raportointia. Niissä kiinnitettiin erityistä huomiota monitieteiseen lähestymistapaan (luku 3.2), aineiston edustavuuteen (luku 3.3) sekä muuttujien jakaumiin heijastuviin vastaajajoukon homogeenisyyteen ja heterogeenisyyteen (artikkeli 3).

Sisäinen validiteetti on perinteisesti jaettu kolmeen alaryhmään: sisältövaliditeettiin, käsitevaliditeettiin ja kriteerivaliditeettiin. *Sisältövaliditeetti* liittyy siihen, mittaako kyseinen mittari kattavasti kaikkia kyseisen ilmiön osa-alueita.³²⁹ Tähän pyrittiin mittarien operationaalistamisen yhteydessä perusteellisilla teorioiden ja käsitteiden analyyseillä, joita on kuvattu tutkimuksen osa-artikkeleissa ja lyhyemmin luvussa 3.1. *Käsite- eli rakennevaliditeetti* taas liittyy teoreettisen käsitteen ja mittarin välisen yhtenevyyteen, jonka tulisi ilmetä aineistossa muuttujien keskinäisissä korrelaatioissa. Se on läheisessä yhteydessä mittareiden reliabiliteetin analyyseihin.³³⁰ *Kriteerivaliditeetilla* puolestaan tarkoitetaan mittarin validiuden todennettavuutta, esimerkiksi suhteessa muihin samaa ilmiötä mittaaviin mittareihin.³³¹

Reliabiliteetilla tarkoitetaan tutkimuksessa käytettävien mittavälineiden johdonmukaisuutta eli sitä, miten luotettavasti ja toistettavasti mittari mittaa haluttua ilmiötä. Reliabiliteettia tarkasteltaessa huomio kiinnittyy toisaalta mittarin stabiiliuteen eli kykyyn saada samoja tuloksia, jos mittaus toistetaan uudestaan, sekä konsistenssiin eli siihen, miten hyvin mittarin kysymykset mittaavat samaa ilmiötä. Tässä tutkimuksessa käytettiin mahdollisuuksien mukaan valmiita, testattuja kysymyspattereita, joiden luotettavuus ja stabiilius oli testattu aiemmissa tutkimuksissa. Kaikilta osin tämä ei ollut mahdollista, vaan tutkimusta varten rakennettiin myös uusia mittareita, joiden reliabiliteettia oli tarpeen arvioida.

Stabiiliteettia testataan yleensä mittausten toistamisella. Tämän tutkimuksen otanta koostui eri yhteisöjen ”alaotoksista”, joita vertailemalla saatettiin arvioida mittarien stabiiliutta.

Konsistenssia mitataan tutkimalla väittämien välisiä korrelaatioita aineistossa. Yleisin konsistenssia mittaava indikaattori on Cronbachin alfa-kerroin, joka perustuu muuttujien välisten korrelaatioiden arvioimiseen. Tässä tutkimuksessa mittarien konsistenssia arvioitiin Cronbachin alfakertoimen mittaamisella. Testeissä kriteerinä käytettiin alfakertoimen minimiarvoa 0,6.³³²

Johtopäätöksenä todettakoon, että tässä tutkimuksessa on pyritty tutkimuksen luotettavuuden kannalta oleellisten kriteerien huomioimiseen ja täyttämiseen sen eri vaiheissa. Yllä esitetty katsaus osoitti, että tutkimuksessa on pyritty validiuteen ja mittavälineiden reliabiliteetin sen kaikissa vaiheissa. Reliabiliteettia ja validiutta on arvioitu jokaisessa osa-artikkelissa, myös vertaisarvioijina toimineiden alan asiantuntijoiden toimesta. Luotettavuudelle haasteita muodostivat monitieteinen lähestymistapa, aiemmin testaamattomat mittarit, otantamenetelmästä johtuva

---

³²⁹ Metsämuuronen 2005, 65, 100-107, 110.

³³⁰ Metsämuuronen 2005, 112-113.

³³¹ Mts 115.

³³² Metsämuuronen 2005, 65-70.

aineiston vinoutuminen sekä joidenkin muuttujien jakaumien vinoutuminen. Nämä tekijät on otettu huomioon tutkimuksen eri vaiheissa ja siksi tutkimuksen voidaan arvioida antavan luotettavaa tietoa tutkimuksen kohteesta. Tutkimuksen osa-artikkelit rajautuivat tiettyjen spesifien hypoteesien selvittämiseen ja siksi tutkimus ei anna kokonaisvaltaista yleiskuvaa jumalanpalvelusyhteisöliikkeestä, vaan tulokset ovat luotettavia tutkimuskysymysten rajaamalla alueella.

6.2 Tutkimuksen merkitys

Kirjallisuuskatsaus ositti, että yhteisöliikettä ja laajemminkin protestanttisten kirkkojen uudistusliikkeitä koskevassa tutkimuksessa oli suuria aukkoja. Tämä tutkimus edustaa tarpeellista *perustutkimusta*, joka tuo uutta tietoa koskien yhteisöliikettä, Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa ja Suomen uskonnollista kenttää. *Selittävän* tutkimusotteen kautta tutkimus on yhdistänyt tuloksia teorioiden avulla laajempiin mittasuhteisiin ja ilmiöihin. Niinpä se on tuottanut vertailukelpoista tietoa, jota voidaan soveltaa tulevaisuuden tutkimuksissa. *Kokeellisen tutkimusotteen* kautta tutkimus arvioi, testasi ja kehitti tutkimusmetodiikkaa koskien arvojen, yhteisöllisyyden ja uskonnollisuuden muutoksiin liittyvää kysymyksenasettelua, tuoden esille siinä ilmeneviä ongelmia ja kehittämistarpeita. Toivon mukaan tutkimus toimisi innostajana uusille määrällisille tutkimuksille. Tieteellisen tutkimuksen lisäksi tuloksia voidaan hyödyntää uskonnollisten yhteisöjen toiminnan arvioinnissa ja kehittämisessä.

6.3 Jatkotutkimusaiheet

Sisällöllisesti tämä tutkimus on antanut vertailukelpoista tutkimustietoa luterilaisesta yhteisöliikkeestä ja sen osallistujista. Tulevaisuuden tutkimuksissa näitä tuloksia olisi hyödyllistä verrata muihin uskonnollisiin liikkeisiin ja niiden osallistujiin moderneissa ympäristöissä. Teorian ja metodiikan osalta tutkimus arvioi ja testasi erilaisia lähestymistapoja uskonnollisuuden ja modernisuuden mittaamiseen. Se toi esille laajemman tarpeen uskonnollisten ilmiöiden empiiriseen tutkimukseen ja määrällisen tutkimuksen laadulliselle kehittämiselle. Metodisen puolen kehittämistä ja testaamista on syytä jatkaa.

Tilastolliset analyysit toivat esille tekijöitä, jotka motivoivat yhteisöihin osallistuvia yksilöitä, mutta tarkastellessaan osallistujia tilastojen ja numeroiden kautta se ei antanut suurta tilaa yksilöiden kokemuksille ja ajatuksille. Laadullinen tutkimus esimerkiksi osallistujien syvähaastatteluiden tai elämäntarinoitten kautta, voisi tuoda kokonaisvaltaisempaa ja syvällisempää tietoa niistä yksilöiden maailmankuvaan, arvojärjestelmiin ja inhimillisiin tarpeisiin liittyvistä ilmiöistä, joita tämän tutkimuksen menetelmät eivät kyenneet kertomaan.

KIRJALLISUUS

- Ahonen, Risto A.
2003 Karismaattinen ja evankelikaalinen hengellisyys. Teoksessa Väyrynen, Seppo; Kotila, Heikki & Vatanen, Osmo: Spiritualiteetin käsikirja. Helsinki: Kirjapaja.
- Ahtiainen, Anita; Paananen, Terhi; Tirola, Kaija & Tirola, Kari
2016 Jyemmälle messuun. Helsinki: Lasten keskus.
- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik
1989 Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (Toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä, 142-156.
- Anderson, Benedict
1983 Kuvitellut yhteisöt: Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.
- Antturi, Arto; Juntunen, Sammel; Kalteenmäki, Reetta; Kärkkäinen, Veli-Matti; Pöyhönen, Timo
2021 Jokin meitä yhdistää. Näky kansankirkon jälkeisestä kirkosta. Helsinki: Kirjapaja.
- Allardt, Erik
1977 Dimensions of welfare in a comparative Scandinavian study. Helsinki: University of Helsinki Press.
- Allport, Gordon W.
1950 The individual and his religion: a psychological interpretation. London: Macmillan.
- Arffman, Kaarlo
2010 Mitä oli luterilaisuus? Johdatus kadonneeseen eurooppalaiseen kristinuskon tulkintaan. Neljäs painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Aro, Jari
2011 Yhteisöllisyys ja sosiaalinen side. – Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen. Toim. Kangaspunta, Seppo. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Bainbridge, William S.
1997 The Sociology of Religious Movements. New York: Routledge.
- Bassett, Rodney L.; Champlin, Wayne; Humphrey, Dennis; Dorr, Cathy; Biggs, Sandra; Distaffen, Robert; Doxtator, Ivan; Flaherty, Mary; Hunsberger, Patti Jo; Poage, Ruth & Thompson, Hazel.
1991 Measuring Christian maturity: A Comparison of Several Scales. Journal of Psychology and Theology, 19, 84-93.
- Baumann, Zygmunt
2002 Notkea moderni. Tampere: Vastapaino.
2007 Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty. Cambridge: Polity.
- Beck, Ulrich; Anthony Giddens and Scott Lash.

- 1994   Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Oxford: Blackwell Publishing.
- Beckford, James A.
2001   Social Movements as Free-floating Religious Phenomena. Teoksessa Richard F. Kenn (Ed.) The Blackwell Companion to Sociology of Religion. Cornwall: Blackwell Publishers.
- Berry, Devon
2005   Methodological Pitfalls in the Study of Religiosity and Spirituality. Western Journal of Nursing Research, 27(5), 628-647. DOI: 10.1177/0193945905275519
- Bravo, Adrian, Pearson, Matthew R. & Stevens, Leah E.
2016   Making religiosity person-centered: A latent profile analysis of religiosity and psychological health outcomes. Personality and Individual Differences 88, 160-169.
- Brian, Stephen
2006   Book Review: The Alpha Enterprise: Evangelism in a Post-Christian Era. Sage Journals: Theology. (Published 1. March)
<https://doi.org/10.1177/0040571X0610900233>
- Berger, Peter
2014   Many Altars of Modernity. Toward a Paradigm of Religion in a Pluralist Age. Boston/Berlin: De Gruyter.
- Berger, Peter L., Davie, Grace & Fokas, Effie
2008   Religious America, secular Europe. A theme and Variations. Farnham/Burlington: Ashgate.
- Bolger, Ryan & Gibbs, Eddie
2005   Emerging Churches: Creating Christian Community in Postmodern Cultures. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic.
- Boos-Nunning, Ursula
1972   Dimensionen der religiosität. Kaiser: Munchen.
- Bosch, David J.
1991   Transforming mission. Paradigm shifts in theology of mission. Orbis books: New York.
- Bruce, Steve
1996   Religion in the Modern World: From Cathedrals to Cults. Oxford: Oxford University Press.
2002   God is Dead: Secularization in the West. Oxford: Blackwell.
- Bufford, Rodger K.; Paloutzian, Raymond F. & Ellison, Graig W.
1991   Norms for the Spiritual Well-Being Scale. Journal of Psychology and Theology 19/1, 56-70.
- Campbell, Catherine & Jovchelovitch, Sandra
2000   "Health, community and development: towards a Social Psychology of Participation." Journal of community and applied Social Psychology 10/4, 255-70.
[https://doi.org/10.1002/1099-1298\(200007/08\)10:4<255::aid-casp582>3.0.co;2-m](https://doi.org/10.1002/1099-1298(200007/08)10:4<255::aid-casp582>3.0.co;2-m).
- Cappellen, Patty V. & Rime, Bernard
2013   Positive Emotions and Self-Trancendence. Teoksessa Saroglou, Vassilis (Ed.) Religion, personality and social behavior. New York: Psychology Press.
- Carpentier, Nico

- 2017   The discursive-material knot. Cyprus in conflict and community-media participation. New York: Peter Lang.
- Casanova, Jose
2019   Global Religious and Secular Dynamics. The Modern System of Classification. Leiden/Boston: Brill.
- 2012   Are We Still Secular? Explorations on the Secular and the Post-Secular. In Post-secular Society –Nynäs, Peter; Lassander, Mika & Utriainen, Terhi (Eds.), pp. 27-45. New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Castells, Manuel
1996   The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol 1. Oxford: Blackwell.
- Chaves, Mark
2002   Congregations in America. Cambridge: Harvard University Press.
- 1991   Family structure and Protestant church attendance: the sociological basis of cohort and age effects. *Journal for the Scientific Study of religion* 30, 501–514.
- Cook, Thomas D., & Campbell, Duncan T.
1979   Quasi-experimentation: Design and analysis issues for fields settings. Boston: Houghton Mifflin.
- Cornwall, Marie; Albrecht, Stan; Cunningham, Perry & Pitcher, Brian
1986   The Dimensions of Religiosity: A Conceptual Model with an Empirical Test. *Review of Religious Research*. 27/3, 226–244. doi:10.2307/3511418
- Cray, Graham & Williams, Rowan
2004   Mission-shaped church. Church planting and fresh expressions of Church in a chancing context. Trowbridge: Church house publishing.
- Crow, Graham
2007   Community. In *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Vol.2, edited by George Rizer, 617–20. Oxford: Blackwell Publishing.
- Crowther, Martha R.; Parker, Michael W.; Achenbaum, W. Andrew; Larimore, Walter.; & Koenig, Harold G.
2002   Rowe & Khan's model of successful ageing revisited: Positive Spirituality, the Forgotten Factor. *The Gerontologist*, 42, 613-620.
- Datler, Georg; Jacodzinski, Wolfgang & Smith, Peter
2013   Two theories on the test bench: Internal and external validity of the theories of Ronald Inglehart and Shalom Schwartz. *Social Science Research* 42, 906–925.
- Davie, Grace
2005   Religion in modern Europe: a memory mutates. Second Edition. New York: Oxford University Press.
- 2002   Europe: The Exeptional Case. *Parameters of Faith in the Modern World*. London: Darton, Longman & Todd.
- Dayringer, Richard & Oler, David
2004   The Image of God and the Psychology of Religion. New York: Haworth Pastoral.
- Delanty, Gerard
2003   Community. London & New York: Routledge.
- Dillon, Michelle & Wink, Paul

- 2007 In the course of a lifetime. Tracing religious belief, practice and change. Berkeley, CA: University of California Press.
- Dyrness, William & Kärkkäinen, Veli-Matti (Eds.)
2008 Global Dictionary of Theology. Nottingham: Inter-Varsity press.
- Ellison, Graig. W.
1983 Spiritual well-being: conceptualization and measurement. – Journal of Psychology and Theology 11/4, 330-340.
- Emmons, Robert A. & Paloutzian, Raymond
2003 Psychology of Religion. Annual Review of Psychology 54, 377-402.
- Khalil, Mohammad F.
2020 God is trending. Teoksessa Smalbrugge, Matthias (Toim.) EARS. Perspectives on 2020. Amsterdam: European Academy of Religion and Society, pp. 62-63.
- Florida, Richard
2005 Luovan luokan esiinmarssi: miten se muuttaa työssäkäyntiä, vapaa-aikaa, yhteiskuntaa ja arkielämää. Helsinki: Talentum.
- Freund, Alexandra and Johannes Ritter
2014 Values Across Adulthood: A Neglected Developmental Construct Guiding Thought and Action Over Time In Verhaegen, P & Hertzog, C. (Eds.) The Oxford Handbook of Emotion, Social Cognition, and Problem Solving in Adulthood. Oxford: Oxford University Press.
- Fukuyama, Francis
2010 The Great Disruption: Human nature and the reconstitution of social order. New York: Touchstone.
- Furseth, Inger & Repstad, Pål
2006 An Introduction to the Sociology of Religion. Classical and Contemporary Perspectives. Hants/Burlington: Ashgate.
- Gibbs, Eddie
2009 Churchmorph: How Megatrends are Reshaping Christian Communities. Grand Rapids: Baker Academic.
- Giddens, Anthony
1991 The Consequences of Modernity. Stanford University Press
- Grassman, Eva J.
2010 Welfare in Western Europe. Existing Regimes and Patterns of Change. Teoksessa Bäckström, Anders & Davie, Grace (Eds.) Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1. Configuring the Connections. Farnham: Ashgate.
- Griffith, Marie
1997 God's Daughters. Evangelical Women and the Power of Submission. California and London: University of California Press.
- Gorsuch, Richard L.
1968 The conceptualization of God as seen in adjective ratings. Journal for the Scientific Study of Religion 7, 56-64.
- Guest, Matthew
2017 The Emerging Church in Transatlantic Perspective. Journal for the Scientific Study of Religion (2017) 56/1, 41–51.

- Haapalainen, Anna
2015 An emerging trend of charismatic religiosity in the Evangelical Lutheran Church of Finland. *Approaching Religion*, 5/1 Pentecostalism around the Baltic Sea, 98-113.
- Habermas, Jürgen
2008 "Notes on Post-Secular Society". *New Perspectives Quarterly*. 25/4, 17–29.
- Hagenaars, Jacques, Loek Halman and Guy Moors
2003 "Exploring Europe's basic values map." In *The Cultural Diversity of European Unity*, edited by Will Arts, Jacques Hagenaars and Loek Halman, 23–48. Leiden/Boston: Brill.
- Haidt, Jonathan
2012 *The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion*. London: Penguin Books Ltd.
- Haight, Roger
2004 *Christian Community in History*. Vol 1. New York/London: Continuum.
- Hannigan, John
1991 Social movement theory and the Sociology of religion: Toward a new synthesis. *Sociological analysis* 52/4, 311-331.
- Hannikainen, Pietari
2020a Changing values and religiosity: the case of the emerging community movement in the Evangelical-Lutheran Church of Finland. – *Journal of Beliefs and Values* 42/1, 77-94.
- 2020b Emerging patterns of Church participation? 'Community movement' in the Evangelical-Lutheran Church of Finland. – *The Nordic Journal of Religion and Society* 33/1, 42-61.
- 2020c Kirkon muuttuva jäsenyys. koetun jäsenyyden muodostuminen uusissa jumalanpalvelusyhteisöissä. – *Innostava ja kohtaava kasvatus. Kirkon kasvatuksen barometri 2020*. Toim. Jouko Porkka & Minna Valtonen. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 65. Tampere: KTK.
- 2021a Religion, spirituality, well-being and ill-being in a Church-renewal movement: The case of Finland. – *Journal of Empirical Theology* [Online-julkaisu 4.2.2021].
- 2021c Milleniaalit ja kirkko - sukupolvien väliset erot kirkon uusissa jumalanpalvelusyhteisöissä. – vertaisarvioitu artikkeli Kirkon tutkimuskeskuksen Suomalainen spiritualiteetti –hankkeen artikkelikokoelmassa. Tulossa julkaisuun vuoden 2021 lopussa.
- Haskell, David; Flatt, Kevin & Burgoyne, Stephanie.
2016 *Theology matters: Comparing the traits of Growing and Declining Mainline Protestant Church Attendees and Clergy*. – *Rev. Relig. Res.* 58/4.
- Heard, James
2012 *Inside Alpha. Explorations in Evangelism*. Eugene, OR: Pickwick Publications.
- Heelas, Paul & Woodhead, Linda
1999 *The Spiritual Revolution. Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Heikkilä, Markku
1990 Suomalaisesta kansallisuuskonnosta kansalaisuskontoon. Teoksessa: Heikkilä, Markku; Mustakallio, Hannu & Seppo, Juha (toim.) *Kirkko ja politiikka*, ss. 500-510. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

- Heininen, Simo & Heikkilä, Markku
1995 Suomen kirkkohistoria. Helsinki: Edita.
- Helkama, Klaus
2015 Suomalaisten arvot: Mikä meille on oikeasti tärkeää? Helsinki: SKS.
- Hermans, Hubert J. M., & Hermans-Konopka, Agnieszka
2010 Dialogical self theory: Positioning and counter-positioning in a globalizing society. New York, NY: Cambridge University Press.
- Hill, Peter and Edwards, Evonne
2013 Measurement in the psychology of religiousness and spirituality: Existing measures and new frontiers. In APA handbook of psychology, religion, and spirituality, Volume 1: Context, theory, and research, edited by Pargament, K., Exline, J. and Jones, J. pp. 51-77. Washington, DC: American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/14045-003>.
- Hill, Peter C. & Pargament, Kenneth I.
2003 Advances in the Conceptualization and Measurement of Religion and Spirituality. American Psychologist, 58/1, 64-74. DOI: 10.1037/0003-066x.58.1.64.
- Hofstede, Geert; Hofstede Gert J. & Minkov
2010 Cultures and Organizations: Software of the Mind. 3rd ed. New York: McGraw-Hill Professional.
- Hogg, Michael A. & Tindale, Scott (Eds.)
2001 Blackwell Handbook of Social Psychology: Group Processes. Oxford: Blackwell Publishing.
- Holdcroft, Barbara
2006 What is Religiosity? Catholic Education: A Journal of Inquiry and Practice 10/1, 89-103.
- Hood, Ralph, Hill, Peter & Spilka, Bernard
2018 The Psychology of Religion, Fifth Edition: An Empirical Approach. New York: Guilford Press.
- Hovi, Tuija
2018a Jäsenyys uskonnollisessa yhteisössä. Teoksessa Ketola, Kimmo; Martikainen, Tuomas & Taira, Teemu (Toim.) Uskontososiologia. Turku: Eetos.
2018b Faith-healing Revisited. A Charismatic Christian Intervention to the Therapy Culture in Finland. Teoksessa Moberg, Jessica, Skjoldli, Jane (Eds.) Charismatic Christianity in Finland, Norway, and Sweden. Case Studies in Historical and Contemporary Developments. London: Palgrave Macmillan.
2009 Suomalainen uuskarismaattisuus. Teologinen aikakausikirja 114, 67–68.
- Hovi, Tuija & Haapalainen, Anna
2015 Omaehtoinen yhteisöllisyys 2000-luvun kristillisyydessä. Teoksessa Enges, Pasi; Hänninen ja Hovi, Tuomas (Toim.) Kansanuskosta nykypäivän henkisyys. Folkloristiikan julkaisuja / Turun yliopisto.
- Hunt, Stephen
2004 The Alpha Enterprise. Evangelism in Post-Christian Era. London: Routledge.
- Häkkinen, Seppo
2010 Ihanne ja todellisuus. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

- 2011   Demokratia   kirkossa?   –   Sana.fi.   4/2011.
<https://www.mikkelinpiispa.fi/kirjoitukset/kolumni-sana-lehdessa-14-4-2011/>
- Häyrynen, Seppo, Heikki & Vatanen, Osmo
2003   Spiritualiteetin käsikirja. Helsinki: Kirjapaja.
- Hytönen, Maarit
2016   Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Kirkonkello 18.5.2016.
- Hytönen, Maarit; Ketola, Kimmo, Salminen, Veli-Matti, Sohlberg, Jussi & Sorsa, Leena (Toim.)
2016   Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 24. Tampere: KTK.
- Illman, Ruth; Ketola, Kimmo; Latvio, Riitta; Sohlberg, Jussi
2017   Monien katsomusten Suomi. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 48. Tampere: KTK.
- Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (Toim.)
1998   Uudet ja vanhat liikkeet. Tampere: Vastapaino.
- Inkeles, Alex & Smith David H.
1974   Becoming Modern. Individual Change in Six Developing Countries. Cambridge: Harvard University Press.
- Inglehart, Ronald
2018   Cultural Evolution. People's Motivations are Changing and Reshaping the World. Cambridge: Cambridge University Press.
1997   Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald & Norris, Pippa
2019   Cultural Lashback. Trump, Brexit, and Authoritarian Populism. Cambridge: Cambridge University Press.
- Isomäki, Päivi; Lehmusmies, Johanna; Salojärvi, Päivi & Wallenius, Veera
2018   Diakoniabarometri 2018. Yksinäisyyden monet kasvot. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 56. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Jones, Tony
2011   The church is flat. The Relational Ecclesiology of the Emerging Church Movement. Minneapolis: The Jopa Group.
- Junttila, Juha
1989   Congregatio sanctorum. Traditionhistoriallinen tutkimus Confessio Augustanan ekklesiologisen perusilmaisun merkityssisällöstä. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran Julkaisuja 164. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Kaakkuri, Teemu.
2014   Suomalainen herätys. Herätyksen historia nälkävuosista Nokia-missioon. Helsinki: Kirjapaja.
- Kaira, Terhi
2019   ”Sitä kohti, mikä on edessä” – Strategia-ajattelun ominaispiirteet Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Helsinki: Unigrafia.
- Kalliokoski, Taina

- 2020 Yhteisöllisyyden rajat yhteistoiminnan ja ihmisen perushyvien näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Kangaspunta, Seppo
2011 Traditionaalista yhteisöstä verkkoyhteisöllisyyteen. Teoksessa Kangaspunta, Seppo (Toim.) Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Kass, Jared D. & Lennox, Susan
2004 Emerging models of spiritual development: A foundation for mature, moral and health-promoting behavior. In W. Miller & H. Delaney (Eds.) *Judeo-Christian perspectives on psychology: Human nature, motivation and change* (pp. 185-204). Washington DC: American Psychological Association.
- Kauppinen, Juha
1992 Tuomas-messu. Tutkimus kaupunkiseudun jumalanpalveluksesta ja kaupunkilaisen seurakunnasta. Kirkon tutkimuskeskus sarja A Nro 58. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Keeskes, Robert & Wolf, Christof
1996 Konfession, Religion und soziale Netzwerke. Opladen: Leske & Budrich.
- Ketola, Kimmo
2008 Uskonnot Suomessa. Käsikirja uskontoihin ja uskonnollistaustaisiin liikkeisiin. Tampere: KTK.
2007 Spiritual revolution in Finland. Evidence from surveys and the rates of emergence of new religious and spiritual organisations. – *Nordic journal of Religion and Society* 20/1, 29-38.
- Ketola, Kimmo & Eila Z. Helander.
2019 "Same-sex Marriage and the Lutheran Church in Finland: How Rapid Change in Values and Norms Challenges the Church and Its Decision-making." *Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik*. doi:10.1007/s41682-019-00043-8.
- Ketola, Kimmo; Martikainen, Tuomas & Salomäki, Hanna
2014 New communities of worship: Continuities and mutations among religious organizations in Finland. *Social Compass* 61/2, 153-171
- Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö
2016 Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirkon suunta 2000
1992 Alhaalta kasvava kirkko. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 14.9.1988 asettama Kirkko 2000 -prosessin seurantaryhmä. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 1992:2. Helsinki: Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallitus.
- Kirkpatrick, Lee A. & Shaver, Philip R.
1990 Attachment theory and Religion. Childhood attachments, religious beliefs and conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion* 29, 315-334.
- Koenig, Harold; King, Dana & Carson, Verna B.
2012 Handbook of religion and health. Oxford University Press.
- Koltko-Riveira, Mark E.
2006 "Rediscovering the later version of Maslow's hierarchy of needs: Self-transcendence and opportunities for theory, research, and unification." *Review of General Psychology* 10(4), 302-317.
- Komulainen, Jyrki & Vähäkangas, Mika

- 2009 Luterilaisen Suomen loppu. Kirkko ja monet uskonnot. Helsinki: Edita.
- Konttinen, Heini
2016 Valohoitoa pintaa syvemmälle – Valon messun merkitys sen toteuttajille. Teoksessa Hytönen, Maarit; Ketola, Kimmo; Sohlberg, Jussi & Sorsa, Leena: Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 124. Kuopio: Kirkon tutkimuskeskus.
- Krause, Neal & Ellison, Christopher G.
2003 Forgiveness by God, Forgiveness for others and Well-Being in Later Life. *Journal for the Scientific study of Religion* 42/1, 77-93.
- Kurzban, Robert & Steven Neuberg
2005 Managing ingroup and outgroup relationships. In Buss, David M. (Ed.) *The handbook of evolutionary psychology*. Ed. by. NY: Wiley. 653–75.
- Kühle, Lene; Schmidt, Ulla; Jacobsen, Brian A. & Petterson, Per
2017 Religion and State: Complexity in Change. – Religious complexity in the Public Sphere: Comparing Nordic Countries. Ed. by Inger Furseth. New York: Palgrave Macmillan. 81–135.
- Kärkkäinen, Veli-Matti
2014 Trinitaarinen teologia. Teoksessa Vainio, Olli-Pekka & Kemppainen, Lauri (toim.) *Modernin teologian suuntauksia*. Helsinki: Kirjapaja.
- Laasonen, Pentti
1986 Pietismi, herätysliikkeet ja sekularisaatio. *Teologinen Aikakausikirja* 1986, 81-84.
- Lave, Jean & Wenger, Etienne
1991 *Situated learning. Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lazzarato, Maurizio
2006 Kapitalismin vallankumoukset. Suom. Aholainen, Leena, Helle, Anna, Jakonen, Mikko, Paaso, Juuso & Vähämäki, Jussi. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Lindemann, Marjaana & Verkasalo, Markku
2005 Measuring Values with the Short Schwartz's Value Survey. – *Journal of Personality Assessment* 85/2, 170–178.
- Lindh, Johanna
2016 Poikkikristillinen identifioituminen vapauden ja yhteisyyden vuorovaikutuksena. Oulun yliopisto 2016.
- Lings, George
2016 *The Day of Small Things*. An analysis of fresh expressions of Church in 21 dioceses of the Church of England. Church army research unit.
- Malkavaara, Mikko & Valtonen, Minna (toim.)
2019 *Uusi elämisen kulttuuri – muutos Tampereella*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 61.
- Martí, Gerardo
2017 The Global Phenomenon of Hillsong Church: An Initial Assessment. *Sociology of Religion*, 78/4, 377–386. <https://doi.org/10.1093/socrel/srx059>
- Martí, Gerardo & Ganiel, Gladys
2014 *The Deconstructed Church: Understanding Emerging Christianity*. New York: Oxford University Press.

- Maslow, Abraham
1968   Toward a Psychology of Being. Second edition. New York: Van Nostrand.
- McFadden, Susan H.
1999   Religion, Personality and Ageing: a life-span perspective. *Journal of Personality* 67, 1081-1104.
- McGuire, Meredith
2008a   Religion. *The Social Context*. 5th ed. Long Grove: Waveland Press.
2008b   Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life. New York: Oxford University Press.
- Metsämuuronen, Jari.
2005   Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 3. laitos. Helsinki : International Methelp.
- Meyer, Karlo
2014   Hvordan laeres gudstjenste? Gudstjenstelaering i konfirmanttiden. Pedagogiske forutsetninger og tilnaerminger. *Prismet Forskning* 65/1, 5-16. IKO –forlaget.
- Mikkola, Teija
2003   Muuttuvat arvot ja uusi keskiluokka. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 241. Helsinki: Yliopistopaino.
- Mikkola, Teija, Niemelä, Kati & Petterson, Juha
2007   The Questioning Mind. Faith and Values of the New Generation. Publication 58. Tampere: KTK.
- Miller, Donald E.
1997   Reinventing American Protestantism. Berkeley: University of California Press.
- Miller, Donald E. and Tetsunao Yamamori
2007   Global Pentecostalism. The New Face of Christian Social Engagement. Berkeley: University of California Press.
- Moberg, Jessica
2013   Piety, Intimacy and Mobility. A Case Study of Charismatic Christianity in Present-day Stockholm. Doctoral Dissertation. Gothenburg: University of Gothenburg.
- Modéus, Frederik
2015   Gudstjänstgemenskap i folkkyrkan –ett stadium av gudstjänstgemenskapens identitet och ställning I Svenska kyrkan. Stockholm: Verbum.
- Murtonen, Sari
2016   Hengellinen musiikki uskonnollisuuden yhteisöllisten muotojen rakentumisessa nuoren aikuisen elämässä – Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa (Toim.) Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 24. Tampere: KTK.
- Müller, Sabrina
2019   Fresh Expressions of Church and the Mixed Economy. Potential and Challenges for Church Development. Volume108, Issue2, 241-256. *International Review of Mission*. World Council of Churches. <https://doi.org/10.1111/irom.12282>
- Mäkelä, Jussi P.
2001   Jumalanpalveluksen laatu. Kirkon tutkimuskeskus sarja B Nro 80. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Napier, Rodney W. & Gershenfeld, Matti K.

- 1999 Groups. Theory and Experience. Boston & New York: Houghton Mifflin Company.
- Nelson, James M.
2009 Psychology, Religion and Spirituality. New York: Springer.
- Newman, David & Graham, Jesse
2018 Religion and well-being. In E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Eds.), Handbook of well-being. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.
- Niemelä, Kati
2017 Kirkon jäsenyys rippikoulun ja isostoiminnan kysymyksenä. Teoksessa J. Kokkonen (toim.) Tehdään ihmeitä! Osallisuus, vapaaehtoisuus, jäsenyys ja hengellisyys isostoiminnassa (ss. 125–152). (Diak Työelämä 10). Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulu.
2015 No longer believing in belonging – A longitudinal study of Generation Y from confirmation experience to church leaving. – Social Compass 62/2, 172–86.
2011 Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonnollinen kasvatus ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä. Teoksessa Ketola, Niemelä, Palmu & Salomäki: Uskonto suomalaisten elämässä. uskonnollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Raportti ISSP 2008 Suomen aineistosta. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Niemelä, Kati & Leinonen, Miia
2012 Jumalanpalvelus arjen voimana. Seurakuntalaisten jumalanpalvelusodotukset ja -kokemukset Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 29.
- Niemistö, Charlotta
2011 Work/Family Reconciliation: Corporate Management, Family Policies, and Gender Equality in the Finnish Context. Helsinki: Svenska handelshögskolan
- Nivala, Elina
2008 Kansalaisuuskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa: kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehitys. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Nynäs, Peter, Lassander, Mika & Utriainen, Terhi (Toim.)
2012 Post-secular society. New Jersey: Transaction Publishers.
- Paananen, Terhi
2018 Tunteet messussa. Hiljaisia signaaleja jumalanpalveluselämän kehittämiseen. Tutkielma ylempää pastoraalitutkintoa varten.
- Paas, Stefan & Bartholomä, Philipp
2019 The Missional Future of Free Churches in a Secular Context: A German Case Study. Journal of Empirical Theology (Published online 28 Oct 2019). <https://doi.org/10.1163/15709256-12341388>
- Paloutzian, Raymond. F.
2005 Religious Conversion and Spiritual Transformation: A Meaning-System Analysis. In R. F. Paloutzian & C. L. Park (Eds.), Handbook of the psychology of religion and spirituality (p. 331–347). The Guilford Press.
- Panther, A.T. & Sterba, Sonya K.
2011 Handbook of Ethics in Quantitative Methodology. New York: Routledge.
- Pargament, Kenneth
1997 The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research and Practice. New York: Guilford Press.
- Pargament, Kenneth, Exline, Julie & Jones, James

- 2013 APA handbook of psychology, religion, and spirituality, Volume 1: Context, theory, and research. Washington, DC: American Psychological Association.
- Perrin, Robin D.
1999 Review: New Paradigm (Review of the Book: Reinventing American Protestantism: Christianity in the New Millennium by Donald E. Miller) The Review of Politics 61/4, Christianity and Politics: Millennial Issue I, 762-764.
- Pesonen, Antti
2013 Englannin Fresh Expressions –liikkeen missionaarinen ekklesiologia. Pro Gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Pessi, Anne Birgitta.
2010 The Church as a Place of Encounter. In Bäckström, Anders and Davie, Grace (Eds.) Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1. Configuring the Connections. Farnham: Ashgate.
- Pessi, Anne Birgitta & Seppänen, Marjaana
2011 Yhteisöllisyys. Teoksessa Saari, Juho (Toim.) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus.
- Petterson, Juha
2006 Papisto, nuoret aikuiset ja kirkko. –Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Toim. Teija Mikkola, Kati Niemelä & Juha Petterson. Tampere: KTK.
- Pollack, Detlef & Rosta, Gergely
2018 Religion and Modernity: An International Comparison. Oxford: Oxford University Press.
- Porkka, Jouko
2006 Porkka, J. (2006). The History of Young Confirmed Voluntary Workers in Finland. In K. Tirri (toim.) Nordic Perspectives on Religion, Spirituality and Identity. Yearbook 2006 of the Department of Practical Theology (ss. 35–54). (Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja, 110). Helsinki: University of Helsinki, Department of Practical Theology.
- 2019 The Young Confirmed Volunteers of the Evangelical Lutheran Church of Finland: Motivation, Religiosity, and Community. Helsinki: Diakonia University of Applied Sciences.
- 2021 Kasvava nuori ja uskon yhteisöllisyys. Teoksessa Kauppila, Helena (Toim.) Kasvu vapauteen - Nuorten rinnalla seurakunnassa. Helsinki: Kirjapaja
- Primiano, Leonard N.
1995 Vernacular Religion and the Search for Method in Religious Folklife. Western Folklore 54/1, 37-56.
- Puohiniemi, Martti
2006 Täsmäelämän ja uusyhteisöllisyyden aika. Helsinki: Limor.
- Pöyhönen, Timo
2019 Yhteisöjen kirkko. Lohja: Karas Sana.
- Quintana Cabanas, Jose Maria.
2005 Los destinos de mi vida y otros escritos. S.A.: PPU.
- Repo, Matti
1991 Pyhittävä yhteisö: kirkkokäsitys vanhurskauttamisopin heijastajana reformaatiosta pietismiin. Helsinki: Kirjapaja.

- Richardson, Marty; Garner, Paul & Donegan, Sarah
2018 Interpretation of subgroup analyses in systematic reviews: A tutorial. *Clinical Epidemiology and Global Health* (2018), <https://doi.org/10.1016/j.ceph.2018.05.005>
- Rooms, Nigel
2013 'Nice Process, Shame about the Content': The Alpha Course in Three Different Cultural Contexts. *Journal of Adult Theological Education* 2/2, 129-144.
- Ruoho, Aila
2013 Päästä meidät pelosta: Hengellinen väkivalta uskonnollisissa yhteisöissä. Helsinki: Nemo.
- Räsänen, Antti
2013 Kirkossakäynti. Teoksessa Tapani Innanen, Teija Pitkänen & Timo Ävist (Toim.) Olavin ja Mikaelin jalanjäljissä. Hymnologian ja liturgiikan vuosikirja. Helsinki: Hymnos.
2009 Uskontokasvatus muuttuvassa maailmassa. Teoksessa Komulainen & Vähäkangas (Toim.) Luterilaisen Suomen loppu. Kirkko ja monet uskonnot. Helsinki: Edita.
2002 Aikuisen uskonnollisuus. Tutkimus Fritz Oserin uskonnollisen arvioinnin kehityksen teoriasta ja sen pätevyydestä aikuisilla suomalaisilla koehenkilöillä. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Räsänen, Johanna
1996 Jumalanpalvelus minun makuuni. Kirkon tutkimuskeskus sarja B Nro 77. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
1992 Seurakuntalaisten jumalanpalveluskokemukset ja uudistusodotukset vuonna 1992. Kirkon tutkimuskeskus sarja A Nro 66. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Ryan, Richard M. & Deci, Edward L.
1991 A motivational approach to self: Integration in personality. In R. A. Dienstbier (Ed.), *Current theory and research in motivation*, Vol. 38. Nebraska Symposium on Motivation, 1990: Perspectives on motivation (p. 237-288). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Salomäki, Hanna
2019 Kirkon ja kristinuskon asema Suomessa 2020-2030 –luvuilla – uskontososiologinen tarkastelu. *Iustitia* 36 (2019): 102-118.
2010 Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 113. Tampere: KTK.
2004 Tosi rakkaus odottaa. Seksuaalieettinen nuortenliike Suomessa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 39. Helsinki: Yliopistopaino.
- Salomäki, Hanna & Hytönen, Maarit & Ketola, Kimmo & Salminen, Veli-Matti & Sohlberg, Jussi
2020 Uskonto arjessa ja juhlassa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2016-2019
- Sandage, Steven J. & Shults, F. LeRon
2007 Relational Spirituality and Transfromation: A Relational Integration Model. *Journal of Psychology and Christianity*, 26, 261-269.
- Sandberg, Johanna
2021 Yhteisönä verkossa. Miten rakennat digiseurakunnan. Helsinki: Kirjapaja.
- Sanderson, Stephen K.
1995 Social Transformations. General theory of Historical Development. Cambridge & Oxford: Blackwell.
- Saroglou, Vassilis
2011 Believing, Bonding, Behaving and Belonging: The Big Four Religious Dimensions and Cultural Variation. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 42/8, 1320-1340.

- Saroglou, Vassilis; Delpierre, Vanessa & Dernelle, Rebecca
2004 "Values and Religiosity: A Meta-analysis of Studies Using Schwartz's Model." *Personality and Individual Differences* 37/4, 721–734. September. doi:10.1016/j.paid.2003.10.005.
- Schnell, Tatjana
2009 "The Sources of Meaning and Meaning in Life Questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being." *The Journal of positive Psychology* 6/4, 483–499.
- Schnell, Tatjana; Fuchs, Dietmar & Hefti, Rene
2020 Worldview Under Stress: Preliminary Findings on Cardiovascular and Cortisol Stress Responses Predicted by Secularity, Religiosity, Spirituality, and Existential Search. *Journal of Religion and Health*, (online 27 march). DOI: 10.1007/s10943-020-01008-5.
- Schnell, Tatjana & Keenan, William, J.F.
2013 The Construction of Atheist Spirituality: A Survey-Based Study. In Westerink, H. (Ed.) *Constructs of Meaning and Religious Transformation*. Goettingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlage.
- Schnitker, Sarah A. & Emmons, Robert A.
2013 "Spiritual Striving and Seeking the Sacred: Religion and meaningful Goal-Directed Behaviour." *International Journal for the Psychology of Religion* 23/4, 315–324.
- Schwartz, Christian A.
1999 *Paradigm Shift in the Church: How Natural Church Development Can Transform Theological Thinking*. Bloomington: Churchsmart Resources.
- Schwartz, Shalom H.
2012 "An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values." *Online Readings in Psychology and Culture* 2 (1): 2307–2919. doi:10.9707/2307-0919.1116.
2011 Kulttuuriset arvo-orientaatiot: kansallisten erojen luonne ja seuraukset. Helsinki: Limor kustannus.
2004 "Computing Scores for the 10 Human Values." In the *Methodology Package of the European Social Survey*. Accessed 20 February 2020. https://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_computing_human_values_scale.pdf
1992 "Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries." *Advances in Experimental Social Psychology* 25, 1–65.
- Schwartz, Shalom H. & Huismans, Spike
1995 "Value Priorities and Religiosity in Four Western Religions." *Social Psychology Quarterly* 58/2, 88–107. doi:10.2307/2787148.
- Schwartz, Shalom H. & Sortheix, Florencia
2018 *Values and Subjective Well-being*. In Diener, Ed; Oishi, Sigehiro & Tay, Luis (Eds.) *Handbook of Well-being*. Salt Lake City: DEF Publishers.
- Smart, Ninian
2005 *Uskontojen maailma*, Keuruu: Otava.
- Smith, Christian
1998 *American Evangelism. Embattled and Thriving*. Chicago: University Press.
- Smith, Tom W.
2006 The National Spiritual Transformation Study. *Journal for the Scientific Study of Religion* 45/2, 283–296.

- Sorenson, Jacob
2015 Transforming the Spiritual Storehouse. A portrait of Confirmation Camp in Finland. *Journal of Youth and Theology* 14, 172-190.
- Sorsa, Leena
2015 Kirkkona valtiossa. Katsaus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiosuhteen edellytyksiin ja uudistuspaineesiin. *Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja* 41.
- Stark, Rodney
1965 A taxonomy of religious experience. *Journal for the Scientific Study of Religion* 5, 97-116.
1996 The Rise of Christianity. How the Obscure, Marginal Jesus Movement Became the Dominant Religious Force in the Western World in a Few Centuries. San Francisco: Harper Collins.
- Stark, Rodney & Bainbridge, William. S.
1985 The Future of Religion, Secularization, Revival and Cult Formation. Berkeley: University of California Press.
- Stark, Rodney and Glock, Charles
1968 American Piety: the nature of religious commitment. Berkeley: University of California Press.
- Stark, Rodney & Finke, Charles
1992 The Churching of America 1776-1992: Winners and Losers in Our Religious Economy. New Brunswick: Rutgers University Press
2000 Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion. Oakland: University of California Press.
- Stout, Anna & Dein, Simon
2013 Alpha and evangelical conversion. *Journal of Beliefs & Values* 34/2, 256-261.
- Streib, H.
2001 Faith development theory revisited: the religious styles perspective. *The International Journal for the Psychology of Religion* 11, 143-158.
- Surowiecki, James
2005 The Wisdom of Crowds. New York: Anchor Books.
- Sörensen, Jesper
2005 Charisma, Tradition, and Ritual : A Cognitive Approach to Magical Agency. Teoksessa *Mind and Religion: Psychological and Cognitive Foundations of Religiosity*. ed. / H Whitehouse; R.N McCauley. Lanham: AltaMira Press.
- Thitz, Päivi
2013 Seurakunta osallisuuden yhteisönä. *Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia* 40.
- Tiellä – På väg –hankkeen loppuraportti
2016 Loppuraportti. Tiellä På väg. Jumalanpalveluselämän kehittämishanke 2011-2013. Kirkkohallitus.
- Tamney, Joseph B.
2002 The Resilience of Conservative Religion: The Case of Popular, Conservative Protestant Congregations. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles

- 1991 The Ethics of Authenticity. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- Thomas, L. Eugene
1997 Late-life effect of early mystical experiences: a cross-cultural comparison. *Journal of ageing studies*, 11, 155-169.
- Toivio, Heikki
2004 Voiko sen sanoa toisinkin? Uusimuotoisten jumalanpalvelusten merkitys Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluselämässä 1966-1999. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- Touraine, Alain
1981 The Voice and the Eye: : An Analysis of Social Movements. Cambridge: Cambridge University Press.
- Troelsch, Ernst
1958 Protestantism and Progress: A Historical Study of the Relation of Protestantism to the Modern World. Boston: Beacon Press.
1960 The Social Teaching of the Christian Churches. New York: Harper.
- Tunnustuskirjat 2007
2007 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Helsinki: Aurinko Kustannus.
- Ubani, Martin
2007 Young, Gifted and Spiritual. : The case of Finnish sixth-grade pupils. Helsinki: Yliopistopaino.
- Ubani, Martin; Rissanen, Inkeri & Poulter, Salla.
2019 Contextualising dialogue, secularisation and pluralism. Religion in Finnish public education. Munster: Waxmann.
- Vaittinen, Elina (toim.)
2012 Messusta yhteisöksi - puheenvuoroja ja käytäntöjä. Lohja: Karas Sana.
- VandeCreek, Larry; Pargament, Kenneth; Belavich, Timothy; Cowell, Brenda & Friedel, Lisa
1999 The Unique Benefits of Religious Support during cardiac bypass surgery. *Journal of Pastoral Care*, 53, 19-29.
- Versteeg, Peter
2008 Renewing Time: Renewal in a Conservative Reformed Church. In H. de Vries (Ed.), Religion beyond a Concept (pp. 550-559). Fordham: Fordham University Press.
- Villa, Janne
2013 Hengellinen väkivalta. Helsinki: Kirjapaja.
- Voas, David
2009 The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe. *European Sociological Review*, Volume 25, Issue 2, April 2009, Pages 155–168, <https://doi.org/10.1093/esr/jcn044>
- Voas, David & Watt, Laura
2014a Numerical change in church attendance: National, local and individual factors. (Revised and expanded edition, September 2014). London: Church of England.
2014b From anecdote to evidence. Findings from the Church Growth Research Programme 2011-2013. London: Church of England. www.churchgrowthresearch.org.uk/report
- Vähäkangas, Mika
2009 Maa ilman laajuinen kristinusko. Teoksessa Komulainen, Jyrki & Vähäkangas, Mika (toim.) Luterilaisen Suomen loppu. Kirkko ja monet uskonnot. Helsinki: Edita.

- 2008 Afrikkalaisperäiset kirkot pääkaupunkiseudulla: mitä uutta Pohjantähden alla? Vartija : ihminen, uskonto, yhteiskunta. 121/4, 133-140.
- Wach, Joachim
1947 Sociology of Religion. New York: Routledge.
- Wade, William
2016 Towards Convers(at)ion: Postmodernism, Evangelism and the Emerging Church. Chester: University of Chester.
- Walker, John
2014 Testing Fresh Expressions: Identity and Transformation, Farnham: Ashgate.
- Watling, Tony
2005 'Experiencing' Alpha: Finding and Embodying the Spirit and Being Transformed-- Empowerment and Control in a ('Charismatic') Christian Worldview. Journal of Contemporary Religion 20/1, 91-108.
- Weber, Max
1968 On Charisma and Institution Building. Chicago: University of Chicago Press.
- Wenger, Etienne
1998 Communities of Practice: learning, meaning and identity. Cambridge: University Press.
- Wenger, Etienne; McDermott, Richard & Snyder, William M.
2002 Cultivating Communities of Practice: A Guide to Managing Knowledge -Seven Principles for Cultivating Communities of Practice.
- Westerink, Herman
2013 Constructs of Meaning and Religious Transformation: Current Issues in the Psychology of Religion. Goettingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlage.
- Wilson, Bryan R.
1982 The New Religions: Preliminary Considerations. Teoksessa Eileen Baker (Toim.) New Religious Movements: a perspective for understanding society. Studies in religion and society, vol. 3. New York: Edwin Mellen Press.
- Woodhead, Linda
2004 An introduction to Christianity. Cambridge: Cambridge University Press.
2016 Christianity. – Religions in the Modern World: Traditions and Transformations. Ed. by Hiroko Kawanami, Cristopher Partridge and Linda Woodhead. 3rd ed. London: Routledge. 192–216.
- Woodhead, Linda & Heelas, Paul
2005 Religion in Modern Times. An Interpretive Anthology. Oxford: Blackwell Publishers.
- Yang, Fenggang & Abel, Andrew Stuart
2014 Sociology of Religious Conversion. Teoksessa Lewis R. Rambo & Charles E. Farhadian (Eds.) The Oxford Handbook of Religious Conversion. Oxford: Oxford University Press.
- Yeung, Anne B.
2004 Individually together. Volunteering in late modernity: social work in the Finnish Church. Helsinki: FFSWH.

Internet-lähteet

Kaikki lähteet katsottu 28.11.2020

- Anglican.org
2015 https://www.london.anglican.org/articles/bishop-of-islington-ric-thorpe-consecrated-st-pauls-cathedral/?fbclid=IwAR2HLjXUndx_EF_XAwDtj6VEUrLHPYU4mOEMzcf6w_Xr2b_sPQilVYReno
- EVA 2018
2018 Elinkeinoelämän valtuuskunnan määritelmä keskiluokan tulorajoista. <https://www.eva.fi/blog/2019/02/05/keskiluokalla-pyyhkii-hyvin/>
- Fresh Expressions in Europe
2019 <https://pioneer.churchmissionsociety.org/2019/06/pioneering-and-fresh-expressions-in-europe/?fbclid=IwAR14f1uHXmWYYS5oEVXtU7-5m2oG-8riCwXEbzbYKF18Ok3l7tt2jbsF8JE>
<https://lerenpionieren.nl/wp-content/uploads/2019/01/Brochure-pionieren-2018-Engels-lage-resolutie-spread.pdf>
- Finna.fi
2015 Yhteiskunnallisen tietoarkiston Gallup Ecclesiastica -aineiston verkkosivu. https://www.finna.fi/Record/fsd.FSD_FSD3211
- Htb.org
2020 Holy Trinity Brompton -seurakunnan internet-sivusto. <https://htb.org/>
- Jaetutevaat.fi
2020 Jaetut eväät –jumalanpalveluselämän kehittämistyön verkkosivusto. <https://jaetutevaat.fi/>
- Kielikello.fi
1995 <https://www.kielikello.fi/-/kirkko-seurakunnassa-vai-seurakunta-kirkossa->
- Kokeilealfaa.fi
2020 Alfa-kurssin verkkosivusto Suomessa. <https://kokeilealfaa.fi/>
- Megatrendit 2020
2020 Megatrendit. Sitran selvityksiä 162. <https://media.sitra.fi/2019/12/15143428/megatrendit-2020.pdf>
- Messy Church.uk.org
2020 Anglikaanikirkon Messy Church -verkoston internet –sivusto. <https://www.messychurch.org.uk/>
- Newwine.fi
2020 New Wine –verkoston internet-sivusto Suomessa. <https://newwine.fi/>
- Ovet auki –strategia
2020 Ovet auki. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2026. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. <https://evl.fi/documents/1327140/52567038/Ev.lut.kirkko-strategia.pdf/9fb95410-78a0-6ace-a331-aa2c31b869c5?t=1600781363026>
- Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä
2016 Piispainkokouksen työryhmän selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko.

<https://evl.fi/documents/1327140/32925062/Selvitys+jumalanpalvelusyhteis%C3%B6ist%C3%A4+2016/43b9d61b-81d4-37cb-3922-9e8e3ab7c3ee>

Suositus jumalanpalvelusyhteisöistä.

2017 Piispainkokouksen suositus jumalanpalvelusyhteisöistä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. <https://evl.fi/uutishuone/tiedotearkisto/-/items/item/14106/Piispainkokous+paatti+jumalanpalvelusyhteisöistä+ja+ehtoollisvieraanvaraisuudesta>

Porvoo Communion

1992 “The Porvoo Communion.” Last modified January 2020. <http://porvoo communion.org/>

Puls.fi

2020 Evankelis-luterilaisen kirkon ruotsinkielisen työn jumalanpalvelusyhteisö Puls. <https://petrusforsamling.net/puls/>

Spirit.fi

2020 Spirit –verkoston internet –sivusto. <https://www.spirit.fi/>

Stat.fi

2020 Tilastokeskuksen määrittelemät tulotasojen laskentamethodit. https://www.stat.fi/til/tjt/2017/01/tjt_2017_01_2019-03-01_kat_001.fi.html

Stthomascrookes.org

2020 St. Thomas Crookes -seurakunnan internet-sivusto. <https://stthomascrookes.org/>

Tasavertaisina ja osallisina

2018 Tasavertaisina ja osallisina. Vapaaehtoistoiminnan kehittäminen – työryhmän loppuraportti. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. <https://evl.fi/documents/1327140/45404259/Tasavertaisina+ja+osallisina.pdf/53f83ce4-f894-00b6-517d-ba9ab86bf94c?t=1561549521000>

Tiellä –Loppuraportti

2016 Tiellä – Pääväg. Jumalanpalveluselämän kehittämishanke 2011–2013. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. http://jaetutevaat.fi/wp-content/uploads/2016/01/tiella_loppuraportti.pdf

Uskonnot Suomessa 2020

2020 Uskonnot Suomessa –hankkeen verkkosivusto. <http://www.uskonnot.fi/>

Vastuullinen tiede 2020

2020 Vastuullinen tiede –sivusto. <https://www.vastuullinentiede.fi/fi>

Tiedonannot

Henkilökohtainen tiedonanto 1

2016 Keskustelu Jorma Karangon kanssa 4.6.2018.

Henkilökohtainen tiedonanto 2

2016 Keskustelu Timo Pöyhösen kanssa 3.10.2016.

Henkilökohtainen tiedonanto 3

2016 Keskustelu Antti Pesosen kanssa 9.6.2016

Henkilökohtainen tiedonanto 4
2015 Keskustelu Johanna Sandbergin kanssa 20.11.2015

LIITTEET

Liite 1: Taustatietoja tutkimukseen osallistuneista jumalanpalvelusyhteisöistä

Liite 1.1 Tutkimukseen osallistuneet kymmenen jumalanpalvelusyhteisöä, yleisiä tietoja

YHTEISÖ	PERUS - TETTU	KÄVIJÖI- TÄ (MESSU)	SRK	SUHDE SEURA- KUNTAAN	MESSUT/kk	MESSU AJAN- KOHTA	KÄVIJÄT
Kohtaamis- paikka Espoo	2013	80	Espoonlahden srk	aikuistyö	1/kk	su klo 17	kaiken ikäiset
Kohtaamis- Paikka Jyväskylä	2000	130	Yhdistyspohjai nen	yhteistyö Jyväskylän srk kanssa	3/kk, vuorotellen iltamessu & brunssikirkko	Su klo 11/19	opiskelijat lapsiperheet työikäiset
Kohtaamis- paikka Messukylä	2003	90	Messukylän srk,	itsenäinen työala	joka toinen vk	su klo 17	lapsiperheet, keski- ikäiset
Kotiryhmä- verkosto Ry Helsinki	2001	200	Yhdistyspohjai nen	yhteistyö Munkkiniemen srk kanssa	1/vk	su klo 17	kaiken ikäisiä
Kuninkaan yhteisö Vuosaari	2012	100	Vuosaaren srk	evankelioiva työ	joka toinen vk ”Kuninkaan illat”, ei messu	pe klo 19	perheet, aikuiset, maahanmuuttajia
Majakka Lempäälä	2012	120	Lempäälän srk	itsenäinen työala	1/vk,	su klo 17	20-70, lapsiperheitä
Mikael- messuyhtei- sö Turku	2007	150	Mikaelin srk	itsenäinen työala	joka toinen vk	su klo 17	kaiken ikäisiä
Pyhäparkeri Ikaalinen	2013	70	Ikaalisten srk	aikuistyö	1/kk,	su klo 16	kaiken ikäiset
Uusi verso Tampere	2006	350	Tampereen srk- yhtymän nuorten	Yhteistyö Harjun srk kanssa.	Varikkomessu joka toinen vk 2 messua	su klo 16 ja 18.30	nuoret, nuoret aikuiset, lapsiperheet, mielenterveyskuntoutuj ia

			aikuisten toimintaa				
Valon messu Puistola/Tapanila	2013	60-100	Malmin srk,	aikuistyö	1-2/kk	su klo 17	kaiken ikäiset

Liite 1.2 Jumalanpalveluselämän piirteitä kymmenessä jumalanpalvelusyhteisössä.

YHTEISÖ	MESSUKAAVA /LITURGIA	MUSIIKKI	PAPIN TEHTÄVÄT MESSUSSA	VAPAAEHTOISTEN TEHTÄVÄT MESSUSSA	MESSURYHMÄT/TIIMIT	UUDET TULIJAT	RUKOUSPALVELU
Kohtaamis-paikka Espoo	viikkomessun pelkistetty versio, Jumalan karitsa ainoa liturginen laulu	ylistysmusiikki, virsisovelluksia, yhtye	ehtoollinen, usein saarna	juonto, musiikki, esirukous, kahvit ym.	keskisuuret ryhmät (3) vastuussa vuorotellen	juonto, kahveilla ”uusien pöytä”	messun lopuksi
Kohtaamis-Paikka Jyväskylä	Viikkomessun kaava pelkistettynä	ylistyslaulut ja virsisovitukset	ehtoollinen, liturgia	musiikki, rukouspalvelu, lastenohjelmat, tarjoilu, tekniikka	eri osa-alueille omat tiimit	huomioidaan ovella, infopöytä, esitteet	kyllä, ehtoollisen aikana ja jälkeen
Kohtaamis-paikka Messukylä	Iltamessussa ehtoollisliturgia ilman vuorolauluja. Kohtaamisillassa ehtoollinen minimi liturgialla.	Ylistyslaulut, virsiä	Iltamessussa liturgia ja saarna, kohtaamisillassa rippi ja ehtoollinen	juonto, kolehti, musiikki, diojen vaihtaminen, miksaus, pyhäkoulu, seurakuntalaisen puheenvuoro, esirukous, rukouspalvelu, iltapala, pyhäkoulu, kirjasto, tervetuloivotus ovella	tervetulo-rukous-, mediatiimit. Myös lapsi- ja varhaisnuorisot yö, ylistys-, alfa-tiimi	Huomioidaan ovella, infopöytä, iltapalalla ’yhteyden pöytä’	kyllä
Kotiryhmä-verkosto Munkkiniemi	ei messukaavaa, ehtoollisen vietossa viikkomessun	ylistysmusiikki, virsisovelluksia, yhtye, kuoro	Ehtoollisen asettaminen usein opetus	Kaikki muu: juonto, musiikki, esirukous, kahvit jne.	3 tiimiä: ylistystiimi, tekniikka ja esirukoustiimi,	juonto, kahveilla ”uusien pöytä”	messun lopuksi

	kaava soveltuvien osin				sekä solut (50) vuoroillaan		
Kuninkaan yhteisö Vuosaari	Kuninkaanillat eivät ole jumalanpalveluksia, vaan sanan ja rukouksen ilta – tyylisiä, joten eivät noudata kaavaa	ylistysmusiikki, virsisovelluksia yms. Useita ylistysryhmiä: bändi, lauluryhmä ym.	Puhujavieraat, pappi toimii liturgina/ juontajana	puheet, todistukset, musiikki, esirukous, pyhäkoulu, ylistystanssi, aulapalvelu, keittiöpalvelu	5 tiimiä: keittiö-, tekniikka-, kohtaamis-, rukous- ja lapsityön tiimi	tervetulijaislahja	On
Majakka Lempäälä	viikkomessun kaava vapaamuotoisesti	ylistysmusiikki, virret	saarna, synninpäästö, ehtoollinen	juonto, todistukset, tervetuloivotus, tekniikka, rukouspalvelu, ehtoollisavustus, pyhäkoulu, Raamattuklubi.	10 tiimiä	tervetulijaislahja, infopöytä	kyllä
Mikael-messuyhteisö Turku	ehtoollisessa viikkomessun kaava	hengellisiä lauluja, ylistyslauluja, veisuja, virsisovituksia	opetus, ehtoollinen, synnin-päästö	Tervetuloivotus, iltapala, musiikki, pyhäkoulu, rukouspalvelu. Avoimet tehtävät jaetaan tuntia ennen messua aloituskokouksessa	oma bändi ”Mikaelemessu house”, pyhäkoulu, rukouspalvelu	toivotetaan ovella tervetulleeksi ja opastetaan	
Pyhäparkki Ikaalinen	viikkomessun kaava vapaasti sovellettuna	ylistysmusiikki, virret, nuorten veisut	opetus, rippi, ehtoollisrukous	kaikki muu, vrt. papin tehtävät	7 tiimiä: bändi, juonto, tekniikka, rukouspalvelu, vieraanvaraus, lapsityö, tiedotus		
Uusi verso Tampere	lähellä viikkomessun kaavaa, ilman vuorolauluja	ylistysmusiikki, virsisovellukset	saarna, ehtoollisen asettaminen	juonto, musiikki, kahvitus, vastaanotto, esirukous, ehtoollisavustus, tekniikka,	30 vapaaehtoista tiimeissä	tervetulolahja, toiminnan esittely	kyllä

				pyhäkoulut, rukouspalvelu			
Valon messu Puistola/Ta panila	Messun kaava ehtoollisessa, muuten sovellettu	”viisikielinen, ylistys, veisut, virret	Ehtoollinen, joskus saarna	juonto, saarna, musiikki, tervetulotiimi, esirukous, pyhäkoulu	5-6 tiimiä	”kysely pöytä”	messun lopuksi

Liite 1.3 Yhteisöjen toimintamuotoja.

YHTEISÖ	PIEN- RYHM ÄT KPL	KESKI- SUURET RYHMÄT (10- 50 HLÖ) KPL	LAPSILLE	KOULUTUKSET	RETKET TAPAHT	MUUT
Kohtaamis- paikka Espoo	7	3, yksi maahanmuuttaj ille	lasten pyhäkoulumess un aikana	Alfa-kurssi, Kristus- keskeinen elämä- koulutus	Vuosittainen retkipäivä kerää mukaansa kymmeniä osallistujia, vastuunkantajien varustamispäivä	leiripäivät keväisin, Praise Night – ylistysten illat, monikulttuuriset Fellowship-illat, Tarinacafe, Teemafoorumi
Kohtaamis- Paikka Jyväskylä	-	10 ”kohtaamis- ryhmää” (5-20 hlöä, yht 100 ihmistä)	lasten ohjelmat messun aikana ikäryhmittäin	Alfa-kurssi 2 krt/vuosi	opiskelijoiden retki tai illanvietto	Brunssi-kirkko, rukouspiirit, New wine – kesätaapahtumassa mukana
Kohtaamis- paikka Messukylä	10	1	Pyhis alakouluikäisill e ja junnuklubi koululaisille	Alfa-kurssi, opetuslapseuskoulutus, Hoitava rukous, eroryhmä		Lasten raamattuviikko, 4 rukouspiiriä
Kotiryhmä- verkosto Ry Munkki-niemi	50	13 pien- yhteisöä	lasten solut messun aikana ikäryhmittäin (50 lasta)	Alfa-kurssi, opetusillat, opetuslapseuskoulutus, vapaaehtoisten koulutus	”Venetsialaiset”, vapputapahtuma	Love people -työ
Kuninkaan yhteisö Vuosaari	-	2	Lapsille pyhäkoulu messun aikana	Alfa-kurssi, L10- koulutus, New wine – varustamispäivä, delegaatiot ja verkostoituminen: HTB, GLS, SPIRIT, New wine	vapaaehtoisten varustamispäivä, kesällä retkipäivät,	tavoittava toiminta katukappelilla
Majakka Lempäälä	6	4	lasten pyhäkoulumess un aikana	Alfa-kurssi, tiimi- koulutuspäivät	Majakka-leirit 2/vuosi, Olkkarin vappu ja	rukousviikko, 48 tunnin rukous- tapahtuma

			ikäryhmittäin, koululaisten Raamattu-klubi		joulutalo – tavoittava tapahtuma, Ilta Lauran olkkarissa - talkshow,	
Mikael- messuyhteisö Turku	4 kasvur- yhmää	9 ”perhettä”	lasten pyhäkoulumess- un aikana ikäryhmittäin	Alfa-kurssi, johtajuuskoulutus	Mikael- messuleiri	perheitoja, Kirkonmäki – perhetapahtuma, ruokakassi –palvelu, mamu-kahvila, Love people -työ
Pyhäparkki Ikaalinen	2 kotipar- kki- ryhmää	-	Lastenparkki messun aikana	Mukana GLS- tapahtumassa	leirit 2/vuosi ja ulospäin suuntautuvat tempaukset, esim. Drive-in elokuvaillat	Vuosittainen ”näky- päivä”
Uusi verso Tampere	-	24 ”tallia”	lasten pyhäkoulumess- un aikana ikäryhmittäin	Learning community – koulutus 2/vuosi, Valtakuntapäivä 2/vuosi, tallipääällikkökoulutus, starttikoulutus, nuoret johtajat –koulutus,	Base camp-leiri koko yhteisölle	tavoittava työ opiskelijoille, ihmissuhdepäivät, perhetapahtumat, pop-up messut, Experience – lyhyet lähetysmatkat,
Valon messu Puistola/Tapani la	-	-	lasten pyhäkoulumess- un aikana	Alfa-kurssi, L10- koulutus, opetusiltoja	Vastuunkantajien kiitosilta 2/vuosi	Raamattuopetus ennen messua, nuorten aikuisten illat

Liite 1.4 Päätöksenteko jumalanpalvelusyhteisöissä, työntekijöiden ja maallikoiden roolit.

YHTEISÖ	PALKATUT TYÖNTEKIJÄT	HALLINNOLLINEN RAKENNE	PÄÄTÖKSENTEKO	VAPAAEHTOISTE N ROOLI	TYÖNTEKIJÖIDEN ROOLI
Kohtaamis- paikka Espoo	Aikuistyön pappi	Aikuistyön pappi johtaa. 4 hlön ydintiimi (pappi ja 3 maallikkoa) sekä 12 henkilön vastuutiimi, jossa kanttori mukana	ydintiimi aikuistyön raameissa	Vapaaehtoiset tiimien johtajat mukana päättöksenteossa ja suunnittelussa	Pappi johtaa toimintaa ja mukana ydintiimissä ja vastuutiimissä. Kanttori mukana vastuutiimissä ja johtaa ylistystä.

Kohtaamis- Paikka Jyväskylä	2 palkattua työntekijää	Kohtaamispaikan tuki Ry:n hallitus (4-6 jäsentä) tekee päätökset, työntekijät esittelevät heille asiat	tukiyhdistyksen hallitus		Esittelevät asiat hallitukselle
Kohtaamis- paikka Messukylä	seurakuntapappi, osa-aikainen	Johtoryhmä koostuu eri työalojen ja tiimien edustajista	pappi ja johtoryhmä, viimekädessä kirkkoherra	Vapaaehtoiset tiimien johtajat mukana päätoksenteossa ja suunnittelussa	Pappi mukana johtoryhmässä ja taustatukena tiimeissä
Kotiryhmä- verkosto Ry Munkki- niemi	3 päätoimista ja 2 osa-aikaista työntekijää	Yhdistyksen hallitus päättävä elin, Toiminnanjohtaja sen sihteerinä. Työntekijätiimi johtaa toteutusta, vapaaehtoisjohtajat voivat vaikuttaa	työntekijätiimi, yhdistyksen hallitus	Vapaaehtoiset toimivat vastuualueiden johtajina	Työntekijätiimi toteuttaa toimintaa toiminnanjohtajan johdolla
Kuninkaan yhteisö Vuosaari	evangelioivan työn pappi	Andreastiimi: 2 pappia, kanttori ja diakoni, sekä 10 vapaaehtoista koordinoivat toimintaa ja projektien toteutusta	Pappi ja kirkkoherra, tiimijohtajia kuunnellen	vapaaehtoiset johtavat viittä toiminnallista tiimiä	Pappi on lähinnä valmentaja / hengellinen ohjaaja ja taustatuki
Majakka Lempäälä	yhteisön pappi, päätoiminen (kappalainen)	Johtoryhmä (pastori ja 4 keskeistä vastuunkantajaa), sekä paja, jossa pastori ja kahdeksan tiimin vetäjät ja kirkkoneuvoston edustaja	pastori, johtoryhmä ja tiimivetäjien paja	Vapaaehtoiset tiimien johtajat mukana päätoksenteossa ja suunnittelussa	Pappi vastaa johtoryhmästä ja on mukana pajassa yhtenä jäsenenä. Musatiimissä nuorisotyönohjaaja ja kanttori.
Mikael- messuyhteisö Turku	yhteisön pappi (kappalainen) & musiikkievankeli- sta, ei määriteltyä työprosenttia, kolme muuta pappia mukana satunnaisesti	Esikunta, ydintiimi, jossa ”perheiden” vetäjät ja kasvatustiimin (pyhäkoulu) johtajat	ydintiimi, viimekädessä työntekijät	Toimivat palkattujen työntekijöiden rinnalla	Palkatut työntekijät johtavat toimintaa
Pyhäparkki Ikaalinen	pappi 8% työajalla	Tiimi, jossa eri vastuualueiden johtajat	pappi ja vapaaehtoisten johtotiimi	Vapaaehtoiset tiimien johtajat mukana päätoksenteossa ja suunnittelussa	Pappi johtaa vapaaehtoisten tiimiä ja johtaa toimintaa
Uusi verso Tampere	2 päätoimista ja 2 osa-aikaista työntekijää (2 yhteisön palkkaamaa)	johtotiimi (palkatut työntekijät 3), johtoryhmä (työntekijät ja 5 vapaaehtoisvalmentajaa), laajennettu johtoryhmä	työntekijät ja johtoryhmä	Vapaaehtoiset tiimien johtajat, tallipäälliköt ja hengelliset vanhemmat	Palkatut työntekijät johtavat toimintaa

		(kaikki vapaaehtoisjohtajat), hengelliset vanhemmat (20)		mukana päätoksenteossa ja suunnittelussa	
Valon messu Puistola/Tapanila	pappi (kappalainen) 5- 10% työajalla	Messun toteutukseen liittyvät tiimit	koordinoijat ja vapaaehtoiset, hyväksyntä kappalaiselta	Vapaaehtoiset vetävät itsenäisesti vastuuryhmiä ja piirejä	Pappi koordinoi messua ja toimii uusien ideoiden mahdollistajana

Liite 2: Tutkimuksen mittarit

Kyselylomakkeen ne osiot, joita käytettiin tässä tutkimuksessa. Taulukoissa kuvattu absoluuttinen arvo ja sulkeissa prosenttiosuudet.

A. Yhteisöön kuulumisen ulottuvuudet									
1. A1.Mihin yhteisöön liittyen vastaat kyselyyn?									
KP Espoo	KP Jyväskylä	KP Messukylä	Verkosto Helsinki	Kuninka anyhteisö Vuosaari	Majakka Lempäälä	Mikael-yhteisö Turku	Pyhä-parkki Ikaalinen	Uusi verso Tampere	Valon messu Malmi
30 (5,7%)	29 (5,5%)	37 (7,0%)	83 (15,7%)	36 (6,8%)	47 (8,9%)	55 (10,4%)	30 (5,7%)	125 (23,6%)	37 (7,0%)
A3.Kuinka pitkään olet ollut mukana tämän yhteisön toiminnassa? N 499 alle vuosi		1-2	2-3	3-4	4-5	6-8	9-12	15-15	yli 15
20 (4,0%)		110 (22,0%)	83 (16,6%)	78 (15,6%)	53 (10,6%)	67 (13,4%)	53 (10,6%)	17 (3,2%)	18 (3,6%)
A4. Mikä seuraavista kuvaa parhaiten osallistumistasi tämän yhteisön toimintaan?		Ei lainkaan sitoutunut		Osallistun silloin tällöin		Osallistun säännöllisesti		Osallistun säännöllisesti ja toimin vapaaehtoisena	
529		20 (3,8%)		130 (24,6%)		107 (20,2%)		272 (51,4%)	
A7. Miten usein osallistut seuraavien tahojen järjestämään toimintaan?									
		1 En lainkaan	2 Satunnaisesti		3. Kerran-pari kuussa	4. Viikoittain	5. Useammin	N	
a)Oman jumalanpalvelusyhteisösi toiminta		7 (1,3)	93 (17,6)		239 (45,2)	163 (30,8)	20 (3,8)	522	
b)Luterilaisen paikallisseurakunnan muu toiminta		98 (18,5)	261 (49,3)		78 (14,7)	57 (10,8)	14 (2,6)	508	
c)Perinteinen sunnuntaiaamun jumalanpalvelus		178 (33,6)	229 (43,3)		54 (10,2)	38 (7,2)	1 (0,2)	200	

<i>d)Jonkin luterilaisen herätysliikkeen toiminta</i>	184 (34,8)	263 (49,7)	30 (5,7)	13 (2,5)	2 (0,4)	492
<i>e)Niin sanottujen vapaiden suuntien tapahtumat</i>	157 (29,7)	303 (57,3)	31 (5,9)	12 (2,9)	3 (0,6)	506
A8. Miten kielteisesti tai myönteisesti suhtaudut seuraaviin asioihin?						
	1 erittäin kielteisesti	2 melko kielteisesti	3 siltä väliltä	4 melko myönteisesti	5 erittäin myönteisesti	N
a)Suomen evankelis-luterilainen kirkko	0,4	3,8	18,3	51,2	26,3	525
b)luterilainen "perusmessu"	1,3	14,6	31,7	38,7	13,7	527
A11. Missä määrin seuraavat tekijät ovat syynä osallistumiseesi tämän yhteisön toimintaan?						
	1 ei lainkaan	2 hiukan	3 jonkin verran	4 melko paljon	5 todella paljon	N
a)Toiminta on lähellä asuinpaikkaani	94 (17,8)	92 (17,4)	110 (20,8)	127 (24,0)	88 (16,6)	511
b)Perheenjäseneni/ ystäväni osallistuvat	81 (15,3)	43 (8,1)	85 (16,1)	149 (28,2)	114 (21,6)	472
c)Vaikeudet omassa elämässä/ tuen tarve	136 (25,7)	137 (25,9)	132 (25,0)	69 (13,0)	31 (5,9)	505
d)Lapset ja perheet huomioidaan	164 (31,0)	76 (14,4)	76 (14,4)	86 (16,3)	91 (17,2)	529
e)Uudenlainen jumalanpalveluselämä	21 (4,0)	21 (4,0)	70 (13,2)	165 (31,2)	228 (43,1)	505
f)Toiminta on hengellisesti "ravitsevaa"	6 (1,1)	11 (2,1)	37 (7,0)	138 (26,1)	324 (61,2)	516
g)Tarjoaa hengellisen yhteisön / "kodin"	13 (2,5)	18 (3,4)	63 (11,9)	112 (21,2)	307 (58,0)	513
h)Madollisuus osallistua toteutukseen	46 (8,7)	56 (10,6)	113 (21,4)	148 (28,0)	139 (26,3)	502
i)Yhteisössä annettava opetus	17 (3,2)	29 (5,5)	86 (16,3)	209 (39,5)	165 (31,2)	506
j)Yhteys ihmisiin	5 (0,9)	18 (3,4)	63 (11,9)	207 (39,1)	219 (41,4)	512
k)Pettymys aikaisempaan yhteisöni	312 (59,7)	81 (15,3)	61 (11,5)	27 (5,1)	13 (2,5)	498
l)Yhteisön työntekijä(t)	36 (6,8)	68 (12,9)	125 (23,6)	176 (33,3)	101 (19,1)	506
A11b: Voit myös kirjoittaa tähän tärkeimmät syyt osallistumisesi tähän jumalanpalvelusyhteisöön TEXT						
A12. Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä omalla kohdallasi?						
	1 täysin eri mieltä	2 melko eri	3 siltä väliltä	4 melko samaa	5 täysin samaa	N
a)Yhteisön tapahtumat ovat innostavia	3 (0,6)	3 (0,6)	42 (7,9)	286 (54,1)	190 (35,9)	524
b)Yhteisön tapahtumat ovat esteettisesti miellyttäviä	3 (0,6)	17 (3,2)	120 (22,7)	254 (48,0)	115 (21,7)	509
c)Messun perinteisiä piirteitä on minusta muutettu liikaa	325 (61,4)	126 (23,8)	38 (7,2)	17 (3,2)	8 (1,5)	514
d)Yhteisön tapahtumat lisäävät hyvinvointiani	3 (0,6)	10 (1,9)	52 (9,8)	210 (39,7)	243 (45,9)	518

e)Ylistys ja ylistysmusiikki ovat tärkeä osa messukokemustani	9 (1,7)	19 (3,6)	53 (10,0)	128 (24,2)	259 (49,0)	468
f)Puheet ja puhujat ovat inspiroivia	4 (0,8)	8 (1,5)	72 (13,6)	253 (47,8)	134 (25,3)	471
g)Esirukouksen saamisen mahdollisuus on minulle tärkeää	8 (1,5)	42 (7,9)	103 (19,5)	169 (31,9)	151 (28,5)	473
A13. Mitä mieltä olet seuraavista väitteistä kohdallasi?						
	1 täysin eri mieltä	2 melko eri	3 siltä väliltä	4 melko samaa	5 täysin samaa	N
a)Yhteisön toimintatavat edistävät ihmissuhteiden muodostumista	4 (0,8)	14 (2,6)	84 (15,9)	263 (49,7)	157 (29,7)	522
b)Yhteisössä on vaikea tutustua uusiin ihmisiin	122 (23,1)	191 (36,1)	142 (26,8)	48 (9,1)	15 (2,8)	518
c)Koen yhteenkuuluvuutta yhteisön toisten jäsenten kanssa	9 (1,7)	25 (4,7)	71 (13,4)	267 (50,5)	148 (28,0)	520
d)En etsi yhteisöstä uusia ihmissuhteita	105 (19,8)	162 (30,6)	138 (26,1)	87 (16,4)	26 (4,9)	518
e)Yhteisössä täytyy käyttäytyä tietyllä tavalla kuuluakseen joukkoon	180 (34,0)	217 (41,0)	78 (14,7)	33 (6,2)	12 (2,3)	520
f)Saan yhteisössä emotionaalista tukea toisilta	10 (1,9)	41 (7,8)	135 (25,5)	231 (43,7)	101 (19,1)	518
g)Olen selvinnyt vaikeasta elämäntilanteesta yhteisön tuen avulla	84 (15,9)	89 (16,8)	158 (29,9)	114 (21,6)	62 (11,7)	507
h)Tuon usein uusia ihmisiä tutustumaan yhteisöön	166 (31,4)	197 (37,2)	110 (20,8)	34 (6,4)	9 (1,7)	516
i)Vietän aikaa yhteisön jäsenten kanssa myös vapaa ajalla	76 (14,4)	108 (20,4)	117 (22,1)	146 (27,6)	72 (13,6)	529
j)Minulla on tärkeitä ihmissuhteita tässä yhteisössä	52 (9,8)	73 (13,8)	103 (19,5)	150 (28,4)	141 (26,7)	519
k)Luotan yhteisön johtajaan/ johtajiin	4 (0,8)	16 (3,0)	54 (10,2)	211 (39,9)	235 (44,4)	520
l)Pyrin huomioimaan tuttuja ja tuntemattomia yhteisön tilaisuuksissa	9 (1,7)	47 /8,9)	121 (22,9)	228 (43,1)	109 (20,6)	514
m)Minulla on tärkeä mentori tai tukihenkilö yhteisössä	177 (33,5)	125 (23,6)	93 (17,6)	82 (15,5)	35 (6,6)	512
n)Minulla on ystäviä jotka uskovat eri tavalla, kuin minä	17 (3,2)	30 (5,7)	81 (15,3)	151 (28,5)	237 (44,8)	516

o)koen vuorovaikutuksen toisten yhteisön jäsenten kanssa tärkeänä	1 (0,2)	12 (2,3)	54 (10,2)	169 (31,9)	166 (31,4)	402
A15. Mitä mieltä olet seuraavista väitteistä?						
	1 täysin eri mieltä	2 melko eri	3 siltä väliltä	4 melko samaa mieltä	5 täysin samaa mieltä	N
a)Yhteisössä ei saa kyseenalaistaa tai olla eri mieltä	267 (50,5)	167 (31,6)	49 (9,3)	30 (5,7)	6 (1,1)	519
b)Yhteisön opetus puhuttelee elämässäni tärkeitä asioita	7 (1,3)	17 (3,2)	72 (13,6)	248 (46,9)	175 (33,1)	519
c)Yhteisö ja sen johtaja(t) on/ovat elämässäni merkittäviä auktoriteetteja	64 (12,1)	113 (21,4)	191 (36,1)	114 (21,6)	36 (6,8)	518
d)Yhteisön opetus antaa selkeät rajat elämääni	60 (11,3)	135 (25,5)	186 (35,2)	114 (21,6)	23 (4,3)	518
e)Yhteisö tukee kristityn identiteettiäni	2 (0,4)	16 (3,0)	33 (6,2)	244 (46,1)	225 (42,5)	520
f)Yhteisössä saan oppia ja kasvaa	4 (0,8)	13 (2,5)	52 (9,8)	229 (43,3)	222 (42,0)	520
g)Opin paljon muilta yhteisön "maallikko"-jäseniltä	13 (2,5)	34 (6,4)	102 (19,3)	225 (42,5)	143 (27,0)	517
h)Yhteisön opetus ja elämä ovat avanneet minulle uuden tavan elää	37 (7,0)	83 (15,7)	166 (31,4)	161 (30,4)	68 (12,9)	515
A16. Entä mitä mieltä olet seuraavista väittämistä kohdallasi?						
	1 täysin eri mieltä	2 melko eri	3 siltä väliltä	4 melko samaa mieltä	5 täysin samaa mieltä	N
a)Yhteisössä ihmisten lahjat ja vahvuudet pääsevät käyttöön	2 (0,4)	16 (3,0)	68 (12,9)	275 (52,0)	158 (29,9)	519
b)Minulla on mielekäs tehtävä yhteisössä	55 (10,4)	47 (8,9)	99 (18,7)	152 (28,7)	155 (29,3)	508
c)Koen yhteisössä painostusta osallistua tekemiseen	229 (43,3)	158 (29,9)	82 (15,5)	36 (6,8)	12 (2,3)	517
d)Yhdessä tekeminen on vahvistanut yhteenkuulumisen tunnettani yhteisössä	22 (4,2)	28 (5,3)	86 (16,3)	187 (35,3)	187 (35,3)	510
e)Toiminnallani yhteisössä on myönteinen vaikutus toisiin	16 (3,0)	30 (5,7)	118 (22,3)	229 (43,3)	111 (21,0)	504
f)Koen yhteisön päämäärät omikseni	4 (0,8)	16 (3,0)	71 (13,4)	270 (51,0)	151 (28,5)	512
g)Olen valmis uhraamaan ajastani ja resursseistani yhteisön asian hyväksi	11 (2,1)	47 (8,9)	88 (16,6)	202 (38,2)	161 (30,4)	509

h)Minulla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa asioihin yhteisössä	169 (31,9)	188 (35,5)	95 (18,0)	42 (7,9)	15 (2,8)	509
i)Yhteisön toiminnalla on myönteinen vaikutus maailmaan	2 (0,4)	7 (1,3)	46 (8,7)	222 (42,0)	235 (44,4)	512
A17. Miten tyytyväinen olet jumalanpalvelusyhteisösi sen kannalta mitä siltä odotat?						
	1 En lainkaan tyytyväinen	2 hieman tyytyväinen	3 melko tyytyväinen	4 erittäin tyytyväinen	N	
	22 (4,2)	29 (5,5)	273 (51,6)	205 (38,8)	529	
B. Vastaaajan elämäntilanne ja hyvinvointi						
B1. (Schwarz values survey short): Seuraavassa kuvataan erilaisia ihmisiä ja heille tärkeitä asioita. Missä määrin koet olevasi samanlainen tai erilainen näiden ihmisten kanssa? Henkilölle on tärkeää...						
	1 täysin erilainen	2	3 siltä väliltä	4	5 täysin samanlainen	N
a)..keksiä uusia asioita ja olla luova – tehdä asioita omalla tavallaan.	8 (1,5)	50 (90,5)	112 (21,2)	216 (40,8)	130 (24,6)	516
b)..olla rikas – omistaa paljon rahaa ja kalliita esineitä.	252 (47,6)	196 (37,1)	54 (10,2)	11 (2,1)	2 (0,4)	515
c)..elää turvallisessa ympäristössä – välttää kaikkea, joka voi olla vaarallista.	41 (7,8)	130 (24,6)	172 (32,5)	138 (26,1)	39 (7,4)	520
d)..pitää hauskaa ja hemmotella itseään.	40 (7,6)	100 (18,9)	175 (33,1)	168 (31,8)	36 (6,8)	519
e)..läheisten ja lähialueen ihmisten auttaminen ja heidän hyvinvoinnistaan välittäminen.	3 (0,6)	22 (4,2)	104 (19,7)	267 (50,5)	124 (23,4)	520
f)..menestyä erittäin hyvin, niin että ihmiset tunnustavat hänen saavutuksensa.	154 (29,1)	193 (36,5)	110 (20,8)	53 (10,0)	10 (1,9)	520
g)..seikkailla ja ottaa riskejä – elää jännittävää elämää.	97 (18,3)	152 (28,7)	132 (25,0)	116 (21,9)	21 (4,0)	518
h)..käyttäytyä aina asianmukaisesti - välttää kaikkea, jonka ihmiset voisivat pitää vääränä	69 (13,0)	156 (29,5)	140 (26,5)	132 (25,0)	21 (4,0)	518
i)..ympäristöstä ja luonnosta huolehtiminen.	8 (1,5)	30 (5,7)	96 (18,1)	247 (46,7)	137 (25,9)	518
j)..perintee – oman uskonnon tai perheen perinnöksi jättämien tapojen noudattaminen.	28 (5,3)	82 (15,5)	140 (26,5)	186 (35,2)	79 (14,9)	515

B2. Mitä mieltä olet seuraavista väitteistä koskien elämäntilannettasi?							
	1 täysin eri mieltä	2 melko eri		3 siltä väliltä	4 melko samaa mieltä	5 täysin samaa mieltä	N
a)Elämä on minulle myönteinen kokemus	3 (0,6)	25 (4,7)		50 (9,5)	214 (40,5)	231 (43,7)	523
b)En tiedä, kuka olen, mistä tulen tai mihin olen menossa	237 (44,8)	183 (34,6)		67 (12,7)	23 (4,3)	8 (1,5)	518
c)Koen suurta tyytyväisyyttä elämässäni	13 (2,5)	41 (7,8)		111 (21,0)	254 (48,0)	102 (19,3)	521
d)Olen huolissani tulevaisuudestani	84 (15,9)	174 (32,9)		155 (29,3)	84 (15,9)	26 (4,9)	523
e)Elämälläni on todellinen tarkoitus	-	20 (3,8)		57 (10,8)	193 (36,5)	246 (46,5)	516
f)Elämäni on täynnä konflikteja ja vaikeuksia	133 (25,1)	194 (36,7)		119 (22,5)	56 (10,6)	17 (3,2)	519
g)Saan toteuttaa elämässäni vahvuuksiani ja lahjojani	5 (0,9)	15 (2,8)		58 (11,0)	169 (31,9)	98 (18,5)	345
h)En koe saavani arvostusta tai tunnustusta elämässäni	91 (17,2)	138 (26,1)		80 (15,1)	26 (4,9)	12 (2,3)	347
i)Koen tyytyväisyyttä sosiaaliseen elämään	17 (3,2)	51 (9,6)		105 (19,8)	250 (47,3)	98 (18,5)	521
j)Minun on vaikea solmia mielekkäitä ihmissuhteita	199 (37,6)	168 (31,8)		80 (15,1)	51 (9,6)	18 (3,4)	516
B3. Onko sinulla tai perheessäsi ollut viime vuosina merkittävää kriisiä tai elämänmuutosta? (esim. vararikko, avioero, vakava sairaus, muutto uudelle paikkakunnalle tms.)	1 ei ole	2 on	N				
	185 (35,0)	293 (56,4)	478				
C. Hengellisyys ja suhde Jumalaan							
C1. Kuinka usein harjoitat seuraavia asioita?							
	1 en lainkaan	2 satunnaisesti		3 kerran-pari kuussa	4 vähintään kerran viikossa	5 vähintään kerran päivässä	N
a) Henkilökoht..rukous	2 (0,4)	11 (2,1)		11 (2,1)	61 (11,5)	439 (83,0)	524
b)Raamatun lukeminen	8 (1,5)	57 (10,8)		73 (13,8)	157 (29,7)	228 (43,1)	523
c)Hengellisen musiikin kuuntelu	10 (1,9)	64 (12,1)		58 (11,0)	211 (39,9)	180 (34,1)	523
d)Hengellinen kirjallisuus, lehdet	21 (4,0)	109 (20,6)		122 (23,1)	188 (35,5)	84 (15,9)	524
e)Hengelliset ohjelmat radiosta tai TV:stä	49 (9,3)	160 (30,2)		84 (15,9)	110 (20,8)	121 (22,8)	524
f)Internetin hengelliset sivustot tai ryhmät	61 (11,5)	162 (30,6)		104 (19,7)	121 (22,9)	69 (13,1)	517

C2. Miten tärkeä Jumala on sinulle?						
	1 ei lainkaan tärkeä	2 hieman tärkeä	3 melko tärkeä	4 erittäin tärkeä	N	
	15 (2,8)	6 (1,1)	34 (6,4)	473 (89,4)	528	
C4. Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä?						
	1 täysin eri mieltä	2 melko eri	3 siltä väliltä	4 melko samaa mieltä	5 täysin samaa mieltä	N
a)Usko/uskonto auttaa näkemään vaikeissakin asioissa merkitystä	4 (0,8)	8 (1,5)	27 (5,1)	126 (23,8)	357 (67,5)	
b)Minun on vaikea ymmärtää, mitä Jumala minulta odottaa	97 (18,3)	209 (39,5)	126 (23,8)	78 (14,7)	11 (2,1)	521
c)Usko antaa elämälleni syvimmän merkityksen	3 (0,6)	8 (1,5)	22 (4,2)	106 (20,0)	381 (72,0)	520
d)Uskon avulla olen selviytynyt vaikeasta elämäntilanteesta	8 (1,5)	13 (2,5)	40 (7,6)	117 (22,1)	341 (64,5)	519
e)Elämäni päämäärät nousevat siitä, miten ymmärrän Jumalan	7 (1,3)	18 (3,4)	92 (17,4)	200 (37,8)	199 (37,6)	516
C5 Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä?						
	1 täysin eri mieltä	2 melko eri	3 siltä väliltä	4 melko samaa mieltä	5 täysin samaa mieltä	N
a)Uskon Jumalan rakastavan minua ja välittävän minusta	1 (0,2)	2 (0,4)	8 (1,5)	66 (12,5)	447 (84,5)	524
b)Koen suurinta täyttymystä kun olen läheisessä yhteydessä Jumalaan	4 (0,8)	12 (2,3)	47 (8,9)	143 (27,0)	314 (59,4)	520
c)Minulla on henkilökohtaisesti merkityksellinen suhde Jumalan kanssa	3 (0,6)	13 (2,5)	32 (6,0)	134 (25,3)	206 (38,9)	388
d)Yhteys Jumalaan lisää hyvinvointiani	2 (0,4)	4 (0,8)	27 (5,1)	127 (24,0)	358 (67,7)	518
e)Jumala ei välitä minusta ja ongelmistani	390 (73,7)	96 (18,1)	23 (4,3)	5 (0,9)	8 (1,5)	522
f)Suhteeni Jumalaan auttaa etten koe itseäni yksinäiseksi	15 (2,8)	34 (6,4)	78 (14,7)	160 (30,2)	118 (22,3)	405
g) En saa juurikaan voimaa tai tukea Jumalalta	307 (57,3)	154 (29,0)	40 (7,5)	11 (2,1)	5 (0,9)	514
h)Seurakuntayhteys vahvistaa suhdettani Jumalaan	-	5 (0,9)	36 (6,8)	181 (34,2)	300 (56,7)	522
i)Koen Jumalan vaikuttavan elämässäni yhteisön muiden jäsenten kautta	9 (1,7)	17 (3,2)	49 (9,3)	225 (42,5)	221 (41,8)	521
j)Sana ja sakramentit vahvistavat jumalasuhdettani	-	11 (2,1)	43 (8,1)	178 (33,6)	289 (54,6)	521

k)Hengellisytyeni jäisi vakaaksi ilman seurakuntayhteyttä	1 (0,2)	7 (1,3)	22 (4,2)	120 (22,7)	255 (48,2)	405	
D2. Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä?							
	1 Täysin eri mieltä	2 Melko eri mieltä	3 Siltä väliltä	4 Melko samaa mieltä	5 Täysin samaa mieltä	en osaa sanoa	N
a)Jumala tekee ihmeitä vastatessaan rukouksiin	4 (0,8)	8 (1,5)	16 (3,0)	98 (18,5)	386 (73,0)	9 (1,7)	521
b)Kielillä puhuminen on hyväksyttävä kristillisen hengellisyysden ilmaus	10 (1,9)	12 (2,3)	30 (5,7)	85 (16,1)	362 (68,4)	21 (4,0)	520
c)Jeesus kantoi syntini ristillä	4 (0,8)	2 (0,4)	6 (1,1)	15 (2,8)	491 (92,8)	4 (0,8)	522
d)Olen antanut elämäni Kristukselle ja siksi olen kristitty	3 (0,6)	13 (2,5)	18 (3,4)	55 (10,4)	426 (80,5)	7 (1,3)	522
e)On hyvin tärkeää rohkaista ei-kristittyjä tulemaan kristityiksi	7 (1,3)	11 (2,1)	47 (8,9)	120 (22,7)	329 (62,2)	8 (1,5)	522
f)Jeesus ristiinnaulittiin ja haudattiin, mutta hän nousi ikuiseen elämään	4 (0,8)	4 (0,8)	2 (0,4)	14 (2,6)	485 (91,7)	9 (1,7)	518
g)Kristillisten uskomusten täytyy muuttua ajan mukana pysyäkseen relevantteina	267 (50,5)	148 (28,0)	38 (7,2)	34 (6,4)	16 (3,0)	16 (3,0)	519
h)Kaikki suuret uskonnot ovat yhtä hyviä ja totta	410 (77,5)	61 (11,5)	14 (2,6)	8 (1,5)	7 (1,3)	20 (3,8)	520
i)Ihmiset tuomitaan kuoleman jälkeen ikuiseen elämään tai rangaistukseen	7 (1,3)	10 (1,9)	23 (4,3)	58 (11,0)	378 (71,5)	46 (8,7)	522
j)Vain jeesukseen Kristukseen uskovat saavat ikuisen elämän	14 (2,6)	7 (1,3)	15 (2,8)	71 (13,4)	360 (68,1)	51 (9,6)	518
k)Jeesus oli uskonnollinen johtaja samalla tavoin kuin Buddha	370 (69,9)	52 (9,8)	21 (4,0)	23 (4,3)	16 (3,0)	33 (6,2)	515
D. Vastaaajan perustiedot							
E1. Sukupuoli	nainen	mies					
N 524	351 (66,4%)	173 (32,7%)					
E2. ikä (luokiteltu)	alle 18	18-24	25-34	35-49	50-64	65-80	
N 516	3 (0,6%)	31 (5,8%)	127 (23,9%)	176 (33,1%)	124 (23,4%)	55 (10,4%)	
E3. Siviilisääty	naimaton	avioliitto	avioliitto	rek. parisuhde	eronnut	leski	
N 529	157 (29,7%)	293 (55,4%)	20 (3,8%)	-	49 (9,3%)	10 (1,9%)	

E4. Alaikäisten lasten/huollettavien lukumäärä	0/tyhjä	1	2	3	4	5			
N 529	355 (67%)	52	77	31	13	2			
E5. Elämäntilanne	työssäkäv vä	opiskelija	työtön	lomautett u	kotiäiti tai –isä, hoitovapa a	eläke	osaeläke	muuten pois työelämäst ä	
N 529	325 (61,3%)	76 (14,3%)	29 (5,5%)	1 (0,2%)	14 (2,6%)	67 (12,6%)	7 (1,3%)	9 (1,7%)	
E6. Asema työyhteisössä	yks.yrittäjä	ylempi toimihenkilö	alempi toimihenkilö	työntekijä	maatalousyritt äjä	en ole ollut töissä kodin ulkopuolella			
N 529	47 (8,9%)	163 (30,8%)	90 (17,0%)	214 (40,4%)	3 (0,6%)	12 (2,3%)			
E7. Koulutus (korkein suoritettu)	perus- /kansakoulu	lukio/yo	ammattikou lu/opisto	ammattikor keakoulu	alempi yliopistotutk into	ylempi yliopistotutk into	tohtori tai lisensiaatti		
N 529	26 (4,9%)	48 (9,1%)	83 (15,7%)	109 (20,6%)	57 (10,8%)	187 (35,3%)	19 (3,6%)		
E8. Ruokakunnan vuositulot	alle 10 000	10-20 00	20-35 00	35- 50 000	50 – 75 000	75- 100 000	100- 150 000	150 – 200 000	yli 200 000
N 529	77 (14,5%)	52 (9,8%)	121 (22,8%)	104 (19,6%)	101 (19,1%)	45 (8,5%)	22 (4,2%)	6 (1,1%)	1 (0,2%)
E9. Uskontokunta	evl	muu protestant	muu krist	muu uskonto	ei mikään				
N 529	494 (93,2%)	14 (2,6%)	10 (1,9%)	-	11 (2,1%)				
E10. Asuinympäristö	kaupunki	taajama	maaseutu						
N 529	415 (78,3%)	92 (17,4%)	22 (4,2%)						
E11. Lapsuuden kasvuympäristö	kaupunki	taajama	maaseutu	kaupunki ja taajama tai maaseutu					
N 529		124 (23,4%)	145 27,3%	37 (7,0%)					
E12. Lapsuudessa kristillinen kasvatus	ei	hieman	jonkin verran	melko paljon	todella paljon				
N 529	106 (20,0%)	71 (13,4%)	106 (20,0%)	126 (23,8%)	120 (22,6%)				
E13. Osallistuminen seurakunnan nuorisotoimintaan	ei	hieman	jonkin verran	paljon					
N 529	135 (25,5%)	72 (13,6%)	110 (20,8%)	212 (40,0%)					
E14. Suhde kristinuskoon	uskossa lapsesta saakka	uskoon harkinnan tuloksena	uskoontulok okemus	etsijä	agnostikko	ateisti	muu		
N 529	270 (50,9%)	66 (12,5%)	167 (31,5%)	12 (2,3%)	4 (0,8%)	2 (0,4%)	8 (1,5%)		

Liite 3: Tutkittavien yhteisöjen välisten erojen tarkastelu

Keskeisistä tutkimusmuuttujista ja summamuuttujista Anovalla saatujen ryhmäkeskiarvojen ja Kruskall-Wallis testillä saatujen mediaaniarvojen vaihteluvälit tutkittavissa kymmenessä jumalanpalvelusyhteisössä, sekä anova ja Kruskall-Wallis -testien F-arvot, vapausasteet, p-arvot ja eetan neliö-arvot. (1 = Täysin eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä, paitsi Yhteisöllinen hengellisyys –muuttuja 1 = täysin eri mieltä, 3 = täysin eri mieltä)

Kategoria	Summamuuttuja /muuttuja	Keskiarvojen /mediaanien vaihteluväli	F (df) / X ² (df)	p	η ²
Yhteisöllisyys	Tärkeät ihmissuhteet	2,68-3,57	4,281 (9, 497)	<0,001	0,072
	Vastuutehtävissä toimiminen	2,71-3,40	2,122 (9, 494)	0,026	0,037
	Jäsenyyden kokemus	2,72-3,40		0,190	
Arvot ja teologia	Itseohjautuvuus	3,57-4,03		0,745	
	Perinteet	2,83-3,76	2,854 (9, 485)	0,003	0,050
	Konservatiivinen	4,4-5,0	29,429 (9, 501)	<0,001	
	Liberaali	1,40-1,93		0,071	
	Karismaattinen	4,5-5,0	18,106 (9, 500)	0,034	
Hengellisyys	Privaatti uskonharjoitus	3,3-4,0	33,26 (9, 504)	<0,001	
	Yhteisöllinen hengellisyys (1-3 uudelleenluokiteltu)	2,37-3,00	2,447 (9, 496)	0,010	0,043
	Uskonnollinen hyvinvointi	4,1-4,8	26,056 (9, 505)	0,002	
Koettu hyvinvointi	Koettu hyvinvointi	3,72-4,17		0,266	
Ikä	syntymävuosi	1958,58-1985,05	176,933 (9, 519)	0,000	

TUTKIMUKSEN OSA-ARTIKKELIT